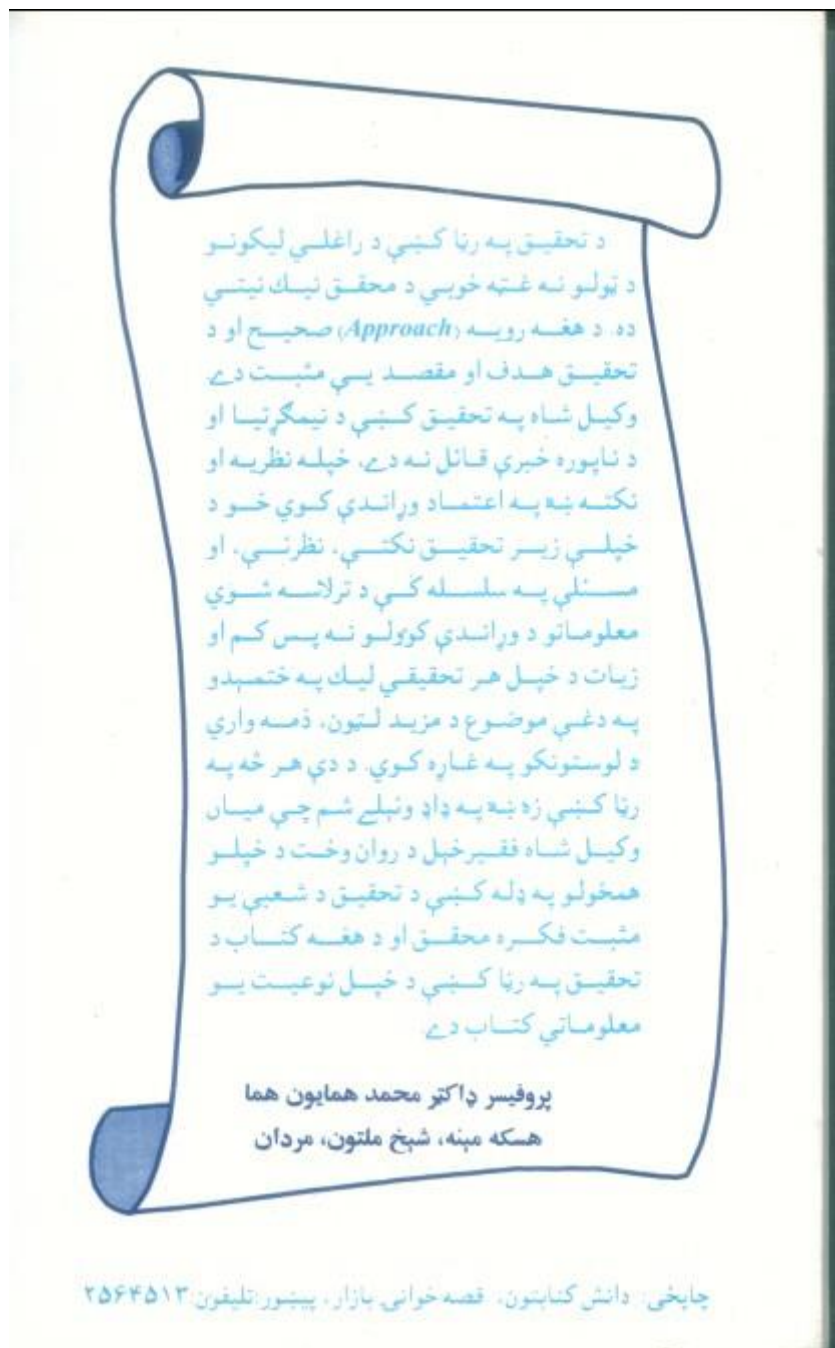

د تحقیق په رڼا کېنې

Ketabton.com

میان وکیل شاه فقیر خېل

د تحقیق په رڼا کېسې

میان وکیل شاه فقیرنچل

ٲول حٲونه ڊيڪونٽي ڊي

ڊڪتاب نوم _____ ڊتحقيق ٲه رٽياڪٽي

يڪونٽي _____ ميان وڪيل شاه فقير خيل

ڊچاپ سال _____ ٲٲٲٲ

ڪتابت _____ محمد رسول ٲيتو اٲڊي

ڊچاپ هاڻي _____

بيه (ٲٲ) روٲي

ناشر _____ سيد طا هر شاه ، محمد آصف

سلامت شاه

تروٺے

دخچکے مورپلارپہ نوم
پہ کورچي نورشه
دچاپہ دُ عاکانوچي زه دُ
رناپہ لتون یم

میاک وکیاک شاه فقیرخچک

شمبر	يک	پج
۱ -	د تحقيق په رڼا کښې - يو عمومي تاثر او نورې خبرې	۶
	ډاکټر محمد همايون هـا	
۲ -	د کريم داد الف نامه او د هغې شرح	۲۲
۳ -	د سعيد خټک يو شعر	۳۶
۴ -	صديق څوک د سے	۴۶
۵ -	ابراهيم څوک د سے	۶۵
۶ -	نوم ورک شاعر محمد سعيد او د هغه قلبي اشار	۸۰
۷ -	پښتو کښې روچس منظوم طبي لغت	۹۶
۸ -	نوشحال خان خټک او حکمت	۱۱۲
۹ -	فقير جميل بېگ جمال خان (د شاعر په چټ	۱۳۸
۱۰ -	په تحقيق کښې د ماخذ اهميت	۱۴۷
۱۱ -	پښتو نثري ادب	۱۶۰

د تحقیق په رڼا کېنې

یو عمومي تاثر او نورې خبرې

زۀ د خپلې داتې تجربې په رڼا کېنې وایم او ددې فن ما هرانو هم دا خبره ښۀ په وثوق سره کېدې ده چې تحقیق د ادب یو کرکېڅنه شعبه او یوه ډېره گرانه لارۀ ده په دې کې کېڅنه لار د تګ د پاره ډېره لویه سینه او زړۀ چاودون غواړي کله ناکله یو محقق په مودو مودو دیوې نکتې په لټون وي او حقه وخت چې دیو اووږد منزل ته پس خپل ځان هغه ته نژدې وکړي نو یو ناسایه دهغه د مغروضې په ضد دیوې نوې نکتې په انکشاف دهغه ټوله نواړي او شواهدون په اوبو لاهوشي او هغه چې د نوم ځانۀ نه ورومې کام اخستې وي په بېرته هم په هغه ځانۀ ولاړ ښکاري نو ځکه نو د تحقیق دې گران کار ته هم هغه بنیاد مزرۀ یو څه شي چې هرې ناشونې ته دوړاندې نه په ذهنی توګه تیاروي د تحقیق دلارې خنډونه زړۀ نه بائیلې، د موصلي ځاوند وي او د تحقیق په لاره هر تیارۀ گټه ښۀ په روڼې تشدې وړاندې کېږي. ما په خپل کتاب د تحقیق فن کېنې دا حقیقت په گوته کړه دسې چې د تحقیق دکار دکران والي سره

۱. بیخي یو تکنیکی عمل هم دے د تحقیق کارهله کتور ثابتیدے
شي چي دا عمل ددې دپاره د جوړولارو په رنیا کبني سرته
ورسول شي ځکه چي د تحقیق ادا نه په کوتلي دليونو ،
قلمي مسودو ، دستاويزاتو او په زرو چاپي موادو ولاړه
وي ديو محقق دچلې مطالعې په رنیا کبني د زرو نظريو
رد مقصدوي هغه نوې نظريې وړاندې کول غواړي او
ددې لارې د نوو لاروو دپاره دغور و فکر نوې نوې سنکې
را منځ ته کوي په څه موضوع یو تحقیقي کار پخې هم قطعې
او حتمي نه شي کتله کېدے د تحقیق سره هېشه نوې مسنې
را پيدا کېږي او د زرو مسؤل حل را اوځي د حل تحقیقي کار دماضي
په خواله د مستقبل د محققينو دپاره ديوې رابطي کار وړکوي
دوره اهم تکنیکی کار که پخې د تحقیقي رسمياتو دپور کولو
نه بغير وکړے شي نو دا رنگ نور و محققينو ته ددغې تحقیق
د استناد دپاره اساسي ماخذ ونو ته په رسېدو کې گرانې
پېښېږي او یا ورته بیخي او نه رسي او په نتیجه کې دغه
تحقیقي کاوش یو بي اعتباره دستاويز وگرځي -

زمونږ د پښتو په ادب کې د تحقیق د لارې سواره
دېر لږ کسان دي او که چا په دې صنف کې څه کار کړے و
نو دهغې دېره لږه برخه د تحقیق د اصولو سره سمون لخواړي
زمونږ تحقیق کارانو د سرکاري ادارو د پښتني او د لاس امداد
نه بغير په یو اځي سر او ښه په نېک نیتي د مقدار

په لحاظ ډېر درانه کارونه کړي دي. ښمپره وړک قلعي ښخې
 ېې مدون کړې او د پښتو ادبي تاريخ گڼ تياره گڼونه ېې رڼا
 کړي دي نو کم او زيات دغه ټول تحقيقي کاوشونه د تحقيق
 د پاره د تيا کلي شوي اصول او درسميا توپه کنډه ډېره په
 گرانه پوره نځيري نوڅکه د عالي سطحې د تحقيق معيار سره
 سمون نه توري او په دغې لحاظ زمونږ د پاره پرې کچه تړل
 لوكو قي گرانه پرېوزي -

زمونږ په تحقيقي ادب کېنې د داسې غېږ معياري تحقيق گڼ
 مثالونه بيا موندل شي - زه دلته د دغې مثالونو د يو په يو
 ذکر په ځاې د دغې پخپله دا مجموعي تاثر وړاندې کووم چې
 په دغې تحقيقي کاوشونو کېنې ځنې ځنود وړاندې نه د يوې
 تيا کلي شوې مفروضې په بنياد په هر طريقه ښه په منمو
 بندې ډېر ځوانۍ نظريې رد مقصد وي په تحقيق کېنې دا رويه
 د دغې کار د بنيادي اصولو په ضد کېنل کېنې ځکه چې تحقيق
 د نيتونو تيرې نه مني - د تحقيق په لاره د ډېرو نظريو رد
 څخه شجر ممنوعه نه ده، خود دې رد د پاره نېک نيتي بنيادي
 غوښتنه ده - دغه ترديدې نکتې که چېرې د تحقيقي سفر
 په دوران کېنې په عمومي ډول منې ته راشي او د تحقيق د
 يو زور بھارت د پاره د نوې رډې بنياد گومي نو د څه مصالحت
 کوشن له څخه دهغې نه ډډه د بنيادي اصولونه خلاف خبر ده -
 په تحقيق کېنې دستاويزي ثبوت د اهميت وړ وي او عقلي

دلائل ثانوي درجه لري - که چرې د انصاف په نظر اړو کتې شي او زمونږ د راتنه تحقيقي او شونته د تحقيق د دغې شميارې اصولو په رڼا کې او سنجولې شي نو په دغې پېمانه به زمونږ د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري ثابت شي -

زمونږ د پښتو د تحقيقي ادب يوه لويه برخه په روايتونو اړانته ده - په تحقيق کې د روايتونو، اهميت په چل ځاښه ځکه چې په اسلامي طريقه تحقيقي کې د روايت د منلو د پاره کوم اصول منضبط کړي شوي دي هغه د مره کلک شور وږن دي چې په هغې د عمل نه پس د تحقيق په نتيجه و شک و شېبه هېڅ گنجائش نه پاتې کېږي د حديثونو په سنجولو او د روايتو کې د علم حديث ماهرانو د روايت هم دغه پاڅنه اصول د نظر لاندې ساتلي دي، او د ثقه او مستند اهاديشو يو لويه برخه يې راغونډه کړې ده چې د اسلامي فقهې د پاره د بښا کار وړ کوي نو که چرې په ادبي تحقيق کې د روايت د سنجولو هم دغه بڼه او گڼولي شي نو د تحقيق پرې معياري کېږي هم او مستند کېدې پرې هم شي نو زمونږ په تحقيقي ادب کې پکار راوستې روايتونه ته سند لري او نه تسلسل او دغې روايتي زمونږ د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري کوي ده - د زيو ديوانونو ترتيب و تدوين او بيا په هغې بېکلي شوې مقدې د دغې رنگ مثالونه دي چې د تحقيق د اصولو په معيار د دغې اثار سنجول د وخت يو اهم مسوئله ده -

پښتو د تحقيقي ادب د دغې ښکېرې او ناپوره کارونو د سرته رسولو، زموږ تحقيقي کارونه، د تحقيق د عالمي اصولو په معيار د ښخولو او نوې تحقيق د معياري کوولو د پاره په انقلابي بنيادونو کار پر ضروري دے او د دغې اهم کار د پاره، د داسې زموږ ضرورت دے چې هغوي په يوه لېونې جذبېه تحقيق د خپل ژوند مشن او گرځوي او د پښتو د فخر وړ قلمي تاريخ، د پښتو شتمن کلاسيکي ادب او د دغې ادب ارزښتناک آثار، دنيا ته په داسې ډول وړاندي کړي چې د تحقيق د منلي شوي اصولو په کنډه پوره کېدو په بنسټ د هرڅه او هرچاته قبول وي او د هغې په نتيجه خپل پر دو هيجاته د شک و شبهي کنجائش نه پيدا کېږي -

زمانه خيال مياں وکيل شاه فقير خپل هم دغه رنگ زموږ ځنې يو کېدے شي - لکه چې ما په ابتدا کې ويلي دي چې تحقيق د پاره، د زړه زور، بنيادي شرط دے نو وکيل شاه لڅپه زلمه دے د هغه د تحقيقي کاوشونو نه (دنده لگي چې د زړه زور چې هم ښه زيات دے او هغه دغه توانائي د تحقيق غوندې زړه سترې کار ته په کومه لېونې جذبېه وقف کړي ده هغه به په دغه ميدان کې د هغه د ناموري سبب او کړي او دې سره سره به د تحقيقي کاوشونو د پښتو د معياري تحقيقي ادب هم شته من کړي د هغه يو غټه نوي دهم دې چې د خپل کول د نورو ليکونکو پشان دې په يو وخت د ادب په

شيار لسو پېر وپېښې نه دې ايښي او په يوه خله د تحقيق،
 تنقيد شاعري افسانې او ډرامې په توري کښي يو کي نه
 وحي بېکه د خپل طبعي رجحان له مخه صرف د تحقيق ميدان
 نغوښ کړې دے او د خپل ادبي ژوند د ابتداء نه هم په دغې
 صنف کښي پي خپلې هلې ځلې جاري ساتلي دي د خپل دغې ذهني
 استقامت په ډاډې په کال ۱۹۹۷ کښي د ميان محمد الله فقير خپل
 ديوان پېڅې د ژوند زمانه پي ۱۳۱۰ هـ نه ۱۳۹۴ هـ تر پښتانه (نښار)
 کړې ده مدون کړو او د تحقيق په اصولو پورې د خپلې يوې
 درې معلوما تي متدي سره چاپ کړو د ميان وکيل شاه دغه مقد
 که يو پيله د ميان محمد الله د ژوند او کار په حقله بنيادي معلوما
 تراهم کوي نو ورسره د هغه دوختونو په هغې پېښو هم رڼا
 غوره وي پېڅې د لوستونکو د پاره ډېر زيات تاريخي ارزښت
 لري -

په روانو وختونو کښي د علم و فن حدونه ، دانساني فکر
 امکانې بورجلونو ته رسېدلي دي او بيا په هغې کښي د هر علم
 او فن ډمه کښي شعبي او د هغې دومره بې شمېره برخې جوړې
 شوې دي چې په مجموعي توگه په يو علم او فن درې ډېرې کار
 ممکن شوي نښي . د علم و فن د دغې خورو ورو دانولو له مخه ،
 تخميس دن صبا دوختونو يو بنيادي ضرورت دے پوهه خلق
 يورون علم ، ياپه مجموعي توگه ټول فن ته د لاندې وتوپه مانا
 دکارد پاره د هغې يوه برخه خوښه کړي او په هغې کښي ټول عمر

ڇپي هلي ٺهڻي جاري ساڻي ميان وڪيل شاه فقير ڇپيل د وخت په دڀ
 ضرورت ڊپر بنه پوهه دے نو څنگه هغه د تحقيق و تدقيق په
 عمومي شعبه ڪنڀي د ڄان ڊپاره د ځنگو په قامولي ڪنڀي د ڇپيل
 جڏا مجد ميان ڇپيل ڀڳ (۱۰۲۳ھ - ۱۱۱۶ھ) او دهغه کورنئ پڇي په
 فقير نيل ميان کانو ياد پڇي د تاريخي او ادبي کارنامو په حقله د
 پلٽڻي او برسر تي خصوصي، ڊپلي ڄانگه (SUB-BRANCH)
 نو بنه ڪڙي ده - د ميان محمد الله فقير ڇپيل د ديوان، تدوين او په هڻي
 مقدمه، د وڪيل شاه د دڻي رنگ د تحقيقي کاوش و رومي نمونده
 او اوس د دے د تحقيق په رڻا ڪنڀي دهغه يوداسي هڻه ده پڇي دهڻي
 په لسو ليکونو ڪنڀي شپڻ: مفهونوته د سعيد خٽڪ يوشعر، سديق
 ڄوڪ دے، ابراهيم ڄوڪ دے، فقير ڇپيل ڀڳ د شاعر په ڄڻ،
 نو شحال خان خٽڪ او حڪمت او په پڻتو ڪنڀي په مڙي نيلو مڙي لغت هم
 دهغه د ځوڻي د تحقيق د دغه ڊپلي ڄانگي سره تعلق ري - ميان
 وڪيل شاه په دڀ حقله زه ڊپر ڄوڻي ڄڻه ڪنڀي هغه د تحقيق
 د طبڻي رحمان سره ڊپڻتو ديوي درڻي علمي کورنئ سره تڙون ري
 او بيا هغه ڇپيل ملاچستونه ديونسي تڙاخر د احساس لاندڀي
 او د قام ولي په يوه لڙونئ جذبه د ڇپيل قام د پيا وڙو شراڻو
 د تعارف او دهغوي د علمي او ادبي کارنامو لڙون ته وقف
 ڪري دي -
 پڪار د ده پڇي د وڪيل شاه د نذر لاندڀي تحقيقي هڻه ڊڙه
 دي لاندڀي د نوستونکو هڻي ته راغلي وے، هڪه پڇي هغه دڀ ڪتابت

شوي مسوده زما د تاثيراتو د پاره پوره يو كال آگاهو راكړي
 وه خو زه په دې دوران كې د خپلې يوې اوږدې ادبي تحقيقي
 منصوبې په تكميل كې بوخت وم او په منځ منځ كې ديك لوست
 څه نور هنكايي كارونه هم دا پېدا كېده نو ځكه د دې كتاب
 اشاعت په دې زما د تاثيراتو زما د خواهش په ضد د هسارتيا
 په وجه ديل شو، دا د وكيل شاه حوصله او په نجله دې درنه
 تحقيقي څه زما ديك اخستو څخه اراده بنكه فېمېله وه چې هغه
 د خپل ناقلاړه خوږي او حساس طبيعت باوجود - تر دې مره
 اوږدې مودې پورې سا را بنسكله او په يو برنخور د اناه احترامې
 بڼه زغم زما ليك ته انتظار وكړو - سره د دې مره هسارتيا زه
 نه شم وپېله چې زما دا تار تارين تاثيرات به دهغه د دې د مره
 ژور او په خوارۍ ديكې علمي او تحقيقي كاوش د پېژند كې
 ووهغه د دې مره اوږد انتظار څه حق ادا كړي او كه نه نو دا په
 يقين سره وپېله شم چې زما دا نيمگړې شان يک به د تحقيق په
 ډگر دهغه د خوارۍ او دشواخون نه ډك زړه ستري مزل يو
 چې پلوه منته ضرور او منله شي -

د تحقيق په رڼا كې - كومه كتابت شوي مسوده ماته
 راكړې شوې ده په دې كې تردې وخته لس تحقيقي يگونه شامل
 دي په تحقيق كې د ماخذ اهميت د كرم داد الف نامه او دهغې
 شرح او د پښتو شري ادب په سرخطونو د دې عمومي موخو
 يگونه پرته لکه چې وړاندې ذكر وشو شپږ مضمونونه

د فقير جېل ميان ڪانو د علمي ڪورنڊي، د ځنڀي شاعرانو د څرندڙ
پيلٽنڀي او د ادبي ڪارونو د توضيح او تشریح د هنجي سلسلې ڪري
دي ڀڄي د وکیل شاه د ځپيل ٿيڻ د مشرانو په حقله د تحقيقي ڪاڍو
مرکزي او بنيادي نڪتہ وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي د يڪونو په بنياد موٽڻ د وکیل شاه
په حقله ښه په ڄاڍ وٺيل شو ڀڄي هغه د ځپيل ڪول په تحقيق
ڪاڍا نو ڪنڀي يوداسي نواري ڪنڀي محقق د ڀڄي د ځپيل هر ڀڄي تحقيقي
هڻي د پاره، د بنيادي معلوماتو (انڱونڊو) لونه پس هنجي ته
په ڀڄي شواحنون يو منطقي ترتيب ورکري او بيا د ڀڄي معلوماتو
په ڄاڍ ځپيل تحقيقي مفروضه ښه په ڀڄي دليلونو او د
دستاويزي حوالو په ذريعه يوداسي مثبت نتيجي ته اورسوي
ڀڄي د هنجي په منلو ڪنڀي تر هنجي هڻڻ څه باک نه ښکاري تر څو
ڀڄي د بل يو محقق له اړخه دهغه نه په زياتو ڀڄي دليلونو او
په مستند دستاويزي حوالو د هنجي رد ممکن شوي نه وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي دا څو ڀڄي ڪري شوي کم اوزيات ٿي
يڪونه وخت په وخت د پښتو په مجلو ڪنڀي چاپ شوي دي او
په دي ڪنڀي د وړاندې شوي د تحقيقي نتيجو په ضد تر اوسه
هڻڻ څه ليک نه دے دا غلې نو ځکه د وکیل شاه دغه ځپيل ڀڄي تر
دي وختونو قطعي ثابتي شوي دي - اوزما په خيال نوم وري
شاعر محمد سعيد اود هغه قلبي آثار، «سعيد خٽک يو شعر -
صديق څوڪ دے ابراهيم څوڪ دے او په پښتو ڪنڀي رومي

منظوم طبي لغت دوکيل شاه داسې تحقيقي کاوشونه دي چې د مغزو
د اثبات او د ناوياته انکشافاتو په وجه د تحقيق په ډگر يو
تاريخي ارزښت لري -

انکشاف د نوو تحقيقي مفروضو پېشکش، د هغې بيا په
منطقي ډول اثبات او د پخوانو تحقيق شوې نکتو په حقله
د نوي تر لاسه شوي معلوماتو په رڼا کېني مدلل بحث او مثبت
نتيجه زما په خيال د تحقيقي کار بنيادي هدفونه دي - دوکيل
شاه د اکوشش وي چې هغه د خپل تحقيق دپاره نوې نوې
مسئلي ولټوي - د تحقيق په بنياد د پخواني ادب تيار کولو
روښانه کړي او د کلاسيکي دور د نوم وړکو شاعرانو په
حقله د شوي تحقيقي کار په باب له نوې نکتې را منځ ته
کړي -

د نظر لاندې کتاب کېني هغه په زړه شخوندنه دي
وهي بلکه ښه په شعوري ډول ئې دا کوشش کړي د
چې د تحقيق په ډگر د ادبي انکشافاتو نوي ښکي بل کړي
په دې لړ کېني هغه د ځنوزرو شاعرانو په حقله شوي تحقيق ته
به خپل کوشش تر لاسه کړي د نوي معلوماتو په رڼا کېني کتلي دي -

دکريم داد الفنامه او دهغې شرح - د سرخط لاندې يک
په دې انکشاف اوانه د پېچې دکريم داد ابن انون دروزن د واصلته الحق
نومي الفنا ئې شارح حافظ عثمان نوميښي د چاپ په حقله ډېر نوي
تحقيق کاران د څه مصدقه معلوماتو په وړاندې کولو کېني پاتې

راغلي دي - زمونن درلهي محقق د زكروشوي الفناي د يوي
هڻي نښي په بنياد ستايل شارح په وروبي حل د مجهوليت د
تيرونه په تراهركولو د انون درونه د اولاد ځني ثابت كړي
دے -

"سعید خټک یو شعر" د سرخط لاندې په خپل ليك كښي
وكيل شاه د پښتو د سترو تحقيقات كارا نو همپس خپل اوصديق الله
رښتين دهغه د يو شعر نه اخذ كړي دا نتيجه چې په دې كښي د
نوښحال بابا نه علاوه دهغه د زمانو ذكر دے نېغ په نېغه په
ردكولو د قرآنونو نه دا ثابته كړي ده چې سعید خټک د دې شعر

ه خان كه اطلس د اشعارو اودلي دي
د دې وروڼو وروڼو توي كي هم نيكلي دي

په دويمه مصرعه كښي د نوښحال د وروڼو ذكر دے -
د وكيل شاه په خيال د خان نه مراد كنه چې ښكاره ده نوښحال
خټک د چې د خپلي كورنۍ ټولو شاعرا نو په خپل كلام كښي
په خان ياد كړے دے نو په دويمه مصرعه كښي دهغه زمانو
ته اشاره نه ده بلكه دا دهغه دې وروڼه ميان جميل بېگ ،
شېر خان او ميرياز خان ياد كړي شوي دي - د ميان جميل بېگ
نه پرته تر اوسه د نوښحال خان خټک د دوه نورو وروڼو د
ادبي جنيت په حقله څه دستاويزي ثبوت منځي ته نه دے
راغلي نو زمونن درلهي محقق قياس دهغه د دليلونو په رښا
كښي د يقين برید ته ورنژدې شوے دے او دا رنگ هغه په

دې ليک کښې د تحقيقاتو د سروجې اصولونه مخه د زېرې نښې
په رديوه نوې نکتې را وړاندې کړې ده او دهغه دا نوې نکتې
خصوصاً د نوحاحال خان خټک د ورونيو شېر خان او مير بازر خان د
شاعرانه حيثيت په حقله دهغه يقيني لجه د تحقيقاتو کارانو د پاره
د غور و فکر نوې لارې پرانزي -

صديق شوک دے، او ابراهيم شوک دے - د يونو عييت
دوه جدا جدا تحقيقي ليکونه دي زلمي محقق ددغې دورو پخوانو
نوم وړکو شاعرانو د پېژندگلو د پاره د تحقيقاتو يوشان تکنیک چل
کړے دے - د صديق او ابراهيم په نومونو ددغې دورو شاعرانو
د ژوند حالات او زمانه، د وختونو په تير وکښې ورک پاتې شوې
دي نوځکه د پېژندو تحقيقاتو کارانو دهغوي په حقله چلوکي کوي
ديو بل نه متضاد رايو وړاندې کړې ده او په دوي کې يې يو
هم دځه کوتلې تحقيقاتو په رڼا کې ددغې شاعرانو د ځاي
ځاينې او د قام قبيلې په حقله په يقين سره ځه نه دي
وييلي وکيل شاه ورومې محقق دے چې د پريه شوانون او
د خپل قام ددغې دورو شاعرانو د موندې د لټون په يوه جذباتي
هڅه دهغوي دکلام د داخلې شهادتونو په مټ دکله هغه ورته
هرڅو د نجلې علي خاکساري په وجه حتمي او قطعي نته
وايي يوه کوتلې رايو قائمه کړې ده او د بنه پخو ديلونو په
بنیادې دا ثابته کړې ده چې صديق او ابراهيم دهغه د حبيد
امجد ميان جميل بگ رامن دي

د پښتو روښه منظوم طبتي لغت د سرخط لاندې ليک کښې دا
انکشاف شو څو د ډېرې د هغه په لاس راغلي د مفردات افغاني
د ناپي نسخه د پښتو په ادبي تاريخ کښې وروښه منظوم طبتي
لغت د ډېرې او دا لغت ميان جمال شاه فقير خپل تصنيف کړه د ډېرې
شوک ډېرې د پښتو د يو صاحب ديوان شاعر ميان حمد الله فقير خپل
روښه د ډېرې -

نوم ورکې شاعر محمد سعيد او د هغه قلمي آثار، دا ليک خپل
ميان کونو د يو گڼامه شاعر محمد سعيد (۱۲۶۳ هـ تا ۱۳۱۱ هـ) ډېرې د مردان
د کابل په علاقه کښې د اوډيگرام نوي کلي اوسيدونکې و د ژوند
او کار په حقله يو ډېر معلوماتي مضمون د ډېرې په خپل ډېرې ليک
کښې ميان وکيل شاه، دا انکشاف کړه د ډېرې ميان محمد سعيد ابک
خپل د خوشحال خان خټک نه پس د پښتو دويم شاعر د ډېرې منظوم
سفرنامه ډېرې تصنيف کړې ده دا مضمون، د نوم ورکې شاعرانو د
د ډېرې د جذبې او په هغوي دکار يو ډېر ارزښت لاله نمونه ده.

د تحقيق په رڼا کښې راغلي ډېرې د کومو ليکونو ذکر او شو
په دغې هر يو کښې د مخه نوې خبرې کوشش شوه د ډېرې اوڅه
دا سې نظريه مسئله او نکتې را وړاندې کړې شوې ده ډېرې په
هغې د مزيد تحقيق امکانات شته د ډېرې - په کتاب کښې ځنې
دا سې ليکونه هم شته د ذکر شوي مضمونونو د عمومي مزاج، او
دنگ نه قدرې بدل ښکاري - په دا سې نمونه ليکونو کښې د
پښتو نثري ادب د موضوع په اعتبار د يو معلوماتي ليک د ډېرې

نوا اندازې تدریسي دے . د موضوع د غوښتنې له مخه د معلوما
په پېشکش کېنې قدرې تفصیل او د خوشحال خان خټک نه پس
د جدید دور د مشر په زکریه دا لیک نور هم وقیع شوی و .
په تحقیق کېنې د ماخذ اهمیت د ناڅې مضمون کېنې د تحقیق
د فن دیو بنیادي توکي په حقله په دغې موضوع یکلې شوي
کتابونه ډېرې معلوماتي خبرې را ټولې کړې شوي دي ددې لیک
نه اندازه لگي چې وکیل شاه د تحقیق د فني غوښتنو څنې پخپله
هم ښه خبر دے او غواړي چې د تحقیق دلارې نوي لاروي -
په دغې لارو د تگ نه وړاندې ددغې فن په ضرورتونو ځان
پوهه کړي -

خوشحال خان خټک او حکمت او فقیر جمیل بېگ د شاعر په
حیثیت د تحقیق د رنگ سره د موضوعاتي انداز لیکونه دي او په
دې کېنې د موضوع په مناسبت زموږ د پښتو ادبي نړۍ د
دغې دواړو سترو سترو کار په خصوصي اړخونو ډېر اهم او
بنیادي معلومات وړاندې شوي دي ، د میان جمیل بېگ په
حقله یکلې شوي مضمون کېنې زموږ ددغې څې غوښت پاتې
شوي شتمنیت په ادبي اړخ د وړاندې کار د پاره ډېر اهم مواد
بیا موندل شي -

اوس یو څو خبرې ددې تحقیقي لیکونو د ژبې په حقله او بیا
به دهغې په رڼا کېنې د وکیل شاه د بیان د سلوب د قدر وولو
کوښش کووم د تحقیقي لیکونو د پاره د بیان اسانه ، د شاعرانه

اڀو پڇڻ نه عاري ٿي به اود معلوماتو د پيشڪش پراڻه راست طريقيه
ضروري وي. د تحقيق ٿي به رنگين بياني نه زغبي اونه شاعرانه
صنعتونو پاسته داره وي حڪم چي داسي وڌڻي نومعنويت او
صنعت گري د تحقيق مقصد ته په رسيد و کني گران و ا لے پيدا
کوي او اهدافي گڏوڏ يا پس منظر ته لار شي نو حڪم د تحقيقي
نوعيت هغه يکونه زيات اڻ ٿري وي چي په کني په ٿي به ڌ
لوسونکو د مرعوب کوڙو په ڄاڻي تحقيق ته پا ملرنه شو چي
وي په تحقيق کني د ڄي تيق بنیادي اهميت ضروري
حڪم چي د محقق تذبذب دهغه په خيل کار د ڄي يقيني تاش
ورکوي. البته په تحقيق کني ڌ هم چوما ديگر نيست په شان
فرعون رنگه دعوي او يوه تحکمانه رويه هم د تحقيق په
نتائجونني اڻ بر بيا سي. تحقيق کڏ هر حقو يوزر ڌ ستري
او پيچيده عمل دے نو د تحقيق مواد د پيشڪش د پاره مناسب
يک ڊول (PROSE STYLE) ڄان ته يوه گرانه مسئله ده او
د ڄي چل د لاند چي کوڙو د پاره يوه اونده تجزيه ڊر به ضروري
ده -

مياں وکيل شاه فقير خيل زلمی دے، د تحقيق کي پڇڻه لار
هغه ڄان ته پخپله مون به کڙي ده په ڄي صنف کني د نوي
نوي موضوعاتو په ڄي نچل تحقيق ته دخلقو د پام راگرځولو
شوق او جذبه ٿري. او د ڄي د پاره چي هغه کوم يک ڊول
نچل کڙي دے هغه ساده اوروان دے او د وخت د ٿي ڊوسره

په نور هم صفا او ساده شي. زمونږ ددې محقق د يك بنيادي
تكنيك د تمهيد طوالت د څه چې په كېنې هغه د يوې خبرې په
تكرار او د يوې ټكې د مترادفاتو په پرله پسې راوستو د كوشش
كوي چې د خپل تحقيق بنيادي نكته ولوستونكو زړه او ذهن
ته پرېسي، كله ناكه د هغه د يك په تكراري اسلوب د ټكو
په معنويت كې فرق پيدا شي خو د تحقيقي نكته د اهميت
په وجه مفهوم يې بيا هم ذهن واخلې. د تحقيق په رڼا كې
د راغلي يكونو د ټولونه غټه خوبې د محقق نيك نيسي ده.
د هغه رويه (approach) صحيح او د تحقيق هدف او مقصد
يې مثبت د ځي. وكيل شاه په تحقيق كې د نيمگړتيا او د
ناپورې خبرې قابل نه د ځي، خپله نظريه او نكته ښه په
اعتماد وړاندې كوي خو د خپلې زير تحقيق نكته، نظر يې،
او مسئلې په سلسله كې د ترلاسه شوي معلوما تو د وړاندې
كوولو نه پس كم او زيات د خپل هر تحقيقي يك په ختېدو په
دغې موضوع د مزيد لټون، زمه واري، ولوستونكو په غاړه
كوي. ددې هر څه په رڼا كې زه ښه په ځاډو پېلې شم چې
ميا وكيل شاه فقير خېل دروان وخت د خپلو همولو په ډله كې
د تحقيق د شعبي يوشمېت فكره محقق او د هغه كتاب د تحقيق په رڼا
كې د خپل نوعيت يو معلوما تي كتاب د ځي.

پروفېسر ډاکټر محمد همايون هما

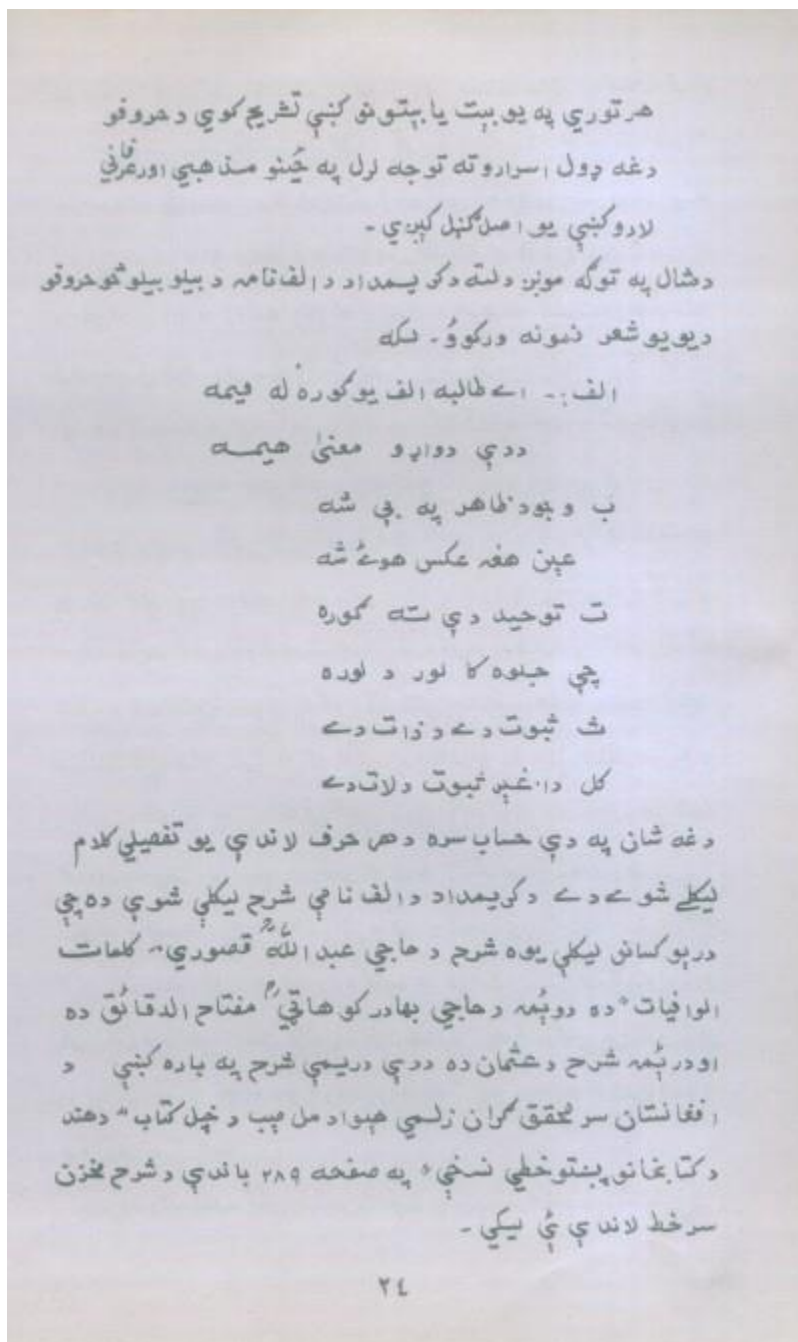
هسکه مينه شېخ ملټون - مردان

د کريم داد الف نامه او دهغي شرح

پښتو ادب کښې په مختلفو دورونو کې لومړي لومړي عالمان شاعران محققين
مؤرخين تېر شوي او په دغه مختلفو دورو نو کې ځې خان له ستر مقامونو منډلي
په دغه دورو نو کې دويم دور دے چې په يولسمه او دولسمه صدۍ هجري
باندي محيط دے په دغه دويم دور کې مؤرخ د دوو د لوسره مخالف يو چر يوه
ډله دستر صوفي او پير بايزيد روښان ده چې په روښاني ډله يادېږي او بله
ډله دانوند دروېزه او دهغه د پير سيد علي ترمذي ډله ده چې د روښاني ډلې
مخالفت کښې په وجود کې راغله او داپه هغه وخت کې جوړه
شوه چې هر کله ستر صوفي بايزيد روښان د تموف طريقه وده
او وجود علمبردار جوړ شو او د روښاني تحريک بنيادې کېښو او
بيا ې دخپل نقيب العين سرگندولو دپاره په پښتو ژبه کې خپل ايښ
نوې کتاب وليکلو چې په هغې سره د پښتو په سيمه په دیني او
مذهبي حلقو کې هلې ځلې او ډې آرايې پيدا شوې او پير روښان
پير تاريخ نوم سره ياد کړے شو او ددې کتاب په زد کې د دويمې
ډلې ستر عالم انوند دروېزه بابا د مخزن په نوم په پښتو کې
کتاب وليکلو او دغه دواړو کتابونو په پښتو ادب کې لوړ مقام
او موټلو او په دغه دور کې د پښتونثري او منظوم ادب په

دریغه موبز د دین د مختلفو اړخونو او اصطلاحاتو نه متعارف شو
او شریعت - طریقت - معرفت - قربت - وصلت - وحدت - سکونت
لارښودنه ېې راته په خپله پښتو ژبه کې اوکړه او پښتو ادب په
دیني او عرفاني لحاظ په دغه دور کې وده اوکړه په دغه دور کې
داخوند دروېزه زوے اخوند کریم دادهم نوے علمیت او چشیت
لرو په ۱۹۲۵ هـ کې زېږېدلے وو د خپل پندرتمنیفات او تالیفات
ېې هم را جمع کړي او ورسره د خپلو گڼو تصنیفاتو او تالیفاتو خوا
هم ووپه ۱۹۷۲ هـ کې شهید کړے شو او په کابجو سوات کې ېې
مزار دے چې په شهید بابا شهرت لري هسې خوددک د پرتمیفات دي
چې په هغې کې ددوي دیوان هم شامل دے خو په پښتو ادب کې ېې
"الف نامه" زیات شهرت سوندلے اخوند دروېزه بابا هم الف نامه
یکلي دغه شان ددوي په کورنۍ کې مصطفیٰ محمد او عبد الخلیم
هم الف نامې یکلي خوددې ته ځکې د الف نامو روښاني شاعرانو بنیاد
اېښودے دے چې په هغې کې د ارزاني - مرزا انصاري - علی محمد
مخلص - دولت لوانېي غوندې لوی لوی شاعران شامل دي -
اخوند کریم داد چې کومه الف نامه یکلي دا ېې د مخزن سره یوهنلے
کړې ده - د الف نامې په باره کې د افغانستان سر محقق گران او
محترم زلمي هېوادل صېب په خپل کتاب "په هند کې د پښتو ژبې
او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاو نه" په صفحه ۱۸۴ باندي
یکي -

په الف نامه کې شاعر له خپل مشرېب سره سم د الف یا

ددغي شرح په پيل كېښي د كړي ممداد ۱۰۷۳ هـ ق مړ د
الف نامه شرح را غلې او ترالف نامه روستو ډي د مخزن
ځنې نورې كېښې شروع كوي دي د شرح په دې نسخه
كېښي د كړي ممداد الفنامه د "ن" ترتيبې پورې را غلې ده
او نوره برخه ډي د مخزن د نورو مطالبو شرح ده - شرح
په پارسي ده شرح په پيل كېښي كومه مقدمه نه لري چې
د شارح نوم ته دې اشاره په كېښي وي د نسخې په پاڼې كېښي
د عثمان نوم را غلې او ما په شك د شارح په توگه معرفي كړه
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ورپسې د دې كتاب په صفحه ۲۹۰ باندې هېواد مد صېب يكي -
موند ته د كړي ممداد د الفنامه دوه شرح نورې هم معلومې
دي چې دغه شرح مقدمه لري او شارحينو په مقدمه كېښي
ځانونه معرفي كوي مگر په دې نسخه كېښي مقدمه نشته
او په پاڼې كېښي را غلې دي -

" اللهم توما قظي محفوظا كن عثمان "

په همدې اساس ما دا شارحې په توگه معرفي كړه دے
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ډي د دې عثمان باره كېښي د ډېل بل يو كتاب چې د كړي مېكېښي
را غلې " په هند كېښي د پښتو ژبې او ادبيا تو ايجاد او ودې پراوڼه
په صفحه ۱۹۵ باندې د عثمان د سرخط لاندې يكلې
اروا ښاد قاضي محمد عمران خان تونكي (۱۹۲۹ - ۱۹۸۶هـ)

په خطي مجموعه کښې د مخزن الاسلام يو شرح شته چې د
شرح شارح په غالب گمان عثمان نوميښي او د شرح په
پاڼې کښې راغلي «اللهي توحافتي محفوظ کن عثمان»
د شرح مخزن د دې نسخې خاوند قاضي محمد عمران خان
د قاضي عمر خان بن عبد الحليم زوے دے او د عبد الحليم
په زامنو کښې بيا دوه تنه ياد شوي چې يو عمران او بل عثمان
دا ټولو د الف ناسي د شرح ياره کښې چې عثمان ليکلي متعلق د گران زلمي
هېواد مل صېب ليکنه او تحقيق - د محترم هېواد مل صېب د دې ليک او
تحقيق په مرسته کښې او په رڼا کښې شواهد چې څه ليکل د کسرم
او کېدے شي چې زما دغه ليکوسره نور نوي معلومات را برسيره شي.
او دا ليکل به هم د دغې شرح په رڼا کښې وي کومه شرح چې په رياست
ټونک هندوستان کښې د قاضي محمد عمران خان په خطي مجموعه کښې
هېواد مل صېب ليدلې کتلې ده دا به د گوان هېواد مل صېب د پاره د
نوشته باعث او گونجې چې دلته ده دا انکشاف وکړم چې کومه شرح
دوي په رياست ټونک کښې ليدلې کتلې او لاتر اوسه په دې سيمه
په ساره معلومه نه ده هم دغه شرح د عثمان په قلمي شکل کښې سره
د يو تفصيلي مقدمې د ماسره په خپله ذاتي کتابخانه کښې موجود ده -
هېواد مل صېب وايي چې د ټونک د شرح نسخه مقدمه نه لري خو
زما سره موجوده نسخه مقدمه لري خو دغه مقدمې يو څو
پاڼې شلېدلې دي او د خوش قسمتي په دغه شلېدلې پاڼو کښې
د مطلب «قر پاڼې موجود دي په کومه سره چې مونږ پرې خپل مرام

تہ رسوا و دایہ ینہ ۱۰ سرہ و پیلے شوچی ددی شرح شارح عثمان
دے اود گوان سر تحقیق ہواد مل سبب ہفہ شک پہ یقین کنہی بد لوی
چی واقعی عثمان ددی شرح شارح دے ددی مقدی نہ بہ دلہ کنہی
ہفہ اقتباس ہو جسے او ویکلو پہ کوم کنہی چی دوی یعنی حافظ عثمان
د شرح سبب بناقی چی ہفہ ختہ اسباب دی چی دا شرح او یکلی شوہ
دوی یکی -

سید علی ترمذی قدس اللہ سرہ العزیز بانوں حاجی البدعت و یقیم
السنن معارف باللہ در ویزہ رسیدہ بود نور رحمت اللہ علیہ و این
با علم ربانی شہبازاں مکان نیے تحقیق انون کریم سدا علیہ الرحمۃ
رسیدہ است او بہ بزر عالم وحدت معنی سی حرف را بزر زبان افغانی
بیان کردہ و آن معنی ہما حقائق و معارف الاهی بودند و آن حقائق
و معارف الہی روشن و واضح بہ طالبان حق نہ بودند پس
احتیاج بہ شرح ان معانی افتاد کہ معنی آن سی حرف واضح
در روشن شود بہ طالبان حق این یک سبب شرح شد و
دیگر سبب شرح این است کہ بسیار مومنان طالبان احسان
و اصل حق اند برای آنکہ آن انسان و اصل حق ما را بحق وصل
کنند و آن انسان و اصل حق پوشیدہ است بحکم این حدیث
قدوسی اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیرہی پس
تعنیف شد این شرح کہ پوشیدہ نیست پس بدست ہر
کسے کہ این شرح رسید و این شرح را از اول تا آخر در
مطالعہ آورد بہ کرامت مرات و پنجم در ان شرح است

دا وهغه اقتباس د كوم نه چې معلوم شو چې حافظ عثمان د
دې شرح شارح دے او هغه چې د شرح په آخر کې د اللهی تو
حافظی محفوظ ~~محمد عثمان~~ « كوم الفاظ ليکلي او گوان هېواد من سبب د
دې الفاظو په رڼا کې دے شارح ياده وي اوس نو د سبب
دا ضمه شوه چې نه يواځې په دې الفاظو ليکلو بلکه په دغه ذکر
شوي د مقدماتي اقتباس نه نو بالکل ښکاره شوه چې عثمان دا
شرح ليکلي - لکه چې لیکلي و شيلي شوي دي چې د کويحداد د
الفنايي دوه شرحي موري هم شوي دي چې نومونه کلمات انوانيات
او مفتاح الدقائق دي نودغه شان حافظ عثمان هم دې خپلي شرح
ته نوم اېښود دے دلته به هغه اقتباس راواخلو په کوم کې
چې دې شرح ته نوم ورکړے شوے دے دوي ليکي -

و نام بناده شد اين شرح را شرح واصله الحق با مريدانکه
حق سبحانہ تعالیٰ مطالعه کند اين کتاب او عمن کند اين کتاب را به
سبب اين کتاب بخود وصل کند و حق محو شدن شده است
معنی و بين دارد رسيدن بحق و وصل و قرب حق و قفا في الله بين
معنی است که محو شدن شده است

د دې اقتباس نه معلومه شوه چې د دې شرح نوم " واصله الحق "
دے د دې نه پس په دې مقدمه کې د دې کتاب د ابوابو ذکر دے
چې اول باب د علم توحيد دے او دغه شان ورپسې نور بابونه

بر ان عمل کرد و مداومت نمود بآن امید است از حق سبحانه
و تعالی که بوسیله این شرح ان طالب را بخو و صل کند به سبب
انکه وسیله بحق علم و عمل است پس سبب این شرح علم و عمل
حاصل کرده و وصل حق عبارت از کم شدن شده در حق

و در حق سبب دیکو دادے چھی پہ دھی د خدائے پاک پہنند نه
او در حق دنیا و دودا هر حقه دھی دپاره د عمل او در حق د پیشند نو
او غوشتونکو مومانو انسانانو ته واضحه شی او حق سره ملگری شی
او در حق شرح سبب هم دا وو چھی د حق طالبان ته دا شرح اور سی
او نور و خلقو ته دهم د فائد او د عمل علم سبب او کو چھی دا مقدمه
د پره تفصیلی ده خو په دھی مقدمه کبھی چھی کوم اقتباس سره د
گردان محترم زلمی هبواد مل صب هغه شک چھی عثمان شارح دے
او که نه په یقین کبھی بدلیبیدی هغه به دلته دا و پم چھی هغه
دارنگه دے -

پس هرگاه که طالب حق و صل حق را حاصل کرد به سبب مطالعه بسیار
این شرح و سبب عمل این شرح این بنده دلیل را که از هستی
خود بریده است و به هستی حق پیوسته است و فاکپائی
دوستان خداست که مسمی است به حافظ عثمان غنی عنده بر عا یاد
کنند که حق سبحانه تعالی از ورا فیضی شود و بریدار خود مشرف کند

دي دمقدمي د طوالت په وجه دلته كېني مادمقدمي نه هلته په
 لهائ هغه حصي او ليكلي دكومې نه چي نونه معلومات موبن ته تر
 لاسه كېني او كېدے شي چي په دې مقدمه كېني نورا هم خه داسي
 وي نو تر كومه چي ما دا اوكتله مونورپه كېني د شرح متعلق د
 عثمان خپل خيالات يك دي ددې مقدمي نه پس دالف نامي شرح
 شروع كېني چي د بسم الله الرحمن الرحيم نه پس ليكي -

ای طالبه الفایو گوره له هیمه

شرح ای طالب حق اگر طالب حقى صدقا طریقہ طالب این است اول
 وجود و ذات و صفات خود را همه نفی کن و وجود صفات حق را
 ثابت کن پس اذال وجود و ذات و تمام مخلوقات را نفی کن
 وجود خدا را ثابت کن

دغه شان ددې شرح په پاڼي هم هغه الفاظ راغلي كوم چي محترم
 زلمي هېواد مل صېب په خپلو کتابونو چي ذکر ي په دې مضمون كېني
 راغلي ليكلي نودلته دغه آخريني اقتباس ليكم چي په كېني حافظ
 عثمان په دې شرح ختمېد و د لوسته خدائے شكر ادا كوي -

الحمد لله على تمام حمداً دائماً بديوام الله تعالى والصلوة
 على نبي محمد سيد العالمين صلوة مستمرة باستمرار الله تعالى
 الهى تو حافظ محفوظ كن عثمان عثى را از دين غير حق
 در هر دو سرائے بمرمت نبي محمد سيد الكل مع الكل صلى
 عليه وسلم بعد و معلوم الله تعالى و معدور الله تعالى و

عنی تابع کذالک بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب
باختتام رسید تمام شد -

۱۱۰ قیاس مادلتہ پہ دې وجه درج کرو چي محترم هېواد مل
صېب کوم اقتباس د ټوټي نسخې نه درج کړې په هغې اوپه دې الفاظو
کښې حقه لږ ډېر فرق دے لکه په هغې کښې توغا فظ محفوظ کن عثمان
توا ازديدن * درج دے اولته زما سره د نسخې په آخر کښې د "توا" په
ثانے عشي را ازديدن دغه شان په هغې کښې "در هر دو جهان" يکلي
اوپه دې نسخه کښې "در هر دو سرائے" * يک دے -

دغه شان د کتاب ليکلو نېټه په هغې نه ده يکلي اوپه دې نسخه کښې
بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب باختتام رسید ليکله شوعه چي مياشت
او ورځ ترې معلومېږي، عو کال چي نه دے ليکله -

په دې شرح کښې د شېبې و پانېو اضافي يک هم شته چي د الف
ناهي د شرح سره حقه تعلق نه لري بلكه د الف ناھي شرح چي ختمه شي
نودا عبارت په تفصيل سره د بسم الله الرحمن الرحيم نه شروع کړې چي
په ددغې سرنامه دارنگه ده -

بسم الله الرحمن الرحيم

پس ای غلام قادری اگر طالب سلسلہ عالیہ قادری بر مجاہدات شاقہ
انحضرت نگاہ کن و بر نکات ان حضرت کہ منزل آسمیاتند کوشش
دل نا پیوستہ دار کہ انحضرت پہ میسر مائید -
اسے غلام برتو باد صدق و صفا اگر این ہر دونی بودند تقریب حق

سواء و تعالیٰ مرترا هرگز میسر نمیشود ای غلام نفقه کن پس از آن
اعتراف کن از آنکه هر که عبادت فدائی عزوجل کند بغیر علم است
فساد بیشتر آزاں بود که سبب اطلاع

د حافظ عثمان متعلق به مقدمه کتبی نور معلومات نیشته چي
دے دکوم هائے دے نوکوان محترم زلعي هيواد مل ميب د خپل کتاب
” دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ” او بل يو کتاب ” په هند کتبي د
پښتو ژبې او ادبياتو دايجاد او ودې پراونه ” کتبي ليکلي چي اخوند
عثمان او اخوند عمران د اخوند عبد الحليم بن عبد الله بن اخوند دروېزه
اولاد کتبي دے او بيا د اهم ليکي چي په تقي نک کتبي د عثمان شرح مايلدلی
کتبي او د شرح دارو ا بناد قاضي محمد عمران تونکي په خطي مجموعه
کتبي پرتکه ده د غه محمد عمران د عثمان د خپل خاندان سره تړي او
وايي چي په دې نسبت سره عثمان زموږ د خاندان سره تعلق لري او
کړی دې دارنگه ملا وېړي - و نسخې خاوند د قاضي عرفان بن عمران
بن عبد الحليم زوی دے او د غه عبد الحليم په زامنو کتبي دوه تنه
ياد شوي يو عمران او بل عثمان -

د دې بيان نه معلومېږي چي د عثمان متعلق معلومات نشته
چي دے د چاپه اولاد کتبي دے نوکه موزن دې اضافي عبارت ته غور
او کړو موموزن خه ناخه اندازه لگول شوي چي عثمان د چاپه اولاد
کتبي دے دا خبره هم کول غواړم چي زه خه وايم د عثمان متعلق نو
دا زما خپل يو سوچ او تحقيق کېدے شي د خه ختي خبره نه ده کېدے

شي ٻي غلط وي ڪه مون پڌري په دي يوه نيمه ڪوبه سوچ اوکرو
لکه ٻي وايي -

پس اسي غلام قادري اگر طالب سلسله عاليه قادريه بر مجاهدات شاکه
انحضرت نگاه کن

نوداسي معلوم ٿي ٻي ٻي عثمان هم د سلسله قادريه سره تعلق لري او
دغه شان انخوند درو پزه هم د تصوف په څلورو طريقو کښي دسلسله
قادريه سره تعلق لري لکه ٻي. اروا بناد عبدالمجيد اثر افغاني صيب
روحاني رابطه په صفحه ۵۱۳ د انخوند درو پزه په بيان کښي يکي
انخوند درو پزه د پيس بابا عليه الرحمه د بند نه لاس نيوه
کوي ده ٻي بياروستو هغه ټي خپل خليفه او ماڙون کوي
په څلورو طريقو يعني قادريه - سهرو رديه - چشتيه او
کبرويه کښي اجازت ورکوي او په پنځمه طريقه شطاريه
کښي هم خليفه او مجاز کوي وو -

په دي اقباس او عثمان په اقباس ڪه غور وکوي شي نو داسي
معلوم ٿي ٻي ٻي عثمان د انخوند درو پزه بابا د طريقه قادريه سره تعلق
دهغوي په وجه ساقی - ولي ٻي زما په خيال ددي تعلق ساتلو
وجه د نيکه او نمسي ده او په دي وجه عثمان د خپل نيکه کريم داد
د الف ناي شرح يکي او زما د تحقيق ياري په دوسره دگسرين
محترم زلمي هېو د مل صيب هغه شک ٻي عثمان بن عبد عليه بن عبد
انخوند درو پزه په اولاد کښي دے په يقين کښي بدلېږي او د قاضي

عمران خان ٽوٺي دغه خبره رد ڪوي ڇي عثمان زمونڙن په خاندان ڪنڀي
 دے۔ وس دڙي شرح باره ڪنڀي به بن ليڪل وکرو۔ شرح په توره
 سياهي په خه نستيقي ڪنڀي ڊږه څڪلي ليکي شوي ده اوسره سياهي
 هم په ڪنڀي ځاے په ځاے استعمال شوي په دڙي شرح ڪنڀي انوندا ڪوئيداد
 په محقق سره ياد ڪړے دے اود الف ناهي دشعر نه ځنځنڀي ځي " قوله م "
 الفانډ په سره سياهي ليکي اود دغه شان ځي شرح په ش " سره په سره
 سياهي ليکي ڊپاڻو شمير ځي ۱۸۰ دے په هر مخ ۳۱ ڪنڀي لري ڙبه پارسي
 ده کاغذ ځي ڊيل دے دشرح په اقتدا ڪنڀي مقدمه ده او په آخر ڪنڀي څه
 وځاڻف درج دي ڇي دا هم په دغه شپږ و اضافي پاڻو ڪنڀي يک دي۔
 دڙي قول بحث خلاصه داده ڇي کومه شرح سر محقق گران زليي هيواد مل
 مپ په رياست ٽوٺ ڪنڀي د قاضي عمران خان په خطي مجموعه ڪنڀي ليدلي
 کتي اولاد تراوسه په دڙي سيمه معلومه شوي نه ده دغه شرح دراقم ش
 په قلبي شکل ڪنڀي په ڪتابخانه ڪنڀي موجود ده دا شرح مقفل مقدمه لري
 دڙي مقدمي په رڻيا ڪنڀي مونڙن دا و ٻيٽل شوي ڇي عثمان دڙي شرح شارح
 دے او عثمان د انوندا دروڙه بابا په اولاد ڪنڀي دے اود گران هيواد مل مپ
 دور ڪري شوي شجر ڇي عثمان بن عبد الحليم بن عبد الله بن انوندا دروڙه
 مطابق صهي ده نه ڇي د قاضي محمد عمران ٽوٺي د خاندان سره تعلق لري
 په دڙي مقدمه ڪنڀي عثمان دڙي شرح نوم " واصله الحق " اڀنودے دے دغه
 شان د ڪوئيداد الفنامه د عبد الله قصوري " کلمات الوافيات " د حاجي
 بهادر ڪوڙاڻي " مفتاح الدقائق " اود عثمان " واصله الحق " په نومونو
 شرح معلوم شوي دا وو دڙي شرح متعلق زما تحقيق ڇي مي دخپو قدر

لوستونکوپه مخکې وړاندې کړو چې د محققینو د پاره د تحقیق موجب او گړی -

کتابونه

- ۱- عثمان واصله الحق شرح الف نامه کریمداد قلمی نسخه د میان وکیل شاه فقیر خیل په کتابخانه کې -
- ۲- هېواد من زلمی دهند د کتابخانو د پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي کابل ۱۳۷۴ هـ ش -
- ۳- هېواد من زلمی په هند کې د پښتو ژبې او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه لاهور ۱۳۷۳ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو غزل پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۸
- ۵- اخوند دروېزه مخزن پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۹
- ۶- اثر افغانی عبدالحلیم روحانی رابطه و روحانی ترون دارالاشاعت با جوړ ملکنی اچنسی -

د سعيد خټک يوشعر

د خټکو د کور فخر پښتو ادب ته ځان ورکولو کښې د پوره لويه برخه ده او په دغه کور کې کېږي د پروفېسوري شاعران - ليکوال - اديبان - عالمان زېږېدلي په هغې کښې د ټولونو سترو او عظيم مقام نوشحال بابا موندلې او ورپسې اشرف خان هجري - عبدالقادر خان ، سکندر خان خټک - صدر خان خټک - گوهر خان خټک وغېره او دغه شان د نوشحال روښه روږونه مکه فقير جميل بېگ - د هغوي زامن محمد صديق ، محمد ابراهيم وغېره او دې پسې نور نسا نسي په دغه نژدې زمانه کې بلکله په دغه زمانه کې هم په دغه خاندان کې سعيد خټک هم په شاعري کې طبع آزمای کړې ده او يو د پرېښه صاحب ديوان شاعر ټېښوے - چې ديوان يې گوان او محترم محقق ښاغلي همېش خليل صېب چاپ کړے ، دې لويه کارنامه ده - د سعيد خټک متعلق ځنې محقيقينو خپله رايې قائمه کړې چې دے د افضل خان خټک زوی دے - او ځنې محقيقينو يې په دلائلو سره رد کړې - دا ځانله يو تفصيلي بحث غواړي که لوستو خداے ته منظور شو په دې به بحث کوؤ - د سعيد بابا حالات په تيارو کې پراته دي تر اوسه پورې چاته هم دده د ژوند متعلق واضحه معلومات

نيشته خوهر چا د قياس په تله تسلې او چي چاهم خه بيكلي بس هغه
 سند گنلې شوې . حالانكه تحقيق پرې پكار دې چي ددغه لوسته شاعر
 متعلق معلومات را برسېره شي كه نور هم خه معلومات نه وي نو
 پكار ده چي دده د شعرونو په رڼا كښي خپلونه ر تحقيق او شي چي
 ټوك دے . گني دغه شان به ې ټوك د افضل خان خټک زوې ياده
 او ټوك ې د چابيل چاخکه چي اکثر زمونږ د خپلوند والو ته د چا نوم
 روکي شاعر د ژوند حالات معلوم نه شي نو افضل خان خټک
 خو چرته تله نه دے زربه ې د هغه زوې کوي وې پرې سرخو بکوي
 چي لاديوان به ې گوري دبيل بيل شعر جائزه به ې اخلي د تحقيق په تله
 به ې تلي نو داسې بنه نه ده چي چا پرې شاعر يالوسته خاندان پورې
 او ترې لکه چي کاظم خان شهيدا پادري هيوږ ويلي چي د افضل خان خټک
 زوې دې نوبس د هغه زوې شو . علي خان چي تراوسه پورې په لويه
 شخړه کښي زمونږ عالمانو گډ کوي او آخر ې د افضل خان زوسته ترې جوړ
 کوي . سعيد خټک سره هم دغه لويه او شوه د افضل خان زوې ې
 کړو . ددې قولو په ديوانونو کښي چرته بل داسې لوسته شته چي
 ثابته شي چي دوي ټوك دي خو بس د چاپېرچل حالاتو مطابق ې په
 قياس سره ثابت کوي .

د سعيد بابا په ديوان کښي يو شعر دے چي هغه په دارنگه دے .

خان که اطلس د اشعارو ودلي دي

د ديو دريو روڼو ټوکي هم بکلي دي

لر په ديوان د سعيد نظر کره

په ريسمان د شپي گنډلي دي

دا شعرونه د ديوان سعيد مرتبه هېښ خلیل ادره اشاعت سرحد ستمبر ۱۹۴۷ په صفحه ۳۵۲ د ربا عيا توبه حصه کېني ليکلي شوي دي په دې مختلفو پوهانو څېړندو لونيځپله څپله راځي د ځپند تحقيق په رڼا کېني پېښ کړي لکه د شال په توگه به د دې ديوان په صفحه "د" باندې د سعيد خټک د سرخط لاندې د سرزې يو اقتباس پېښ کړو په دې اقتباس کېني هېښ خلیل مېب ليکي -

دغه رنگ يورباغي کېني د خو شمال خان خټک د شاعري

په حقله د ځپلو خيالونو اظهار په دې شان کوي -

او د دې ته پس ې دغه بره ليکلي شعرونه رقم کړي د دې

شعرونو په لمن ليک (هاشيه) محترم هېښ خلیل مېب ليکي -

غالباً د دې دريو روڼو نه مراد اشرف خان هجري ،

عبدالقادر خان خټک او سکندر خان خټک وي اگرچې د

نور شمال بابا په زامنو کېني صدر خان - گوهر خان هم

شاعران وو خو پښتو ادب کېني کوم مقام چې وړاندې

دريو روڼو ته حاصل د هغه پر اوچت د -

دغه شان د افغانستان يو بيل ستر دروند گوان او محترم محقق -

شاعر - عالم هديق الله رښتين مېب اوس اوس د اپريل ميس ۱۹۹۶

کڼه ۵-۳ مياشتنۍ مجله پښتو* چې د پښتو اکېډمي پېښور نيورسي

نه نورې پي په صفحه ۸۰ "علي خان قامولي" سرخط لاندې د
خپل تحقيق څو پر داسې بيان له وي

اوس چي د سعد الله رسعيد خان ديوان چاپ شونو د
دې شعر نه پوره معلومېږي چي علي خان د سعيد خان
روردې په قام خټک او د افضل خان زوئ دے. سعيد خان
په يو رباعي کښې وايي -

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي

دې درېو روڼو توکي هم ښکلي دي

د خان نه مطلب د خوشحال خان دے او دې وروڼه سعيد

خان - علي خان او کاظم خان دے چي درې واره د شعر

ديوانونه لري -

د انو وو ددغه شعر باره کښې د صدیق الله ريښتين ښځې نه
دې شعر باره کښې دغه دوو محققينو خپله راځي ورکړي او کېدے
شي چي نور هم پرې چاڅه ليکل، تحقيق کړے وي اوزما د
نظر وړاندې نه وي خو تر کومه چي په دې شعر باندې تحقيق
شوے نوکه دغې ته په غور وکتے شي نو ددغه دواړو پوهانو
د تحقيق له رويه ددغه شعر متعلق مختلف راځي قائمه کړے
شوي لکه همېش خلیل صېب د خوشحال بابا زامن اشرف خان
هجري - عبدالقادر خان خټک، سکندر خان خټک ياد کړي اورښتين
صېب د خوشحال بابا نمسي د افضل خان زامن علي خان - سعيد
خان - کاظم خان ياد کړي دلته کښې دواړه پوهان د يو بل رد

کوي - نو خبر دا نو تحقیق دے په تحقیق کښې خوچې دریا ب ته
غوپه وهې نو مغرې نو به ترې دا او باسې ددې شعر متعلق
زه هم دخپل علم او پوهې په رڼا کښې مختصرشان څېړنه روانه
کول غواړم کېدے شي چې داسې نه وي تجربات مې په دې وجه
او کروچې زمانه ځنګښې وېرو عظیمو پوهانو محققینو ددې شعر
متعلق خپله خپله راځي ورکوي نوکه زه خپله راځي پېش کړم نو
کېدے شي چې ددې نه ژوره بڼه او دقیقه څېړنه اوشي او څه
حقیقت میدان ته راشي زه چې کوم مړاځي یا څېړنه وړاندې کوم
هغه دارنگه ده اکثر شاعرانو په خپلو شعرونو کښې دخپل ځاندا
ژوند یاد هغوي د زمانې نورو حالاتو متعلق اشارې کړې وي -
چا واضح اشاره کړې او چا په ابجدو چا د معنی په شکل کښې
اشاره کړې وي او چا که چرته هم څه شعر لیکي وي نو اکثره
داسې هم کړي وي چې دخپلې مدعا بیانولو ته ځنګښې روستو
یعني د سیاق و سباق په توګه ځې پېش کړي وي لکه د شال په طور
نو شحال بابا د خپلو زمانو دخپل پلارنیکه روڼو متعلق پوره پوره
تفصیلي قصائد لیکلي لکه نو شحال بابا وايي -

چې د پلار د مرګ مې تېرشو پوره قرن
د صغری په میاشت او مېره د مامور
یوزر اتیا کڼونه د هجرت وو
چې د مور په خوا مې او مې مشر کور

که په دې شعر غود او شي نو پوره پته لگي چې نو شمال بابا د
چا ذکر کړې لکه د سرمصرعه چې کومه ده - چې د پلارد مرگ مې
تېرشو پوره قرن * ورپسې تر پې مصرعه کېنې د خپلې مور د
مړون نېټه لیکي او دغه شان نور مثالونه هم دېرشته زما د
دې مثال ورکولو مقصد دادې چې هرکله هم چاڅه داسې شعر
لیکلی چې دهغې نه دیو واقعي یا څه تاریخي خبره سرکندېږي
نور هغې نه مخکېنې روستو هم هغه شاعر یا لیکونکي ترلې شعر
لیکي ځکه چې د مخکېنې روستنې تابع وي اوس به ددې خبرې
په تتبع کېنې ددې شعرو ضاحت کوو او راځي به لیکو ددې شعر
له لکه څنگه چې وړاندې اووېلې شو -

گران هېش خلیل صېب د دویمې مصرعې نه اشرف خان هجري ،
عبد القادر خان سکندر خان اخیستې او دغه شان محترم رېشتین
صېب علي خان - سعید خان کاظم خان مراد اخیستې - حالانکه که
په دې شعر موزن د تحقیق په نظر غور او کړو نو دا وړ ضحاحه
ده چې د سعید بابا په دیوان کېنې د رباعی دغه دوه شعرونه
ځان له درج دي نه ترې مخکېنې څه واقعه یا خبره شته او
نه روستو چې ددې مصرعې سره سمون او خوري خو بس ځانله
بېله لیکلي شوي رباعی ددې په دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو او دې دي
د دیو دریو روڼو توکي هم ښکلي دي

ڪه غور اوکري ٿي نو ددي شعر رومني مصرعه باندې مو
 ٿول متفق يوچي د"خان" نه مراد نوححال خان خٽڪ دے او شاعر
 دهغوي دا شعارو صفت کوي او اکثر ددغه خاندان شاعرانو
 نوححال بابا په "خان" ڪلمه سره ياد کړے - او دا لفظ ئي د نوححال
 بابا د پاره په خصوصي توگه طبعي ادبي لجه کښي استعمال کړے نو
 هر ڪله چي ددي خان نه مراد نوححال بابا دے او موټن ٿول ئي منو
 نو ورپي مصرعه "ديو درپو روني توکي هم ښکلي دي"
 ته مراد خٽکه علي خان - سعيد خان کاظم خان - عبدالقادر خان ،
 اشرف خان هجري سکندر خان شو وټي چي د خٽکي مصرعي ته
 نوححال بابا مراد دے او چي هر ڪله دغه شان خبره کښي چي د"خان"
 يعني نوححال بابا شعار ښکلي دي نو ورپي "ديو درپو روني" نه
 دغه مختلف الخيال نومونه خٽه توک لري .
 زما په خيال نو دا داسي ڪپدے شي چي د سعيد خٽک "ديو درپو
 روني" روني نه مراد د نوححال بابا رونيته مراد وي لکه چي
 نوححال بابا واي -

يو هي سکه روڊ دے چي ئي لار د حق نيولي

دو رونيته ئي نور دي يو په نم دوهم بي نم

کليات نوححال

نوچي هر ڪله د نوححال بابا ددي رونيته شته چي دهغوي نومو

دا رنه دي - دسکه روڊ ته ئي مراد فقير جيل پگ دے ددي دورو

مور خلوزی وه دوه روپنه ئې مېرته (ناسکه) دې چې يو چکے
شمشېرخان چې مورې اسيره وه بل رورې ميربازخان چې مورې
مهمندزې وه دنوشار د ملک ميرباز نور وه - چونسکه سعيد باب -
ددغه زمانې دے په دغه خاندان کېنې تعلق لري ددغه خاندان
د علم و فن نه پورې پورې اشنا او واقف دے نو هغه حکه يکي
چې د خان اشعار بنکلي دي خو "دديو" يعني د خان د ديو
روپو اشعار هم بنکلي دي حکه چې محکبې د خان ذکر دے او ورپې
وايي "دديو" نو په دې "دديو" سوچ پکار دے ولې چې دسباق و
سباق نه پته لگي چې محکبې ذکر شوي سري روپنه يادوي که
چرې اشرف خان هجري عبدالقادر خان خټک - سکندر خان خټک
ئې مواد دے نو بيا به ئې د خان نه پس دويمه مصرعه کېنې په
واضحه داسې ليکلي وؤ -

"دديو درپو زامنو توکي هم بنکلي دي"

نو شاعر ته معلومه ده چې دغو شحال بابا دغه درې واړه روپه
هم نه شاعران وؤ او شعرونه ئې ليکلي وؤ چې په دغه روپو
کېنې ئې خود فقير جميل بېگ د شعرو شاعري علم و ادب سره د
تعلق متعلق واضحه اثار موجود دي - چې د منظومو شعرو نوسره
سره ئې د فارسي گرانقدر نسخې په بشپړ و حالاتونو کېنې پښتو
اکېلوي کېنې د دل تذکرة الاولياء - نور محمدية په نومونو قلعي
پوتې دي باقي شوه دوه نوم، روپنه شمشېرخان او ميربازخان نو
کېدے شي چې چرته د دوي ادبي اثار وؤ يا دي خولا تر اوسه

په لاس نه دي راغلي او سعيد بابا ته هغه زمانه ڪنهن معلوم وو
نو ڪله ٿي "خان" د دري روڻو بيان ڪيو ڏي. او دغه شان
د پرڇپيندوال اوس هم دا وائي ٿي ٻي دعوشحال بابا نور هم ڊپر
کتابونه وو ٽوڙتو نيشته ٻي ڪه شول ڪه ڏي شي ٻي ٻي سره
ڪورونو ڪنهن پرا ته دي او بناي ٿي نه. - زما ددي تحقيق خلاصه
دارنگه ده ٻي سعيد بابا ددي شعر نه د خان دري روڻه فقير
جميد بگ - شمشير خان او مير باز خان مراد دي نه ٻي د خان زمان
اشرف خان - عبد القادر خان - سڪندر خان يا د خان نسي علي خان.
سعيد خان، کاظم خان - او عجيبه خبره جو داده ٻي هر ڪله سعيد
خپله شعريڪي نوبيا و ٻي په دغه در پورونو ڪنهن خان حسابه
وي دري روڻه جو پڪار دي ٻي نور و. - سعيد بابا په ڪنهن نه
ڏي شمار و ٻي ٻي شعر خود هغه ڏي. - دا وو زما ددي شعر متعلق
خپرنه خود ته ره بيا يو ڪل دا خبره تڪرار ووم ٻي زما دا ٿيڙه
يا را ٿي ختمه نه ده او نه مڃي ڪه ڏي شي خود خپلي پو ٻي په رڻا ڪنهن
تر ٻي زما دغه مراد وو. - ڪه ڏي شي ٻي نور قدر مند پوهان محققين
تر ٻي نه بنه او مڃي ٿيڙه را و باسي -

کتابونه

- ۱- دیوان سعید مرتبه همیش خلیل اداره اشاعت سرحد
پېښور، جون ۱۹۶۳ ر
- ۲- تاریخ مرمع و افضل خان نیک د خدائے بخنلی دوست محمد
په نوټونو سره دیونیورسټی بک ایجنسی پېښور له اړخه چاپ
- ۳- دیوان خوشحال خان دوست محمد کامل مېب
- ۴- پښتو میاشتنی مجله گڼه ۷-۵ نېټه اپریل می ۱۹۹۶ ر
د پښتو اکېډمی پېښور یونیورسټی له اړخه چاپ -

صديقُ شوڪ دے

پنجونو پښتنو شاعرانو کښي د صديق په نامه گڼ شاعران
تښ شوي دي او په گڼو تذکرو کښي ئي ذکر داغله دے لکه
د مثال په توگه پښتانه شعراء درېم ټوک کابل چاپ کښي ستر
محقق ارواښاد عبدالحی جيبی په صفحه ۷۷۷ کي -

محمد صديق یونخوږن ژبي مټي شاعر وو چي د ۱۳۶۲ هـ ق
کال لغواوشا کښي مرثوے دے او وائي چي د ښوي
په گريگ کښي ښخ دے -

دده یو غزل ښاغلي جيبی صاحب موندلے دے مطلع ئي دارنگه ده
داشکر دے چي يار داغ داغ
زلال دو سال مي دوبار داغ داغ

بل صديق چي زور منظوم طبي بياض ئي د پېښور، يونيورسټي پښتو
اگېډمي کښي په سلسله وار په غـ ۲۲۶ موجود دے ټول ۹۶ مخونه
لري په هر مخ ئي ۱۰ شعرونه ليک دي د مياشتني ابا سين پېښو
اکتوبر ۱۹۹۰ په حواله ستر شاعر اديب ښاغلي رومان ساغرخنده
هم د دې طبي بياض منظومه خطي نسخه شته د دواړو نسخو په
ابتدا کښي دغه شعر ليک دے -

د حاجي عبدالله زوييه

۱۷ صديقه تحقيق بوييه

اول رنج او دارو زده كره

دغه پس ې ووايه كره

د صديق د ۱۳۰۰ هـ خوا و شا تېر شوه د د پېښور، خور و شا
اوسېدو - بل يې صديق چې اروا بنا د عبدالحی جیبی پښانه
شعراء اول ټوك كښي په صفحه ۲۸۳ ذكر كړې دے -

د صديق وژوند حالات او ديوان مونږ ته نه دے رارسېد

وې چې كوم لږ نمونې اشعار ې مونږ اوليدل ددې نه

معلومېږي چې دے يو جوشي اورند شاعر دے دده

كلام كښي د عشق او عرفان جلق برېښي او د تصوف

بڼې بڼې شكې په روان شعر كښي بيانته وي -

ددې صديق غزلي د پادري هيوز په كليد انقايي كښي يك دي په

پټ سټوډي پښتو اكاډمي پېښور يونيورسټي كال ۱۹۸۲ كښي

راغلي دي ديوان صديق ې ۵۰۰ س ې مونږ لے شوه او

په كابل كښي د افغانستان د علومو اكاډمي د ژبو او ادبياتو ۱۰۰ نښي

ټيټپ له اړخه د ارواښاد خېبر نوال دوست محمد شنواري په سرزه

تخته په كال ۱۳۵۸ هـ ش او ۱۹۷۹ كښي چاپ شوه خو تر اوسه دا

معلومه نه شوه چې صديق ټوك دے كوم هماغه دے د چاخه

دے د كومي كورني سره تعلق لري لكه دوست محمد شنواري د

ديوان صديق په سرزه كښي يكي -

صديق هم زمون: د هغو پخوانيو شاعرانو څخه
د ډېرې سوانح او پوره واقعات ېې مون ته
نه دي معلوم -

د وخت د تېرېدو سره سره د ډېرو نوم وړو شاعرانو حالات
د تحقيق په رڼا کې معلوم شوي او معلومېږي يې که مخکې
وېشلي شوي ډېرې ارواښاد جيبې ېې ديوان نه وو موندلې خو
اوس دغه د ډيوان صديق چاپ شو - د صديق د ژوند حالات
تر اوسه په پرده کې پراته دي خو زه غواړم ډېرې د صديق
د ژوند حالات دهغه ځاي ځاي ځاي ځاي د کورنۍ تعلق د خپل تحقيق
په رڼا کې ېې ځاي کړم خو دا هم ليکم ډېرې زما دا تحقيق ختمې او
آخري نه د ډېرې شي ډېرې نوم، درانه محققين يکوال ډېرې د خپل
تحقيق په رڼا کې راغلي ښکاره کړي او اصل مرام ته اوږسي د ډېرې
ډېرې پخواني شاعران تېر شوي ډېرې مالمانو محققينو ډېرې
بڅولنه کړي او ډېرې بنوښتونه رسېدلي او څوک د دغه
بڅولو باوجود هم لا متنازه دي پښتو ادب کې د خوشحال
بابا کورنۍ ته ډېرې لويه مقام حاصل د ډېرې خوشحال بابا د ډېرې
کله د هغوي گڼ زمانې ډېرې پښتو ادب ته ېې په نثري او منظوم
توگه لويه برخه ورغځېدلې دغه شان د خوشحال بابا دورې جيل
بېگ جمال خان او په روحاني دنيا کې په حواجه جمال الدين
او فقير بابا شهرت لري هم په فارسي ادب کې او هم په پښتو
ادب کې نثر او شعر دواړه وېشلې او يکله نو هر کله ډېرې دغه

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تراوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند او نور ساتلي دي
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستوب سره سره
په ادب باندې هم خور ورد او د هغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ېې نوم تياره کېږي پروت دے در اقم د خپلې په دنيا کې
صدیق چې ديوان لري او چاپ دے د جميل بېگ د جمال خان زوي
دے او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې يک دي چې د شعوي ديارلس زامن وو خور ېې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار دے او د فقير بابا
په مناسبت سره ېې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چې پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي در اقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت دے چې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمې اکوړه خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شوے ددغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تراوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند او نور ساتلي دي
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستوب سره سره
په ادب باندې هم خور ورد او د هغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ېې نوم تياره کې پروت دے در اقم د خپل ېې په دنيا کې
صدیق ېې ديوان لري او چاپ دے د جميل بېگ د جمال خان زوي
دے او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې بیک دي چې د شعري ديارلس زامن وو خور ېې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار دے او د فقير بابا
په مناسبت سره ېې اولاد ته فقير خپل ميانگان وايي چې پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي در اقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت دے چې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پحشۍ اکوره خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېرکواو سره چاپ
شوے ددغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

پنجي "رابعه بي بي" پنجه زامن وو چي نومونه ئي دارنگه وو
محمد صدیق - محمد اسحاق - محمد ابراهيم - محمد عتاق - محمد صالح
محمد صدیق په ټولو روڼو کني مشر وو د فقير بابا د وقات نه
پس د پلار سجاده نشين وو مزار ئي دخپل پلار د قبر د چارو وار
نه په مغرب کني ځان له چار ديواره کني دے په خپل ځاندا
کني د فقير محمد صدیق په نامه شهرت لري د پربنه عالم شاعر
صوفي ولي الله تير شو دے راقم هم د محمد صدیق په اولاد
کني شمار يي -

د جمال خان بابا د اولاد په باره کني ستر ماهر الساب
اروا بناد عبد الحليم اثر افغاني په خپل يو مقاله اخلاقامه په
خوشحال ديويو جلد ۳ شماره ۷۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
کال ۱۹۸۷ صفحه ۲۵ باندې يکي -

افضل خان دا ذکر نه کوي چي محمد اسحاق محمد ابرا
د محمد صدیق کثران روڼه هم دده د پلار محمد اشرف
خان نه هم مشران وو هم د پربنه شاعران وو -

د صدیق د ديوان باره کني د افغانستان ستر څېړنوال گران هواد
مل زلمی په خپل يو تاليف دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي
چي د افغانستان د علومو اکېډمي له اړخه په ۱۳۶۳ هـ ش او
۱۹۸۴ د کني چاپ شو په صفحه ۸۱ باندې يکي -

ديوان صدیق :- ويونکي ؛ صدیق - د تدوين کال نامعلوم
د ليک کال او کاتب نامعلوم - خط نستعليق -

يک دود : خټکي - کاغذ نرے کشمیرے -

ددې کتاب په گڼو غزلو کېنې د خټکو ژبه لجه استعمال شوې ده
 ددې پورته یک نه معلومه شوه چې د صدیق د دیوان یکه دود
 خټکي دے او په دې لحاظ هغه خټک و و که چېرې بل قوم سره
 ئې تعلق لرلو نو خامخا به ئې د هغه قوم ژبه استعمالوله.
 دا نو و و د یکهوال په نظر کېنې د صدیق خټکوالې ثبوت - اوس را
 د دیوان د غزلو په تناظر کېنې د صدیق د زمانې د قوم د هماغے
 هماغې اوسنک پېژندنې طرف ته چوستکه د صدیق د زیږونځای
 نېټه پوره نه ده معلومه نو د دیوان په یو غزل کېنې چې
 نومره ۱۳۶ لري او په صفحه ۱۰۷ باندې یک دے په هغې
 کېنې د خپلې زمانې او سیاسي نظریې او پېژندونې په باب
 څه معلومات را کوي په دغه غزل کېنې د پېژندونو او مغولو تر
 منځه (۱۰۸۳ هـ ق) کال د محرم د میاشتې دویمه (۱۶۸۲) کال
 د اپریل ۳۰ نېټه د خپېر مشهور جگره یاده وي چې د مغولي
 لښکر مشر د کابل صوبېدار محمد امین و و په دغه جگره کېنې د
 د بښمن فوځ ماتي او خوره چې د دوشحال بابا په قول څلوېښت
 زره فوځ په کېنې هلاک شو په دغه وخت کېنې صدیق ځان
 هک بولي ددغې جگرې او هکوالې متعلق وایي -

حق د پېژندونو دے که اوس بیا د سنگ د پاره
 سور په شهزاده کا دغه تورخوئي نېږ

وراڻدي زه هڪ ووم چي پري ڊوب محمد امين شو
 جبه بنه شهيدان وو ڊپر مغولي شو پري ڊپر
 په دي شعر ڪنبي دشمنان نه مراد اورنگ زيب دے - دي سنه
 معلومه شوه چي صديق په دغه وخت ڪنبي هڪ وو ديوان
 صديق سرزه ڪنبي ستر تحقيق اروا بناد دوست محمد شنواري د
 صديق د هڪواڻي متعلق په صفحه (ز) يڪي -
 دهڪ د ڪلچر مڃه معلوم ٿي پي دے به (۱۶-۸) ڪن وو
 په دغه حساب به د (۱۰۷۰ ه ق) د ڪلوني په حدود و ڪنبي زير بندے
 وي. د دغه جگه ڪي ڪال (۱۰۸۳ ه ق) وو په دغه وخت ڪنبي
 صديق خان هڪ بولي اروا بناد دوست محمد شنواري په دي حساب
 د صديق د زير بند ٿي ٻيٽه ۱۰۷۰ ه ق بنا ٿي او هم دغه زمانه د
 فقير جميل بيگ زمانه وه د فقير بابا د زير بند و ٻيٽه هم سڄي معلومه
 نه ده ٽوڪ ٿي دنوشحال بابا مش ڪنبي او ٽوڪ ڪتر دنوشحال بابا
 د زير بند و ٻيٽه ۱۰۲۲ ه ده نوڪه جميل خان چوي مش وي نو
 د زير بند و ٻيٽه به ٿي ۱۰۲۰ ه يا ۱۰۲۱ ه وي اوڪه چري مون
 ٿي ڪتر واخلو نو د زير بند و ٻيٽه ٿي ۱۰۲۲ ه ده دوقات ڪال
 ٿي ۱۱۱۶ ه معلوم دے او د ڪال ٿي د ايجد و په حساب هم د
 شعرونو په رڻا ڪنبي يڪله شوه - نوڪه چري ۱۰۲۳ ه ٿي زير بند
 وي نو د قياس په روسه ڪندے شي چي واده ٿي دشلو يادوشتو
 ڪالو په عمر ڪنبي ڪه وي نومس ڪله چي فقير جميل بيگ واده د
 شلو ڪالو په عمر ڪنبي ڪه وي نو ۱۰۲۳ ه سره چي شل ڪاله جمع ڪري

نو ۱۰۴۳ هـ زمانه ترې را اوځي نو معلومېږي چې په ۱۰۴۳ هـ کې
 ې واده کړې وي او چې محمد صدیق ې ددغه روښني واده نه
 پېدا کېږي نو د پورته شعرونو په رڼا کې صدیق ۱۰۷۰ هـ
 کې هلک دے نو په دې حساب سره ۱۰۷۰ هـ ته چې ۱۰۴۳ هـ
 ترې کړې نو د پلار عمر ې په دغه وخت کې ۲۷ ر شپږ
 څلوېښت کاله جوړېږي او د صدیق عمر په ۱۰۷۰ هـ کې (۲۴)
 کاله دے او هم دغه وخت د هکواله وخت وي ددې نه هم
 ثبوت ته رسي چې دا صدیق د فقير جميل بېگ زوی دے -

دا نو ې وو د زېږېدني او زمانې حال او س گورو چې صدیق
 په دغه غزل کې دخپل هماغه هابېگي باره کې څه يکي -
 درېغه که وطن په تورو غرونو د صدیق دے
 مه وای په نوښهر مکې مې وای اشقر
 او بل يو شعر کې ددې غزل يکي -

که د زېږه رضا دې ده چې بجنون گورم
 تر بجنون صدیق بترشته په نو شهر

او دخپلې علاقې باره کې دخپل يو غزل نومره ۲۰۵ صفحه ۲۴۵
 باندې يکي -

چې د زېږه په زازې نه پوهېږي څه کړم
 په خصلت کې مهندي کړې خدای د نوري
 د اثارو سرې داني پېژندای نه شي
 خدای و تاته کړې انا کوکني زيرې

دا ٺٺور واره شعرونه بحث غواري او پي بحث پرې اوشي
نوهله به ترې نيجه را وځي په رومني شعر کښې صديق نوبنار
او اشغور ياد کړي او بل شعر کښې ئې صرف نوبنار ياد کړي. نو
ددې نه معلومه شوه چې دا هم دغه صديق دے کوم چې د
جميل خان زوې دے او نوسحال بابا واره دے ځکه چې ددوي
کله اکورے او چشپي او خواو شاعراقي وې او حکومت ئې تر
لرې پورې وو دا علاقې په نوبنار کښې شاملې وې او په
دې وجه صديق دخپل کلي چشپي او تنگار وچې دغه هم د
دوي جاېداد او کله وو ذکر په دې وجه نه کوي چې دا واره
کلي دي نوه کله چې دا واره کلي په دغه لويه علاقه نوبنار
کښې شمار دي نو په دې وجه ئې د نوبنار ذکر کړي دے کېدے
شي چې دا اشغور ذکر په وجه ځنې يکوال او لوستونکي ديوبل
صديق چې د چارسدې هشنغر ملک وو په تاريخ مرصع د
افضل خان خټک کښې ذکر راغلي او هغه ذکر د تاريخ مرصع په صفحه

۳۹۰ او اقتباس ۳۲۴ کښې داسې ليک دے

پي نامرغان کابل ته اورسېدو گماشته ئې

د فوځ په معرفت د صديق چې د چارسدې

ملک وو د بارک شاه زوې په تحصيل روان کړه.

ددې نه معلومېږي چې دا صديق بل صديق دے د چارسدې

ملک دے په چارسدې اشغور کښې سکونت کوي ځکه چې نامرغان

گماشته دده په معرفت چارسدې ته راستلو دے په نوبنار

کٻي نه اوسين بي د شاعري ذڪر ٿي هم نيشته شاعرنه دے صديق
 که ذکر د اشغور کوي نوضوري نه ده پي صاحب ديوان صديق د
 ددغه شعر په وجه د اشغور وي دا معلومه شوه پي دا صديق
 د فقير جميل بگ زوي دے د افضل خان خټک د ناکرود او جگړو
 د لاسه پي رغا هر څه په تاريخ مرصع کټي درج دي دتور و غرونو
 ارمانی د اشغور په لور هم راغلي دے ددي صديق اولاد د
 اشغور په شهر پاؤ نو مې کټي کټي په گڼ تعداد کټي د فقير
 ميان گانو په نوم ځان له يو چم کټي همشته دي صديق په
 دغه وخت کټي په اشغور کټي ناست دے او دخپل وطن نونبار
 دتور و غرونو ارمان کوي او ځکه وايي

ع در پناه که وطن په تور و غرونو د صديق دے

موبزه صرف په دي صديق د اشغور کول نه شن داسي خو د
 صديق د تره زوي سکندر خان خټک په خپل يو شعر کټي وايي

زه سکندر په جانه کور کټي فاقه نه يم

هميشه دخپل وطن اميد رجا خورم

دا شعر سکندر خان په دغه وخت وايي پي دے دغه وخت د
 وخت د آفرېديو علاقې جينا کور نو مې کټي کټي د وچې د هغه
 ځايه به افضل خان په اکوري حسې کولې نو ايا موږ به ددي
 شعر نه مراد دا اخلو پي سکندر خان د جينا کور وو ځکه پي په
 شعر کټي ټي جينا کور ياد کړے نونا-

هېشه د خپل وطن اميد رجا خورم
دغه چې هم ياد کړي نو دغه شان صدیق هم د تورو غرونو ذکر
کړه دے او دې شعر سره به څه کوو -

تر بچنون صدیق بترشته په نوشهر
دلته یو بکار او واضح شوت د صدیق د ځان د هغه په دې
شعر کې موجود دے

په چې د زړه په رازې نه پوهېږي څه کوم
په خصلت کې مهسندے کړي خدای د لورې
په دې شعر کې صدیق د لورې ذکر کوي او د لورې هم دغه
علاقه ده لکه خوشحال بابا هم په یو شعر کې وايي
په تیراه په سوات په لورې درېه در شوم
بیام کوم لوري ته ته بیایې اسمانه
او دغه شان صدیق د لورې د علاقې ذکر کېو تشبیه د امارو سرو
د نوسره کوي کومې علاقې ته چې لورې وايي یا چې کوم کلي په لورې کې
آباد دي د هغې متعلق دوست محمد کامل اروا نباد د تاریخ مرصع په نوټونو کې په ۱۹۱۱ کې
څاوري ته نزدې مغرب رویه څخه شمال ته د سړاې
اکوړه جنوب څخه مشرق ته د منهي مشرق ته
دا قول ځایونه د خټکو په لورې ته تحصیل
نوشهر کې دي -

ستر محقق سرفراز خان عقاب خټک په خپل تالیف تاریخ خټک مطبع

حمیدیتہ پریس پبلسور چا پکال ۱۹۴۵ء کئبی پہ صفحہ ۱۸۲ دتوپہ
سرخط لاندی تفیلیلی بحث کپے دے چي دلته کئبی لڑ غولدی یو
دود کربئی دا خلم -

خوره کادوسرا اہم مقام نلسام پور ہے یہاں اور شیدو
ریں اکورئین سے یں پشمئی میں فیر بین بیگ کی اولاد سہی ہے
پہ دہی علاقہ کئبی پلوسی - د پپرو اوئی ر ککئی اگو گوری پہ کن
تعداد خنکلی پہ شکل کئبی ولا پئی دی اودد غہ خلتو دآ صدن ذریعہ
دہ - دانوو دصدیق دحائے خائیکی بارہ کئبی بحث اوددی بحث
نہ معلومہ شوہ چي دا صدیق دختکود علاقہ قی وو اوقیر بابا
ہم ددی علاقہ سرہ نسبت لرو -

دلته پہ بل یو شہادت دتو شمال بابا سرہ دیونج نسبت د
ورارہ اوترہ دھفر دیو شعر پہ دنا کئبی یکم ہند شعر دارنگہ
دے - دا شعر دیوان صدیق پہ صفحہ ۱۵۸ پہ ۱۹۸ نمبر غزل
کئبی یک دے -

دا غزل دخان ددی غزل جواب دے
کہ داسا سترکی را و جا رہا سم خان سے

پہ دہی شعر کئبی صدیق دتو شمال بابا دخان توری پہ احتراپی
طیجہ کئبی یاد کپے دے اودا بنکارہ خبرہ دہ چي دتو شمال بابا د
کورقہ تولو شاعرانو دتو شمال بابا دا احترام او عزت پہ تو کہ دخان
پہ ہیجہ سرہ پہ خیلو شعرو نو کئبی یاد کپے دے نکہ عبدالقادر خان

ختک چي دنوشحال بابا زوي دے دخيل پلار ديومشهور شعر په
جواب کښې وايي -

دا غزل په پښتو ژبه چي بيان عبدالقادر کرو
دروغترن يم که بي خان واي بل يو پښتون هسي

اودغه شان اشرف خان هجري په خپله مرثيه کښې وايي -
له حيايه تن د خان خور لے نه شي
په دا نوي که هر ټورمکه بي حيا ده
کامگار ختک هم دنوشحال بابا ذکر د خان په نامه کړے دے لکه وايي
دا غزل چي کامگار او دے په پښتو کښې بي له خانه
نه دا هسي کښې نه دے هېڅ شاعر په خپل ديوان
سعید ختک هم وايي -

خان که اطلس دا شعارو ودي دي
دديو درې روڼو ټوکي هم ښکلي دي
دغه شان کاظم خان شېدا دنوشحال بابا ذکر خو حايه د خان په
احترامي نامه سده کړے دے لکه وايي -

د افغان له شعرا په شېدا باندې
د ادب په مقتضي د خان شرف دے
شېدا خان * په دي کامير د شاعران
که مرر وده ئې عرض دي تا انشا ئي

ددي مثالونونہ ثابتہ شوہ چي صديق هم ددغه کورفي
 شاعر دے د نوح شمال بابا نوم په ، احترام سره سکه دهغه د زمانو
 په خان په شعر کي ا خلي نور چاکه ذکر کړه نو نوح شمال يي یاد کړه
 خو چو زمانو او وروپروني د خان په نامه یاد کړه چي په دغه کي
 دخپل سکه دور جمال خان زوي صديق يي هم د خان په نوم ياده وي
 دخپل خاندايي رقابت په وجه د مغلو سپکه او نفرت په خپلو
 شعرونو کي څرگنده وي او دغه نفرت په وجه هغه پښتو
 ته هم سپک گوري کوم چي د مغلو تک نوازي سکه په خپل يو غزل
 کي په صفحه ۱۰۷ باندې ليکي

توره شري بنه ده نيمه لنگ نيمه په سر
 ورک شه د مغلو د بخشش منديل په سر
 واپه لپوني شول پښانه چي پسي زغلي
 ننگ و ته يي شا کړه له مغولو غواړي زر
 حق پښتو د که اوس بيا ونگد پاره
 سور په شهزاده کا دغه تور خوني په سر
 رواندي زه هلک ووم چي پرې دو ب محمد مين شو
 بنه بنه شهيدان وو پر مغول شول پرې دېر
 هېڅ نه دي نابوده يوسفري دننگ په کار کي
 نوم يي د زمري دے تر شمال دي ز بستر

خُني که منصب خوري نولا کور په نپيل وطن دي
پسي شوي د مغولو حمزه کوره گيرېي خسر
حال د پښتنو د ننگ په کار کښې را ښکاره شو
واړه هېڅ کاره نه يې حيا تا مرد بشر

په دې شعرونو کښې يې زيات رنگ د خوشحال بابا د خيال ښکاري
صديق هم هغه پښتو غندنه کړې ده کوموچې د مغولو په سرو
پښو پسې منډې وهلي او خپل ننگ يې په هغوي خړخ کړه وو
او د دې شعر نه يې خو هغه خاندان يې جذبې غږت ښکارېږي او په
دې وخت ارمان کوي چې

نه مومند اېمل شته نه خوشحال دريا شته

نه لښکر غلجي - له پښتو خاين شرغړ

او دغه شان د خپل ننگيال توپيال تره خوشحال بابا وينه د صديق په
رگونو کښې تېره شوې ده او صديق هم د مير يې خفتو تاسه کړې
ده په دې خفله خپل نوال دوست محمد شينواري په خپله سريره
کښې بيکي -

په کلاسيکي ادب کښې صديق د لوړې پوړۍ شاعر د په
اشعارو کښې يې دېر داسې غزلې شته چې په نازک خيالۍ کښې د حميد
او شېب شاعر او استاد دي د مثال دپاره د ديوان په غزل
۱۱۰۶، ۳۰۹ کتله شې خو صديق باندې د خوشحال رنگ زيات ښه

شي صديق دتوري مہڙتوب شجاعت مہڙن شاعر دے سکھ وائي

مہڙي پيہ مہڙتوب سرہ ياد مہڙي

د نامردو کله شوک وائي سنڌاري

د زمري نامہ پري کيڙدہ زمري ^{ڏي} ڏي

کوان به هان کاندي دتورو پيہ ميدان شوخ

مئلہ چي اروا بناد جيتي او اروا بناد دوست محمد شيناري ويلي

دي چي صديق دتصوف او سلوک نه اشنا دو صوفي شاعر هم

وو نودلتہ کيڙي مونڙ گورو چي صديق واقعي دتصوف او سلوک

د دورونو نه تپن شوي و د هفت صوفيانہ شاعري که او کتے شي نو د

شعرونو نه معلوم پيڙي چي صديق مريدي تصوف هم کيڙد و و يعني صديقي

ديو کامل پيڙ نه بيعت هم کيڙد و او مريدي ئي اختيار کوي وه

سکه دا لانديني شعرونه مونڙ ته بنا ئي -

ها چا و ته خوابه ترني شکر دي

د صديق وئيل د پيڙ له برکتہ

دمريد تعظيم د پيڙ عزت طلب دے

داستاد طلب نه ئي مردوده

تساي قباحت دا وي که باور کيڙد

چي مريد د خپله پيڙه شي مردود

او د غه شان د ديوان پيہ صفحه ۲۵۰ وائي -

۱. ڇڻي ثابت ڀيه شريعت شي
 ۲. نو سالڪ د حقيقت شي
 ۳. د توحيد ڏيوه ڪسري بله
 ۴. ڇڻي روان ڀيه طريقت شي
 ۵. ڇڻي پرواه به دفتن ڪري
 ۶. ڇڻي ڏيڍ ڀيه معرفت شي
 ۷. د تلقين ذڪر حاصل ڪره
 ۸. ڇڻي مشغول ڀيه محبت شي

ددي شعرونه معلوم ٿي ڇڻي صديق د صوفيت اود تصوف
 درجو۔ مسالو ڏيڀري ادمري ادا بونه پوره پوره واقف
 دے او ڀيه تصوف ڪڻي ڏيو استاد حيثيت ٿري صفه حڪم ڇڻي د
 صديق پيلار فقير جميل بيان هم يو ستر روحاني مقام لرو اود
 جذب و مال ڀيه مستي ڪڻي مست د لوي الله ڀيه معرفت او د
 حق رنڀا موندلو د پاره سرگودانه وو اود شريعت اوطريقت
 نه پوره پورئ خبر وو ڀيه دغه وجه صديق هم ددغه مڪتب
 طالب علم وو او ڀيه دغه مڪتب ڪڻي نڪه ڏيلار نور مقام لرو۔
 ددي دومره تفصيلي بحث نه ٿي موزن ته معلومه شوه ڇڻي
 صديق گمنام نه دے سوانح ڇڻي معلوم شو صديق خبڪ دے
 دھوشحال بابا دسڪه رور جميل ميان (جمال خان) مشر زوي دے
 ددغه زماني دے دھوشحال بابا د شعرونو رنگ پوي اثر انداز

دے - دعو شحال دوخت د جگړې ستائنه ئې کړې خپله علاقه او
 کله ئې خوږه او نوبهار بشپړل دے - او د خوږې کړنې ئې ستائيلې
 دي و مغلوبه ئې وئيلې دي دعو شحال بابا په شان ئې د
 مېړني توب بهادري شجاعت ستائني کړي - او څنگه چې ئې د تره
 د اېمل خان او دريا خان سره د هغوي د مېړني توب په وجه مينه
 ده نو دغه شان ئې د اېمل خان - دريا خان او خپل تره
 دعو شحال خان سره خپله مينه ښکاره کړي - د تصوف د مختلفو
 منازلو او درجو نه واقف او د دغه مکتب استاد کامل دے او
 صوفيانه اشعارې هم وئيلې ئې څنگه الله ده که چرې د
 بل خاندان سره ئې تعلق وے نو په ديوان به ئې د بل چا
 رنگ زيات وو خو معلومېږي چې د خپل تره په وجه ئې
 په شعرونو د هغوي رنگ زيات دے او د پلار په وجه ئې د
 تصوف رنگ ددې ټولو شواهدونه معلوم شوه چې صدیق
 د جمال خان رحيم بيگم فقير بابا زوي دے دعو شحال بابا وراره
 دے او د صاحب ديوان شاعر صدیق دے و بده مرغه د دوي
 د پلار حالات لایه تيار کيږي دي نو په تېره تېره ئې د زوي
 حالات دا وه د صدیق متعلق د راقم را ئې او څېړنه يوي
 الله دي او کوي چې نور تحقيق پرې وشي او نور معلومات
 دا برسېره شي -

کتابونه

- ۱- هېوادمن زلي د هند د کتابخانې پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۸۲ء
- ۲- فقيرخېل فرودس شاه ميان شجره نب فقيرخېل ميان کا انجمن اتحاد فقيرخېل پشایي اکوړه خټک ۱۹۹۱ء
- ۳- رضا محمد افضل پروفېسر پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۴ء
- ۴- نوح شحال ريويو جلد ۳ شماره ۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۲ء
- ۵- د صدوق ديوان د شينوارې دوست محمد سرزړه شخړه د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۷۹ء
- ۶- ديوان د سکندر خان خټک د دوست محمد کامل مقدمې سره ادره اشاعت سرحد قصه نواني پېښور ۱۹۶۳ء
- ۷- عقاب خټک سوفراز خان تاريخ خټک حيدريه پريس پېښور ۱۹۶۵ء
- ۸- ديوان اشرف خان هجري مرتبه هېش خليل شاهين برقي پريس پېښور ۱۹۵۸ء
- ۹- جيبسي عبدالحی پښتانه شعراء اول ټوک يونيورسټي بک رېجنسي ډېر بازار پېښور
- ۱۰- خټک افضل خان تاريخ مرصع دوست محمد کامل نوټونو سره يونيورسټي بک رېجنسي خېبر بازار پېښور

ابراهيم ټوک دے

ابراهيم ټوک دے - دکوم ځانے دے - د چاڅه دے - دکومې زمانې دے - د يو ټوسوالونه دي چې ددې پخواني شاعر په باره کې پېدا کېږي نو زمونږ ليکوالو ډېر په آسانه حل کړي دي - هغه ځکه چې ځان ته دومره سرتوب ول نه دي پکار بس نو چې د څېړنې د کتابونو پاڼې وکول پکار دي - څېړدے که نور د علم ټکي پرې بيا اډانه کوي - هوايي د پاره بيا کتابونه راخلي او هغوي پرې هم پي ټوکه ليکي د ټولو نه مخکې به زه دلته د ابراهيم باره کې د مختلفو ليکوالو محقيقاتو د کتابونو د اقتباساتو په شکل کې د هغوي د پېژندنې او د هغوي د زمانې - د شاعرۍ او خاندان باره کې دلته او ليکنه بيا له زه د خپل تحقيق په رڼا کې څه ليکم نو په پوهېدلو کې به لوستونکو ته اساني وي - په دې نوم باندې ډېر شاعران تېر شوي دي - نو دلته چې دکوم ابراهيم ذکر کېږي د هغه غزل په "چمن ې نطير" کې راغلي دے - د پخوانو شاعرانو د غزلو يو خطي مجموعه ده - يو انگريز محقيق پادري هيوز* د دغه خطي نسخې نه په خپل کتاب "کلید افغاني" ددې شاعر هم يو غزل راخستے دے د کلید افغاني په سر کې د افغانستان د

ستر محقيق عبداللہ خد متگار په هر شاعر تعلیقات درج دي هڼو
ليکي -

د چمن بي نظير د شعر د شاعر په باره کښي يو احتمال
دادے چي نوموړي دي د کالو خان دغه ابراهيم
شاه وي حکه چي دي د کلید افغاني د تدوين
د زمانې د شاعر اولسي شاعر وو او د
فياض کيسه چي په کلید افغاني کښي راغلي ده
ده تکميل کړې ده د دي نوموړي شاعر په باره
کښي نور حقه معلومات چاته هم نشته - (۱)

ستر محقيق پوهاند محمد افضل رضا صاحب د ابراهيم باره کښي د پټ
ستوري کتاب پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ په صفحه
۹۳ باندې ليکي -

دا قم المحروف محمد افضل رضا ته پټ ستوري د
تحقيق په لړ کښي د محمد ابراهيم د لاس ليکي د
انون قاسم فوائد اشريعت نوم کتاب په لاس
ور غلو چي په پښتو اکېډمي کښي موجود دے
په آخر کښي ليکلي دي

"محمد ابراهيم متوطن ختيگ مصري بانډ"

۱۱۱ پادري هيوژ کلید افغاني کابل چاپ صفحه ۱۱۹ د چاپ نېټه
۱۳۵۶ کال د زمري ۱۵ -

اوصار کله چي صفي الله ختيک د بانډي ملا د مصري
بانډي نوښار تحصيل وو نو کيد ۷ شي چي ابراهيم
خه ورځي په مصري بانډه کني هم تېرې کړې وې
او حکه ي صفي الله ختيک په تېر و شوو عالمانو
کني ذکر هم اوکړو -

د ابراهيم باره کني د افضل رشاد د وېشانته پس صفوي د ستر
محقق ارواښاد عبدالعليم اثر افغاني صېب يک هم په دې کتاب کني
هم په دغه صفحه ۲۹۳ يکي -

د ښاغلي اثر د يک مطابق ابراهيم د سوات د
مشهور بزرگ پير پونډه مېږ په اولاد کني يو
ډېر لوي عالم روحاني بزرگ او د پښتو ژبي
د پخواني طرز اسلوب په يکونکو کني د موزوني
طلقي شاعر او اديب تېر شو ۷ د -

په بل حله کني هم په دغه صفحه ۲۹۳ د پټ ستوري کتاب
پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ د اثر صېب يک يکي -
او د ابراهيم د ليکلو طرز د انجون دروېزه د بک
په سپړوي کني د ۷ هر کله چي صفي الله ختيک
په مياشت د صفر المنظر ۱۲۷۳ کني دده ذکر د
تېر و شوو عالمانو په حيث سره کوي د ۷
او د ميان صېب محمد عمر د شمس زوي عبيد الله
میان گل د خپل کتاب هفت پېگړ په ديا چه

کښې دده ددې قيصې نوم ياد کړې دے او حضرت
ميان کال په ۱۲۲۳ هـ کښې وفات شوه دے نو
وېلے شي پچې حاجي ابراهيم بابا د ۱۳۰۰ په زمانه
کښې تېر شوه دے -

اوس راتو د بناعلي محقيق پروفيسر محمد افضل رضا صيب د بل کتاب
"د پښتو غزل" چاپ پښتو اکېډمي پېښور کال ۱۹۷۸، صفحه ۱۴۴
باندې يک ته هغوي ددې نوموړي شاعر باره کښې ليکي -

ابراهيم د سوات اوسېدوونکې وو - د پير پر بنده
صيب په اولاد کښې وو د ۱۲۰۰ هـ په زمانه کښې
تېر شوه دے د زقوم بادشاه اوسېدوونکې الملوک
قيصې هم ليکلي دي - قلبي ذخيره ېې په
قبر کښې کښې دفن ده لاندېښه يو غزل ېې
کلید افغاني کښې نقل کړې شوه دے - غزل ېې
د پښتو د قديم غزل ټولې ټوټې لري ټوټې
غزلې ېې راقم الحروف "پټ سوري" کتاب کښې
درج کړي دي -

د افغانستان ستر محقيق او نوميال يکوال ارواښاد عبدالحی جيبی
صيب د ابراهيم په باره کښې دخپل تاليف پښتانه شعراء اوله حصه
چاپ پښتو ادبي مرکز سرانې ټورنگډ بنون کال ۱۹۸۴، صفحه ۷۵
باندې ليکي -

ابراهيم هم د هغه شاعرانو نه يو دے کوم چي په

گمناوی کڻي مردے - حالات او دیوان ٿي نه
دے پاڻي دده بس دکلید افغاني په ذریعہ یو
غزل تردی وخته ژوندے پاڻي دے او دے
مون دهنی په وجه دیو نه شاعر په
چٿ پښتو -

۵

چي د عشق سودا په سوکرم کله مرد یم
سر پر بسکپه په میدان کڻي د عشق فرد یم
د عشق نوم حُکله په ما باندې سهي شه
وچي شونډي وندي سترگي کونه زرد یم
د یادداشت بھرہ به بیاموم امید دے
لکه تن چي شغول شوے په یاد گو دیم
که ٻي سراو مال دیار په مینه لار شي
خدا ٿي دې نه کړه که پري گوم یا پري سویم
تعلق هستي ٻي دواړه پسي شا کړه
جریده د عشق په لار کڻي روان فرد یم
دامن واخله چر ٻي گود اوده نه شي
خسته پروت دیار په در کڻي لکه گس دیم
بپردان د عشق له سوزہ خبر نه شو
بواہیم حُکله منت بار د اهل درد یم

۶۹

د افغانستان بل ستر محقيق هېواد مل زلمې هم د ابراهيم باره

کښې يکي -

ابراهيم از شعراي قديم پښتو است پادري هېوز غزل ابراهيم
دا از چمن به نظر رر کيد افغانی تمجب کرده ابراهيم غزليات
عشقي سرود تذکړه نوياس، پښتو شعر و شرح حال ويدا
ضبط کرده اند از دست -

۴. بي دردان د عشق له سوزه خيږنه شول

ابراهيم حککه منت باد و اهل درد يم (۲)

دانو وو د ابراهيم په باره کښې د مختلفو محققينو د - تاريخچه دينا
خه بر شان پېژندنه چې څوک وو د کوم زماني وو - شاعر وو
بزرگ وو صوفي وو په دغه تېر شوي تحقيق باندي بر شان
سوچ پکار ده اوچې په اختصار ې حاج واخلو نو معلومېږي
چې دغه ټول حقيقتونه د تضاد ښکاري او په يو وخت مختلف
بيا نونه بيان شوي دي بناغله افضل رقما هېب په يو ځاي کښې
يکي چې د يو خطي نسخې له مخه متوطن ختيک د مصري باندي
نوبتار وسېدونکې ده او په بل ځاي کښې د اشرهېب په وېسنا

۲. زلمې هېواد مل فرهنگ زبان وادبيات پښتو چاپ وزارت

تعليم و تربيه کابل کال ۱۹۷۷ صفحه ۷، ۸

متفق دے چي د سوات د پير پوند، اولاد کني دے او هم صفه غزل
چي يکي کوم چي جيري صيب يکله دے -
البتہ ارواڻاد جيبي صيب به گننامہ شاعرانو کني اچو لے
دے او هغوي ته چي حالات نه دي معلوم دهغوي دا يک د
قدر وړ دے -

دا حئي چي بز د خپل نظر په تله او تلو هر چاته
حق حاصد دے چي خبرته او کوي زه خبرند وال نه يم خو
دنه د ابراهيم باره کني د خپلو معلوماتو په رڼا کني خپله يو نظريه
لرم - او خپل دې يکاته حتمي نه دايم - دنه راقم الحروف د
تپرشري يک او تحقيق په رڼا کني څه معلومات او د خپلو معلوماتو
د زنجير کوي يو کول غواړي - او لوستونکو ته د ابراهيم په باره کني
خپله خبرته پيش کول غواړي -

د ابراهيم غزل په چمن بي عدیل وگنښن بي تمثيل کني چي دميان
انځورکالا خپل تاليف دې کني دکوهم شته ميان انځورکالا کتاب
په ۲۵ رمضان ۱۳۰۱ کني يکله دے او په دې کني درخوانو
غوره هغه شاعرانو ذکر کړے دے کوم چي دنوشحال بابا، رحمان بابا
وغیره، تر وخته وو -

خبرته چي هر کله څوک کوي نو داخلي او خارجي شهادتو
ضروري دي د چاپېرچل حالات او دنزدې زمانې حالات د
هغې نه پسته حالات نو تحقيق بيا هله پکار دے دا سپي نه چي
بي توکله بي تحقيقه کله د سوات او کله دمصري بانو چي راقم الحروف

چي کومہ نظریہ د ابراہیم بارہ کبھی پیش کوی ہفہ بہ دبرہ درج
شوی شہادتونو یہ تلہ تلی او پیش کوی بہ ئی -
میاں انجمن چي دکومو شاعرانو نو ذکر یہ خیل کتاب کبھی کرے
دے تو ابراہیم ئی دکومو شاعرانو یہ زمانہ کبھی اپولے دے د
دہ غزل دکومو شاعرانو د وخت سرہ قافیو ردیفونو سرہ سمون خوری
نوددی نہ معلومہ شی چي دے دہفہ وخت شاعر دے نو، سوچ
بہ موزن تہ یو لار اویشائی زمونز رہنمائی بہ وکری او بیابہ موزن یہ
دغہ لار خیل مرام تہ تگ کوو دغہ زمانہ یہ شاعرانو کبھی خوشحال با
ہم یاد شوے دے پینتو ادب بانڈی ددہ او دوی دخالدان لوی
احسان دے - خوشحال بابا نہ را واخلہ زامن - نمسی کوی ئی ہم
دپینتو ادب خد مت کوی لگیادی - او پینتو ادب تہ وده وکوی -
دغہ شان د خوشحال بابا مشر رور چي یہ جمال خان - جمیل خان
نواجہ جمال الدین نومونو بانڈی یہ مختلفو موقعو یاد شوے
ہفہ ہم نکہ دخیل رور دتوری او قلم خاند دو او یہ ادبی میدان کبھی
دخیل رور خوشحال بابا تہ روستونہ وونو بن صرف فرق دا وچ جمال خان
بابا د تصوف، سلوک، معرفت لار خیلہ کر ددی ہر جا وچ جمال بابا شاعری
ہم کوہ د شاعر یہ بارہ کبھی افضل رضا مہ پتا سوری نو کباب اور افغانستا نویالی
اوستر یگوال عبداللہ خد شکار بختائی یہ پینتائہ شعراء پنجم
توک کبھی یہ رومنو صفحو کبھی زکو سرہ د ہفوی دشعرونتو
غزلو دہر یہ وساعت سرہ کرے دے - دوی خطی نسخی د تذکرہ
الاولیاء او نور محمدیہ یہ نومونو یہ فارسی ژبہ کبھی یکٹے یہ

پښتو اکېډمي پېښور کېږي پرې دې دغه شان الرشيف سټي
 افغانستان کې هم يو خطي د فارسي نسخه پرته ده چې وس
 وس هغوي د مناقب شېخ رحيمکار په نوم چاپ کړې ده زما دې
 مطلب د دے چې دغو شمال بابا سکه دور هم په ادبي ميدان کېږي
 د چانه روستو نه دے نو دغه شان د جمال خان بابا زامنو هم خپل
 خانداني روايات قائم او برقرار ساتلي دي - نکه د جمال خان بابا
 زوي محمد صديق چې د هغري نه پس سجاده نشين هم وو د هغوي
 ديوان چې دکابل نه د ديوان صديق په نوم چاپ دے -

راحم خپلې مدعا ته چې ابراهيم زما په نظر کېږي څوک
 دے توکومه چې زما تحقيق دے نو ابراهيم گمنامه نه دے د جمال
 خان بابا زوي دے سکه د خپل توه او پلار شاعروو - صوفي وو
 بزرگ وو - لوستونکي به وايي چې تا سره څه ثبوت دے دته به
 زه د خپل گران مشر ميان فردوس شاه فقير خپل د مرتب شوې شجر
 نسب نه خواله ورکړم -

لس
 د جمال خان بابا څلور بيبياني وې د هغوي ديار
 زامن وو يه هغه بيبيانو کېږي د بي بي رابعې
 چې په قام اسماعيل خېله وه پنځه زامن وو
 چې نومونه ئې په دې رنگ دي -

- ۱- محمد ابراهيم ۲- محمد اسحاق ۳- فقير محمد صديق ۴- محمد عناق ۵- محمد صالح (۳)
 - ۳- فقير خپل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خان خپل فقير خپل
- ناشر انجمن اتحاد جمال خپل چشمنی اکوړه خټک د چاپ کال ستمبر ۱۹۹۱ م

دا رو ښه ثبوت ڇي دغه شاعر ڇي ذکر ٿي به ڇهن ٻي عمديل وگڻن
ٻي تمثيل ميان اڻڪرگل اوکيد افغاني کڻي يادري شيرز کڻي
دے گمنامه نه دے گمنامه ڇکه دے ڇي ڇا تحقيق نه دے کڻي د
فقير جيل بگڻ جال خان زوي دے ڇکه ڇي هم په دغه کتاب کڻي د
يو ٻي زماني د شاعرانو په قطار کڻي ځائے کڻي دے.

دغه شان بنا غلے افضل رفا بيب بيگي ڇي هغه د مصري بانډي
متوطن ختيگ ڇي د تمثيل نوښاد يو کڻي دے اوسپد وکڻي وو د مصري
بانډي لږ محل وقوع مصري بانډه په اکوري کڻي د سيند په ځاڻ
ده بلكه دا هم وښلے شي ڇي اکوري او مصري بانډه کڻي فرق
نه وو بلكه هر کله ڇي سيند يعني اباسين څلرخ بدل کڻي نو
مصري بانډي ڇي جدا کڻي اشرف خان هجري هم دا په ځپلو شعرو
کڻي په تاحت هم ياده کڻي ده د جمال خان اولاد په پشمي - اکوري
ښال پوره - نظام پور - شېدو او دغه شان په نورو خواوشا
کلو کڻي آباد دے - دا هم يو ثبوت دے کڻي ڇي ابراهيم بابا
په مصري بانډه کڻي سکونت اختيار کڻي وي ڇکه ڇي مصري بانډ
او دغه قول نزدې خواوشاکي خود غويي ملکيت او جايداد و
دلته به زه د ثبوت په توگه د ارواښاد ستر محقق عبدالحليم
اثر افغاني بيب يو ليک ته دوستونکو پاملرنه را وگرځوم هغوي په
ځپل يو مضمون ڇي سرخط ڇي "اخلاقا نه" دے کڻي بيگي -

افضل خان دا ذکر نه کوي ڇي محمد اسحاق - محمد ابراهيم
د محمد صديق کشران روښه هم دده د پلار محمد اشرف خان

نه هم مشران وو هم د پرېنه شاعران وو په شال
 کښې د فقير ابراهيم پشتمې "سهروردي يو غزل
 راوړم -

چې د عشق سودا په سرکړم کله مرديم
 سر پرېکړه په ميدان کښې لکه فرديم
 چې دردان د عشق له سوزه خپرونه شو
 ابراهيم حکه منت يار د اهل درد يم (۴)

هغوي يکي په دې غزل کښې مصرعه جريده د عشق په
 لار کښې روان فرديم دا بنا ئې چې ابراهيم په مقام د فرديت کښې
 وو چې د فنا ئې الله مرتبه ده چرته د مقام د فرديت خاوند ابراهيم
 او چرته د افضل خان پلار محمد شرف خان هجري بکن افضل خان
 چې ذکر نه کوي -

دا وو د اثر صيب يک - دلته کښې اثر صيب هم دغه ابراهيم
 بانه کښې بل شان يکل کوي - کېدے شي چې هغوي په دې نېټه
 رسېدے وي چې هغه مخکښې تحقيق سخي نه وو بلکه هرکله چې
 هغوي ته معلومه شوه چې جمال خان بابا په زامنو کښې هم شته
 او د مصري باندي او سپدونکې دے نو درې نه معلومه شوه چې
 دا ابراهيم جمال خان بابا زوي دے - جمال خان بابا چې په فقير بابا
 مشهور دے د غوثيت او قطبيت د درجو نه تېر شوه دے دغه

۴ - خوشحال ريويو شماره ۱۰ پښتو اکبري پېښور چاپ کال ۱۹۸۷ ص ۷۵

شان د اولادېم تربیت کېږي او وخت په وخت کې زامن هم سپاره
نشین پاتې شوي او د تصوف، سلوک، مختلف درجاو نه تېر شوي نو
شاعري کې هم د تصوف په رنگ کېني رنگ ده مکه په یو غزل کېني وايي

یې خبر په اسرارته شي د هو هو
په هغو بیرو د هر چا شه تو تو
له اوله پرې د قتل فترې زه کړم
د غافل په غزا کې هي رو رو
شوک غافل خاموشه ناست وي مستغرق شو
شوک فاخته غوندي ندې که په کو کو
بې افتابه زره پا یې نه ده
بنکاره وي دغو په مخ سره یو یو
د ستا مخ زما دسترگو منظر گاه دے
ستا مخ په اورې سترگې شوې لو لو
بې دردان به اهل درد نه شي براهیمه
هرې لري که په سل خله کې فو فو (۵)

د عبدالقادر خان خټک یو غزل هم په دې قافیه باندې لیکل شوی دے

۵ - رضا محمد افضل پټ ستوري پښتواکېمي

پېښور یونیورسټي ۱۹۸۴ م ۳۹۷

چا موندلے دے نارې وھي ھو ھو
ٹوک طالب خني پستنه کا کو کو
عريشان يي پرستش کا له فرشيا نو
فرشيان هم پسي گويي په سو سو
د دوئي خبرې مږ کوه مطربه
په نغمه کني يو يو وايه نه دو دو
چي راغلي له عدم دے وجود ته
اوز يو ترسبه کا چي به خوځو
دقوافي شاهين ياغي شورابه نه شي
که فریاد د عبدالقادر کاندې قو قو

د عبدالقادر خان بابا هم په دې غزل کې د تصوف رنگ دے -

دغه شان په چمن يي نظير کې د خوشحال بابا عبدالقادر خان
ختک ، اشرف خان هجري ، کامه رختک ، سعيد بابا سکندر خان ختک
د غېره و غېره دهغه شاعرانو غزل يي ليکلي شوي دي کوم چي
دغه ټول ديوي زماني شاعران و - او ابراهيم بابا هم ددغه
زماني د شاعرانو په قطار کې اډولے شوے دے -

په ټول تفصيلي بحث به ننږين نظر واړو -

د جمال خان بابا د وفات زمانه ۱۱۱۶ هـ د ۵۵ د ابراهيم بابا زمانه
۱۲۰۰ هـ ليکلي شوي ده خودا زمانه نظر کې د عبدالقادر خان ختک
همزولے کم و بيش د ۱۱۴۲ هـ زماني دے ځکه چي غزلي يي ديو
بل په قافيه يوشان بکاري -

ابراهيم بابا متوطن نختک د مسري باندي اڪوري اوسيدونکي
دے دغه ٿي د اوسيد و اوکلي تبتو دے بل تبتو ٿي دا سڀ
نيشته چي چرتو په ليک کني راغلي وي دا ابراهيم بابا په غزلونو
باندي د تصوف رنگ هم پروت دے -

ابراهيم بابا د عبدالقادر خان سکندر خان دي د زمانې په شاعرانو
کني بنودلے شوے دے -

د نوح جمال بابا د سکه دور جمال خان بابا په تبعه کني دا ابراهيم
بابا نوم شته او د زمانې سمون ٿي هم دهغوي د زمانې سره دے -
ددي تحقيق په رڼا کني دا ثابت شوه چي دا ابراهيم بابا
هم د جمال خان حميد بگ فقير بابا زوي دے د مور نوم ٿي بي بي
دابعه وو په قام اسماعيل خيله وه - ضروري نه ده چي بس
دا تحقيق سهي دے بلکه زما ددي مضمون ليکو مطلب دا دے چي نور
پياوړي تحقيقات دي هم لٽون اوکړي اويته دغه موضوع دي
خه او ليکي چي داروان نسل ترې خبر شي -

کتابونه :

- ۱- رضا محمد افضل پروفيسر پښتو پښتو اکيډمي پېښور
يونيو رسټي ۱۹۸۳ء
- ۲- رضا محمد افضل پروفيسر د پښتو غزل پښتو اکيډمي پېښور،
يونيو رسټي ۱۹۷۸ء

- ۳- ڀيرو زياردي ڪيڏا فغافي د ڏٺڻ نڌ وڃي عبداللہ خدا متڪار
نختاني په سرزده ڪابل ۱۳۵۶ ش ۵ -
- ۴- نوشحال ريوي شماره ۱ پښتو اڪيڊمي پښور يونيورسٽي ڪال
۱۹۸۳
- ۵- صواد مل زلعي فرهنگ زبان و ادبيات پښتو مطبع تعيم و
تربيه ڪابل ۱۹۷۷ء
- ۶- خټک عبدالقادر خان خدا يفته خټک مڌونه و مرتبه انوار الحق
سيد يونيورسٽي بک ايجنسي خيبر بازار پښور
- ۷- جيبي عبدالحميد پښتانه شعراء اوله حمده يونيورسٽي بک
ايجنسي خيبر بازار پښور -
- ۸- فقير خيل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خيل انجمن اتحاد
جمال خيل پشيمي اکوريه خټک سٿير ۱۹۹۱ء -

نوم وروکے شاعر

محمد سعيد اودهغه قلمي آثار

زموڼ د پښتنو په هره قبیله - خاندان او قوم کېږي د پرلومو
لومو شاعران - ادیبان - عالمان سپر شوي دي چې ځيني ښکاره
دي او ځيني اوس هم په تیارو کې پټ دي را برسېره کول غواړي -
خو دغه خلقو د علم خزانې زموڼ د ناپوهی په وجه ورځ په
ورځ گړوونو کې پټېږي او موږ د دغه خلقو د علم خزانې نه
مخرومه پاتې کېږو او زموڼ د د پښتنو په سیمه کې اوس هم داسې
لویې لویې علمي کورنۍ شته چې په هغې کې د لویو لویو شاعرانو
ادیبانو عالمانو کتابونه په چاپي او قلمي شکل کېږي نو دې
پراته دي او دغه خلقو سره یې هېڅ قدر و قیمت نېشه
او د دغه ناپوهی په وجه دغه پوهه خلق اوس په نوم
ورکو کې شمار له شي چې زموڼ د پاره د پرلومو زیان د کله
چرې دغه قیمتي علمي سرمایه را برسېره کړه شي نو د رازان
وخت تل به ترې د پرځه زده کړي - ولې چې د دغه نوموړو پوهانو
د علم په وجه نه صرف موږ د علم درناوه متور شو بلکه رازان
نسل به هم په دغه لارځپل تگ تېن کړي او ذهني ثقافتی

سياسي علمي پر محنتگ به نور هم مخ په وړاندې کړي نو ددې
هر څه باوجود داسې علمي کورنۍ هم شتم چې هغوي غواړي
چې دهغوي د اسلافو کارنامې دې په ډاگه کړي شي په دې
سلسله کې چې زه نن دکوم نوم وړکي شاعر - عالم نوم رابرسېره
کول غواړم او د نوم نه ئې گودونه سندرم او دهغوي ورک
قلبي آثار راښکاره کولو باندې خپله مقاله بناسته کوم په دې
سبب چې د پښتو ادب په باب کې نوې اضافه وښي هغه نوم
ورکي شاعر - عالم ميان محمد سعيد دے باندې چې اول په دې رڼا
واچو و چې دوي څوک دي دکوم ځای دي په کومه زمانه کې
ئې ژوند تېرولو او دکوم خاندان څخه تعلق لري ددې معلوماتو
حاصلولو دپاره به موږ دوه لارې چلولو يو لار د ميان محمد سعيد
د قلبي آثارو په رڼا کې او بيله دهغوي د خاندان د افرادو
د ليک يا زباني شهادت نه چې په دې وخت کې ژوند تېروي او دې
سره به موږ ته دوه اړخيزه گټور معلومات په گوته شي - په
ختيکو کې د بهادر بابا چې ابک بابا باندې شهرت لري کورنۍ په
مذهبي سياسي - علمي او ادبي لحاظ سره لوړ مقام لري د
بهادر بابا نوم په روحاني دنيا کې لکه د ځلنده ستوري ښکاره
دے او هم دغه شان دهغوي زامن د سلوک د لارې دستخو
ريافتونو نه تېر شوي او د غوثيت او قطبيت درجات ئې موندلي
د بهادر بابا (ابک بابا) د دې زامن وو چې دهغوي نومونه
دا دنگه دي -

۱۔ حضرت کسیر گل معروف بہ کاکا صاحب ۲۔ حضرت حیات بابا
۳۔ حضرت شیخ عفتان بابا

دوہی یہ تائید کنبی د حضرت کسیر گل بابا (کاکا صاحب) د زوی
حضرت حلیم گل بابا کتاب مقامات قطبیہ و مقالات قدسیہ چ میاں
مہند اللہ کاکا خیل پہ فارسی ژبہ کنبی چاپ کړې او پہ اردو کنبی ترجمہ
ئې اروا بنیاد عبدالوازیق کوثر کړې د ۵ پہ صفحہ ۲۳۶ باندې لیکي
حضرت صاحب کے دو بھائی تھے اور دونوں صاحبان
ولایت تھے ایک حیات خان صاحب اور دوسرا شیخ عفتان تھا
جو کہ شیخ جی کے گنبد کے نزدیک دفن ہیں۔

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو او دوارہ د ولایت
خاوندان وو د نوم حیات خان او دوہم شیخ عفتان
نومہد وچ د شیخ جی (کاکا صاحب گنبد سرہ نزدیکی بنسخت
دی -

دغه شان تاریخ موضع د افضل خان خٹک کنبی ہم دغه ذکر
شوے او ستر تحقیق اروا بنیاد سرفراز خان عقاب خٹک ہم پہ خیل
کتابچہ "کاکا صاحب" کنبی پہ صفحہ ۲۹ لیکي -
کاکا صاحب کے دو بھائی تھے ایک کا نام حیات خان اور
دوسرے کا نام شیخ عفتان -

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو دیو نوم حیات خان او
د بیل شیخ عفتان وو -
د دغه کتابچہ "کاکا صاحب" پہ صفحہ ۳۰ د مناقب شیخ رحمتکار

د ميان شمس الدين كاكخېل (قلمبي) په حواله سرفراز خان عقاب خټک
د کاکا صېب د روڼو باره کښې يو شعر د اشان پېش کوي

دده دوه روڼه په خان

حيات خان او شېخ عقاب

د بهادر بابا زابک صېب د دې زامنو د اولاد سلسله په دې
دولده چې د کاکا صېب اولاد ته کاکا خېل ميان کان وايي او د حيات
خان او شېخ عقاب اولاد ته ايک خېل ميان کان وايي په دې دواړو
کورنو کښې لوسته عالمان - شاعران ادیبان تېرشوي او
اوس هم شته زمونږ د دې مقالې دا نوم وروکے شاعر - عالم ميا
محمد سعيد د ابک خېلو ميان کانو د کورنۍ سره تعلق لري په
نن زمانه کښې په ابک خېلو ميان کانو کښې خدايې بڼې ميان
سپېد رسول رستا ستر شاعر - ادیب محقق - عالم تېرشوے ابک
خېل ميان کان تر لري لري علاقه کښې پراته دي -

د ميان محمد سعيد شېخه نسب چې راقم دهغوي د عمسي مولانا
سلطان محمود صاحب پېش امام د مير زمان بابا جات واقع لوند
نور روډ کا تېلنگ نه تر لاسه کوي او مننه ئې کوم دارنگه ده

ميان محمد سعيد بن ميان محمد جنېد بن ميان عباس گل

بن ميان امير الله بن ميان عبدالله بن ميان يوسف

بابا بن ميان عباس گل بن ميان اسماعيل بابا بن ميان

لائق شاه بن ميان علي خان بن ميان شېخ عقاب بابا

بن بهادر خان بابا معروف به ابک صاحب -

مياں محمد سعيد د مردان ضلعي د کاتينگ کلي په اوډيگرام کښي
زېږېدلې وو د زېږېدنې نېټه ټي ١٢٦٣ هـ ق ده د مياں محمد سعيد
کشر نور عبد الجليل نومېد وچې په ١٣٠٤ هـ ق کښي مړ شو د دغه
دغه شاعر - عالم مياں محمد سعيد د زامنو نومونه دارنگه
دي -

مياں عبد الواحد - مياں غلام محمد - مياں غلام صدق

مياں سلطان محمود ، مياں سېد محمود

په زامنو کښي ټي د غلام محمد اولاد نه وو او د نورو زامنو نه ټي د
اولاد سلسله جاري ده چې اوس هم په کاتينگ کښي د اېک خېلوميان
کامونيه نوم ژوند او وخت تېره وي د مياں محمد سعيد دوه بيايي
وي - مياں غلام صدق او مياں غلام محمد د مشرې بي بي اولاد
وو او نور زامن ټي د کشرې بي بي نه زېږېدلي وو - په زامنو کښي
ټي غلام صدق ډېر ښه خطاط وو شاعر هم وو د غلام صدق
د لاس يو قلعي د اشعارو جونگ هم په لاس راغلي په دغه
جونگ کښي د ديار لسې او شوار لسې هجري د شاعرانو اشعار
درج دي چې په هغه شاعرانو کښي د يوڅو نومونه دارنگه دي
غلام صدق په خپله چې په مياں گل تخلص سره شعريکي - ملا فضل -
علي احمد - خيرے - مختار - خاکسار - مياں محمد سعيد چې د غلام
صدق پلار دے - وغيره نورو شاعرانو شعرونه - داڅو وو د
مياں محمد سعيد د ژوند خاندان ځائے ځاښېن ے - اولاد او
زېږېدنې متعلق معلومات -

قلمی آثار

میاں محمد سعید ددیارسہی ہجری یونوم وروکے
 خوب ترپی شاعر او عالم ووچ پہ سعید تخلص سره ئی شعر ویپی
 ددوی پہ قلمی آثارو کئی پی کوم قلمی آثار پہ لاس راغلی
 دا آثار پہ پښتو ادب کئی دیونوی باب (ضافه لری هغه خطی
 آثار پہ دارنگه دي -

۱- فتح العراق ۲ سفرنامه بنگال
 ددی آثارو تفسیری ذکر پہ دا ډول دے

۱- فتح العراق :

دا دمیان محمد سعید دلاس نیکے شوپی خطی پښتو منظومہ
 نسخہ ده چی دراقم سره په کتب خانه کئی ټولنی ده اوس اوس په
 مارچ ۱۹۹۸ کئی په لاس راغلی په دې کتاب کئی میاں محمد سعید
 دزقوم بادشاه دجنگ قیصه په ډېر تفصیل سره بیان کړې ده او
 په دغه مناسبت سره ئی ورته نوم "فتح العراق" ایښودے۔
 دلته دا خبره یاد لرل پکار دی چی د "جنگنامه زقوم" په نوم یو وره
 کتابچه چی ۱۶ مخونه لری په هندو پوس د هلی کئی چاپ شوپی ددی
 نسخی مؤلف "امیر" نومېږی او سبله نسخہ د محمد ابراهیم دزقوم
 باد... ا ه قیصه نومېږی په خطی شکل کئی پښتو اکبریمی پښتو
 یونیورسٹی اود افغانستان د ستر محقق گوان زلمی هېوادل
 صېپ په کتب خانه کئی موجوده اود میاں محمد سعید دا جنگنامه

ز قوم درېم دريافت دے دا کتاب په پښتو مثنوي کې ليکل شوے دے
په حېم ۱۷۹ مخونه لري - کاغذ يې يورپي دے ژبه يې ختيځي ده په
قطع ۲۵×۱۴ سنځي ميتر دے خط يې نستعليق دے په قوره سياهي
ليکل شوے دے يوڅو مخونه يې په شنه سياهي ليکلي دي د کتاب
د مخ (۱) نه تر (۳۹) مخه پورې " حمد - حكايت - مناجات - نعت - مناجات -
صفت چهار يار - بيان گردش زمان و حالات جهان - حكايت - سبب
تاليف کتاب بيان حالات خود" ليک دي ورپسې د (۷۰) مخ نه تر مخ (۱۷۹)
پورې د زقوم بادشاه د جنگ قيصه په تفصيل سره ليکلې ده او په
آخر کې خاتمه په عنوان "بي الحائمه کتاب و تاريخ" سره کېږي ده د کتاب
په باب "سبب تاليف کتاب و بيان حالات خود" او د کتاب د ليکلو وجه
يکي خود اختصار په توگه به دلته ليکم چې په ۸ ماه محرم الحرام
۱۳۰۳ ق د محمد سعيد کشرور عبد الجليل په ډکه جلال آباد علاقه
گوداب ملک ننگرهار کې وډاکوانو د لاسه شهيد کړے شو لکه ليکي -
په مقام کېږي د ډکي غلو مفسدانو
دے شهيد کړو احوال واورئ اے يارانو
د خپل رور په غم کېږي غمجن شو او د ډېره غمه او دکورنۍ و اقتصاد
مشکلاتو له سببه هندوستان ته په سفر لاړو په دې سفر کېږي د
زياتو مشکلاتو سره مخامخ شو دلته دا ياداشت د پاره ليکم چې د
دغه مشکلاتو حالات يې دراقم سره دهغوي د لاس ليکلے ليک په
فارسي کېږي چې خپل عزيز ته يې دهند وستان د آسام نه په نومبر ۱۸۸۹
کېږي په تفصيل سره ليکلې او په کتاب فتح العراق کېږي هم دسې حالات

بيکي رص ۳۷)

هر کله چي راغله دوار پيلوخته
ماوے راشه ددي نپيل ملکه وتخته
سفر وکړه کوندا ددي داسه آسان
په سفر باندي ورکېږي مدام گوان
ماوې راشه برابر دهند په لور حه
برابره دغه گاډي کښي د اور حه
نوروان شدم کوره هغه آنه
شوپه زړه کښي ې بڼه نيت دهند وستا
لازم شکه کوز دکن ان ويرا ساه
په فراق فراق کښي تل په غم کښي ژاړه
نه ې يار نه ې شوک دوست دلاري مل وو
يک تنه زما په زړه دغه غوښل وو

د کتاب سبب تاليف هم په صفحه ۳۸ بيکي -

خاص پور شوې د کتاب دې دپاره
ملک دهند وو پښتو هم نه وه اظهاره
نور ې خان شغولو جوړې کتاب کړ
د کتاب ې د غزا په يوباب کړ
د سره هم شته د دې ې قيصي نورې
د عبت او نصيحت که ې گوري

د کتاب د نوم باره کښي بيکي رص ۳۸)

ورته نوم شو مقرر فتح العراق بيا
په فارسي کښې دغه نوم لري او راق بيا
د کتاب آغاز بسم الله الرحمن الرحيم نه ورسته داسې کوي
اول حمد د پاک الله رحمن رحيم دے
چې خانق دازق جبار خبير عليم دے
چې واحد احد صمد سمیع بصير دے
نَمْ يَلِدُ وَنَمْ يُولَدُ لَهُ حَاجِبٌ يَه وَزِيرٌ
چې شريکه بادشاهي ئې ده قاسمه
چې زواله ئې نقصانه ئې علته دے داپمه
د زقوم قيصه په هغه ۱۰۰ د آغاز داستان جنگ بادشاه زقوم کټ
محمد در پس اورفته بود" باب لاندې په دې ډول شروع کوي .
ای قلمه راشه بيا وکړه تحريرين
تحرير هسي چې ملک کوي واره مينين
د محزن د فارسي شه پښتو سنج
په لاس ورکړه افغانانو ته دا گنج
که دا گنج هم شي په لاس د افغانانو
په د عا کښې به هم ياد کړه ما يارانو
هسي نقل د ناقله نه د فارس دے
هغه څوک چې بيا ددې قيصې وارث دے
هغه کاندې په دارنگه واوره ته بين
مايدله دا بيان دے هسي شان

چې حضرت په مدينه کښې يو ورځ ناست وو
دې مجلس ورسره ناست په چې وراست وو
هم ووناست ورسره خلوس، ميانان
لار خو منکي لکه ستوري د آسمان
دېر اصحاب وو ورسره موره هم نشين
په د ا ميان راغی فرمان درې متين
چې را ئيل راغی په حکم دستار بيا
شو په مخکښې د حضرت نبي مختار بيا
چې را ئيل وے يا رسول اصلوات دے
دا صلوات هم د جانب د پاک ذات دے
بيا ئې هسې فرما ئيلي دي رسول
اے په نژد دخدا ئے دهر نبي قبول
د عراق په طرف درومه روانې ه
حکم دغه دے يو دم حعطليگه
د عراق په نواحي يو قلا ده
د کفار تن په هغه هائے غوغا ده
او بل فتح د عراق د هغې نوم دے
او بادشاه په کښې ښکاره واپم زويم
دے په ټولو کافرانو دے سردار
د عراق په ملک کښې حکم کوي نامدار

په هغې پسې روان کړه خپل لشکر
رب به درکړه درته فتح هم تفر
د زقوم بادشاه د جنگ دا قيصه په صفحه ۱۷۹ په دې بټ سره
پاڅې ته رسېږي -

کړې ايمان مې سلامت پاک وهايه
ماله بنده خلاص کړې دهر رنګې عذابه
هم سره د قبول امت د پاک حضرت
کوه داخل موجهله واره په جنت
او د کتاب خاتمه په نې الخاتمه کتاب د تاريخ په عنوان کوي او
دارنگه شعر يکي -

زړه مې بشد د غمونو په زخيره خلقه
نورې وکړه سې رنگ يو تدبير خلقه
دا قلم او سياهي هم کاغذ درې واره خلقه
ما کړل جمع سره دوي کورې هم غاړه خلقه
نورې دا احوال تحرير کړو دې د پاره خلقه
کونډ ياد هم ما عاجز کړي رب د پاره خلقه
يوډ عا که ماته وکړې د اخلاصه خلقه
پچې زه شم خلاص هم د غمونو د اسواسه خلقه

رب به درکړه عوضونه بي پايانه خلقه
زه دا سوال کوم هې درحمانه خلقه

بل تاریخ وودرجب المرجب اتویستم خلقه
 هم سنه د هجره هسې نویستم خلقه
 دیارلس سوو پی دپا دپاسه دیارلس نو، خلقه
 داسنه وه چی کاغذ شودلته تورا خلقه
 په تورا خنکلی کبې د بنگال د ملک آسام
 نن ماسعید کولو کتاب دغه تمام خلقه

۲- سفرنامه بنگال :-

میان محمد سعید د کتاب فتح العراق په آخر کبې د (۱۸۰) مخ نه
 تر (۱۹۳) مخ پورې (۳۱ مخونه) هم په دغه تعلق خط کبې په
 خپل لاس په قطع ۲۵۰۱۷۰ سنې میتر په قوش سیا هی سره منظومه
 پښتو کبې سفرنامه بنگال په عنوان

در بیان احوالات سفر ملک بنگال و آسام بنگال

و از کیفیت احوالات ملک آسام

لاندې لیکلې په کوم وخت چو د دکن - آسام - بنگال - کلته کبې د
 خپل کبې نه لړې وخت تېرولو د سفرنامه بنگال آغاز په دې شعر
 سره کوي -

۱- قلمه را شه بیا ز ما دم ساز شه
 تر د خپل کوڅه اوچت په دې آواز شه
 سرکوه بنکته په دې کورد خپل دوات کبې
 دا حالات د آسام بنگال کوه په ابیات کبې

ته به ملک ته څه تحفه یوسې دې ځای نه
را شه یوسه دا احوال ددهاېی ځای نه

بنګال ته دتلو سبب دا سې یېکې

چې کارونه دتقدیر ټول د حکمت دې
څوک خبر خلقه ددرو شي په حقیقت دې
څوک پوره کړه به خپل ملک څوک څواروزار کړه
د خپل ذوق دپاره غم اندوه بسیار کړه
څوک چې غم د خپل بستر د پاسه خوب کړه
څوک د اوسې سرگردان گویي آشوب کړه
دگردش و زمان دا غله دا سخته
په مایاندې یو زمان هم په څو وخته
نور سفر مې کړو اختیار د بنګالی !
رادوان شوم د خپل ملک . جسمی !
برابر دا نخل په نیار د کلکې شوم
په دا ځای کېنې څه موده په وادیلې شوم
د پراشنا مې سرل خاص بهر د شهره
څه مدار عزت مې شو په دا دهره
د کلکې دیو جماعت باره کېنې یېکې -

خاص په شهر د کلکې کېنې جماعت دے
پې جوړې مثال دنیا کېنې د جنت دے

هر گه په کښې صافي سنگ مرمر ده
د مسجد د پاسه بيا مدرسه سېر ده
خوف ندي يو عجيب منقشو ساز ده
مد وخت په هغه شه چې استاذ دے
دغه شان د جماعت هر بناؤت ئې په کښې ستايلے او په يود پر
جکښې انداز کښې ئې د جماعت نقشه زمونږ مخکښې پېښ کړي
په دې سفر نامه کښې يو غزل بمحل عنوان لاندے ليکي چې يوڅو
شعرونه ترې دلته راوړم -

څنگ شوي ناست د زمانې د لاسه غلے
سکه څوک چې په خړ سور وي شرمېدلے
خدا ئے دې نکره په ذلت د سوال اخځه څوک
لکه ما چرته پرې نغوچم نه کله
د اُميد کچکول په لاس هرځاے ويلار يم
دا سي ورېشته چې زه نه ټم ور غلے
په وطن د بگالې کښې مسافر شوم
په هېواد شورانه پاتې کور او کله
د سفر نامې په آخر کښې دا پټ ليکدے
که يو اڅي په چا پېښ چرته زمرے شي
غټې صورت به ئې ويرے نه ترے شي
په پښتو ادب کښې ورمېر سفر نامه منظومه د خوشحال بابا
سوات نامه ده او بيا ورپسې ميان محمد سعيد ته دا عزاز

حاصل دے چي په ديارلسمه هجري کښي ځي منظومه سفرنامه د سفرنامه بنگال دملک
آسام په نوم وليکله په پښتو ادب کښي د خوشحال بابا د منظومې سفرنامې نه پس داسفرنامه
دوهم جيت لري چي پښتو ادب سره علاقه لرونکو دپاره د نوي معنوما توپه طور
پېش کيږي د پښتو ژبې دا نوم وروکے لوسته شاعر عالم په ۱۳۳۴ ق بمطابق
۱۹۱۵ء کال وقات شوے او دکاتلنگ کلي په لويه هديره کښي خاورو
ته سپارکے شوے لوي خدائے دې جنونه نصيب کړي امين دا وو
نوم ورکے شاعر۔ عالم ميان محمد سعيد چي مادتيارونه رڼا ته کسرم
هيله لوم چي پوهان به پرې نوس هم څه د قلم لاندې راوړي۔

کتابونو:

- ۱۔ محمد سعيد ميان فتح العراق خطي پښتو منظومه شخړه ليک در
۱۳۱۳ هـ درکتابخانه ميان وکيل شاه قبيرخېل ساو لډوهر (مردان)
- ۲۔ هېواد ملزلي فرهنگ ادبيات پښتو فارسي (مطبعه دولتي
کابل ۱۹۸۶ء)
- ۳۔ رفيع حبيب الله پښتو پامنگه پښتو ټولنه دولتي مطبعه کابل
۱۹۷۷ء
- ۴۔ عقاب سرفراز خټک کا صاحب ۱۹۶۴ء
- ۵۔ حلیم گل شېخ۔ مقامات قطبيه ومقالات قدسيه فارسي (جذبل
پرنټنگ پريس دهلي ۱۳۱۸ هـ)
- ۶۔ خټک افضل خان تاريخ مرصع له نوتونو سره دوست محمد
کامل مومند يونيورسټي ليک (جنسي خېل بازار پېښور)۔

- ۷- پښتو مجله د پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي جولای ۱۹۹۰م
نه تړون (۱۹۹۱م پورې)
- ۸- عقاب سرفراز خان خټک - تاریخ خټک (اردو) حمید یه پریس
پشاور ۱۹۷۵م
- ۹- د اشعار وچونگ خطي د غلام صدیق ابن میان محمد سعید
در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل شجاع نب ایک خیل میان
خطي در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل -
- ۱۰- محمد سعید میان سفرنامه بنگال و ملک آسام خطي پښتونخوا
نسخه در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل ساول و هېر (مدان)

پښتو کښې روښنه منظوم طبي لغت

په هر ژبه کې په علم طب باندې مختلف کتابونه لیکلي شوي دي چې په هغې کې د مختلفو بيمارو علامات - احوال او علاجونه لیکل شوي دي دغه شان په پښتو ژبه کې هم د پرېنه ښه کتابونه په علم طب باندې لیکل شوي ځنې چاپ دي او ځنې اوس هم قلمي پراته دي - چې په هغې کې دسترنگيال شاعر - عالم او حکيم دوشحال بابا طب نامه يا صحت البدن لور مقام لري - او دا کتاب په پښتو کې د طب روښنه کتاب گڼل شي - په دې کې د بدن د مختلفو بيمارو د پاره داروگان تجویز شوي دي لکه د مثال په توگه د طب نامه د دوشحال خان خټک مرتبه مجد تقويم الحق کلاخېل مطبوعه دوشحال ريسرچ سپل پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي کال ۱۹۸۵، په صفحه ۴۰ باندې "دارو د ښم سر" عنوان لاندې لیکي -

که په سر دے شقيقه شي
 پر د سترگو عقيقه شي
 حنا داخله ښه ئې آس کا
 ته ئې پور په سر پاس کا
 ستا صحت به ووشي کوره
 ته ئې پورې کوره اے دوره

دغه شان د مجد صدیق طب نامه هم شته چې په قلمي شکل کې د

ستر پوهاند صاحبزاده حميد الله پشپين په کتابخانه کښې نوندي ده او
ذکرې په خپل مقالتي کتاب د کړک کښکي چاپ پښتو ادبي بورډ کوټه
۱۹۹۶ په صفحه ۴۳ کړے دے - دا نسخه په ۱۳۰۸ هـ کښې ليکلے شوې ده -
او بله قلبي نسخه د خوب زبي شاعر - ليکوال محترم رومان ساغر
د کورسات سره په کتابخانه کښې موجود ده په دې منظومه طب نامه
کښې د بيمارو حالات او بيا علاج نوردے شوعے دے نکه د رومان
ساغر يو مقاله "صديق شوک وو" چې په مياشتيزه مجله اباسين
پېښور اکتوبر ۱۹۹۰ کښې چاپ شوي په صفحه ۱۳ د دغه طب نامې
د شروع کېد و نه يو شعر ليکلے چې دلته ئې راخلم -

د حاجي عبداللہ زوييه

اے صديقه! تحقيق بويه

اول رنج و دارو زده کړه

دغه پسه ادويه کړه

هم دغسې يوه بله منظومه طب نامه د معزالدين خټک د
دليل العليل په نوم په تېر هېر شاعران کښې د ارواښاد عبدالجليل اثر
افغاني چاپ د پښتو اکېډمۍ پېښور يونيورسټي پر اپرېل ۱۹۶۳ په
صفحه ۵۶ باندې داسې معرفي کړې ده -

« معزالدين خټک يو بل کتاب په علم طب کښې د وړکوتې بعد

په مثنوي کښې ليکلے دے - د دې کتاب "دليل العليل" نوم

دے چې په ۱۱۷۷ هـ کښې ئې تاليف کړے دے دا کتاب ټول

۲۱ مخونه لري چې په ۱۲۹۹ هـ کښې قلبي شوعے دے او د

خٽڪو د علاقي د موضع تنڪارو د ميان بازگل ولد حرم شاه
فقير خٽل په دريچه پښتو اڪيډمي پښتو ته رارسيد لے دے
يو بل منظوم طبي كتاب "شافع الامراض" په دري مياشتيزه مجله پښتو
سنگوان مولانا عبدالقادر اڪوبر، نومبر، دسمبر، ۱۹۵۹ چاپ د پښتو اڪيډمي
پښتو يو نيورسټي كښي په صفحه ۱۲۴ زمونږ قلبي نسخي " د مراد
شنواري مقاله كښي معرفي كړے شوے - دا كتاب دري است سوات
د توتالو كلي ملا بازگل د عربي او فارسي ژبي د طبي كتابونو ته
په پښتو كښي منظوم ترجمه كړے دے - په دې كتاب كښي مختلف
بابونه دي په هر باب كښي دري تخ علامت او د هني د پاره نسخي ښودلے
شوي دي يوه نمونه يي دا رنگه ده -

باب در بيان زيری

زيرے دے په دو رنگ
بيان كوم زه له فرهنگ
يو زير دے بل دے تور
تاته وایم زما رور
خودي دي دا صاحب درنج
ترې به شي صاحب د کنج
که اوبه خوري دهند واني
د پخې تا د اوچې
دا قائده ده د خورما دا شاري
چي په خوراک يي څوک راوري

پڄي رڳان د چا اسود وي

که تے چهار تر پڄي اسود وي

دغه شان گوان او محترم سر محقق زلمي هيو ادمل په خپل کتاب
"پښتو نثر اته سوه کاله" کې هم د مختلفو طبي کتابونو منظوم او منثور
ذکر د زابه علوم او حکمتونه "باب لاندې په صفحه ۲۹۹ کر دے۔
زما دې دومره بحث نه مقصد او مطلب دا معین کول وو۔ چي په
علم طبیاندي په پښتو ژبه کې د پر بنه بنه کتابوله لیکل شوي دي چي
په هغې کې د بیمار و علامات، حالات او داروگان بنود لے شوي دي
خو زه پڄي کوم کتاب دلته معرفي کوم هغه یو شایاب قلبي کتاب دے
چي په پښتو کې روښنه منظوم طبي لغت یا طبي فرهنگ دے چي په
انگریزي کې ورته مېډیکل ډکشنري هم وپیلے شي تر اوسه زما د
نظره په پښتو کې منظوم طبي لغت نه دے تېر شوی او نه ئې چرته
ذکر۔ په دې وجه زه دا په پښتو کې روښنه منظوم طبي لغت گنم
او دلته ئې لوستونکو سره معرفي کوم دا کتاب ماته اوس اوس د میان
فردوس شاه فقیر خیل مرتب کو نیکه شجره نسب فقیر خیل او مناقب
فقیر خیل بگ له اړخه را سپړو شوی دے او زما په کتابخانه کې
نھن دي دے دا قلبي نسخه د مقدمات افغاني په نوم میان تجمل شاه
فقیر خیل تالیف کړې ده۔ د دې نه مخکې چي په دې لغت بحث او کړوبنه
به دا وي چي د دې دیکونکي میان تجمل شاه فقیر خیل پېژندنه وړاندې
کوم نومونه به دوه قسمه معلومات په لاس راشي یوبه د نوم
ورکي شاعر میان تجمل شاه فقیر خیل متعلق معلومات او بل د دغه طبي

لغت معلومات او دواړه قسمه معلومات به د پښتو ادب د پاره گټور
ثابت شي او پښتو ادب کښې به په انکشاف توگه معلومات لوستونکو
ته وړاندې شي او د حقيقتونو په کار به هم راشي - ميان تجمل شاه
فقير خېل د صاحب ديوان شاعر - عالم - مبلغ - يکوال ميان حمد الله
فقير خېل زوے دے او د ميان حمد الله فقير خېل ديوان په اگست
۱۹۹۷ کښې دراقم د مقدماتي سره مدون شوے دے - د نوح شحال بابا د
سکه ورور فقير جميل بگ په اولاد کښې دے - د ميان تجمل شاه فقير خېل
شجره نسب د کتاب شجره نسب فقير خېل، مرتب د ميان فردوس شاه فقير خېل
شعبه ۱۹۹۱، صفحه ۵۵ مطابق د رنگه ده -

ميان تجمل شاه ابن ميان حمد الله ابن ميان
کمال الدين ابن شهيد الدين ابن شيخ فريد گل
ابن فقير محمد صديق ابن جميل خان يا جمال خان
رفيق صاحب ابن شهباز خان ابن يحيى خان
ابن اکوبره خان ابن دروېش محمد -

د ميان تجمل شاه درې زامن وو چې د هغوي نومونه دا دي -

محمد اسرائيل شاه، محمد يوسف شاه - محمد ايوب شاه -

په دې کښې محمد اسرائيل شاه چې په خان ميان شهوړ و هم د پښتو شاعر
او عالم و ميان تجمل شاه فقير خېل په سره چينه ريار حېن کښې
سکونت لرو او اوس ئې هم نسي يعني د ميان اسرائيل شاه - محمد
يوسف شاه - محمد ايوب شاه زامن په سره چينه او يعقوبي کښې
د سوکالو ژوند تېروي - ميان تجمل شاه فقير خېل د پښتو عالم شاعر -

حکیم و ددوي د زېږېدني نېټه معلومه نه ده نو د پلار مولوي
میان محمد الله فقیر خېل زمانه يې ۱۲۰۰ هـ کم او زیات ده نو داسې معلومېږي
چې په دغه هجري کنيې به دوي زېږېدلې وي - ددې نه معلومه
شوه چې میان تجمل شاه فقیر خېل د دولسې او ديارلسې هجري
منځومانه ژوند تېرولو د خپل سکونت او ځای ځایگي متعلق په خپله
تصنيف طبي لغت " مفردات لغتي " کنيې داسې يکي -

په سره چينه کنيې روره

دے زما سکونت گوسه

او د کتاب دیکو نېټه هم ښايي چې موخه ترې په اسانه ددوي زما

تاکي شو دوي د کتاب دیکو نېټه داسې يکي

سن د هجرې چي یادېږي

ديارلس سوه حسابېږي

خلوسه نوسه د پاسه دینه (۱۳۰۴)

پس لږ اوس بس دینه

ددې نه معلومه شوه چې دوي تر ۱۳۰۴ هـ پورې ژوند تېرولو

دغه شان د خپل خاندان متعلق هم وايي -

زه په اصل فقیر خېل يم

ما هيت کنيې زه ځان خپل يم

د خپل نيکه فقیر جميل بگي چې د خوشحال بابا سکه ورور وو د پس

بوئې ولي الله قطب الاقطاب شاعر عالم و په فقیر بابا شېره تڼو

سکه د خوشحال بابا يې د خاقان او سرداري ژوند تېرولو خو لوی خدا

ٺي زيرُ بدل ڪيو سرداري - خاني ٺي په ته ڪوه اود طريقت لاري
خيله ڪوه متعلق وائي -

جد زما فقير بابا دے
د وليانو مقتدا دے
يا اول ڪنبي دے سردار وو
دختڪو شهر يار وو
د دے د گل ختڪ سردار وو
يو منصف عادل رويدا روو

دانووه دميان تجمل شاه فقير خيل پيتر ندينه اوس را ڪوهه
قلبي اثر طرف ته كوم چي په مفردات افغاني نوم باندي ميان پب
په پښتو ڪنبي منظوم طبي لغت تصنيفا ڪي هسي جو په پښتو ژبه ڪنبي
په نشر ڪنبي طبي فرهنگ ليکي شوي چي ذڪر ٺي گوان او محترم سر تحقيق
زلمي هيو دمل په خيل ڪتاب " د پښتو نشر اته سوه کاله" چاپ ملت
پرستو پريس لاهور سال ۱۹۹۶ء په صفحه ۳۵۹ د طبي فرهنگ عنوان
لاندي دارنگه ذڪر ڪي دے -

د پښتو ڊپٽو اڪيڊمي په خطي ڪتابونو ڪنبي په ۷۷ نمبره يو
پښتو طبي ڪتاب محفوظ دے چي ٽول نمونه ۳۲۲ يا ۳۲۱ دي ڪتاب د
مرفود ڪاتب په خط ۱۳۰۶ ه ق ڪنبي ڪنل شوي -

معلومه شوه چي په پښتو نشر ڪنبي طبي لغت موجود دے جو تر
اوسه په نظم ڪنبي چاهم طبي لغت نه دے ليکي اود ويا ميان تجمل شاه
فقير خيل ته حاصل دے چي په پښتو ڪنبي ٺي منظوم طبي لغت مفردات

افغانی په نوم روښنه جثیت لري په دې قلمي نسخه کې د جړو بوتو-
 مپسوؤ - سیزو، ځناورو مرغانو - معدنیاتو، گیاکانو نومونه په
 الفبائی پټۍ کې راغلي دي کوم چې نومون د مختلفو بیماریو دپاره
 د شفا باعث جوړېږي په دې لغت کې د دغه ټولو څیزونو معنی او
 تشریح په نظم کې د پرنکلي انداز سره یکه شوي دي چې دهغوی
 د شاعری معیار ترې معلومېدای شي - هې خو لغت - فرهنگ یا
 دکشوري وايي هم دې ته چې د هر څیز معنی په تفصیل سره لیک وي
 نو میان تجمل شاه فقیر خېل د طبي اصطلاحاتو - معنو او تشریح سره
 یوډېر اهم کار دا هم کېدای چې پوره خواص یې هم ورسره لیکلي چې
 نه صرف طبي لغت دے بلکه خواص الادویه (سیتد یا سیدیکا) ورته
 هم وپیلې شي ددې کتاب شروع درتیسر و تمم بالتحید - یا فتاح -
 اشعراء تلاً میز الرحمن ته پس بسم الله الرحمن الرحیم و ما
 توفیقنا الا بالله علیه توکلنا و ائینب نه پس د کتاب نوم داسې
 یکه -

مفردات افغانی از تصنیف میان تجمل شاه فقیر خېل او بیبا د
 لوسته خدایه حمد پاک نه د کتاب شروع کوي چې یو څو شعره یکه

حمد شکر هم سپاس
 د خپل خدایه وایم بی قیاس
 چې لائق یې د عرفان کورم
 د خپل ذات یې شناخوان کورم
 حمد شکر د پاک احد
 ازلی دے متر ابد

په حمد پاک پسي د نعت شريف نه پس د کتاب د ليکلو سبب بنايي چي
عنوان ټي دارنگه دے -

دربيان تصنيف کتاب هذا

اوبيا داسي ليکي -

اوس سبب د د چي کتاب	د تصنيف وايم احباب
ماچي نوس علمونه روره	ترخيل وس حاصل کړل کوره
پخپل ځانته باندي مقام شوم	له سفره په آرام شوم
خاص په کور کني زمونږ ياره	يو رنځور شه سخت بيماره
دارنځور وه له زمانو	چي بيمار وو سخت يارانو
زمونږ ستر د پر محکم وو	د رنځور داسره غم وو
مونږ طبيب ته نبض روره	درې نه شو نوي کوره
هر طبيب چي به دانته	پي له نبض علاج شه
علامات به مونږ وټل	هر حکيم به اورېدل
ناليدلې به علاج	دي کاوه پخپل رواج
رنځ به لايه زيات بدل شو	په علاج به يو په سل شو
په شلمه ورځ سخت	ورکړو رب په خپل قدرت
پس له دي نه علم طب	ما په ځان کړ د نورو واجب
زمونږ ځانته کني يو حکيم وو	د پر حاذق په نوي حکيم وو
ماله ده کتاب ميزان	کړو شروع واوره بيان

میزان ده څخه ما خلاص کړو

رشتيا دا چي مونږ کوز پاس کړو

چي ڪوم ٽاڻي به پياڻي شنه؛
ما به ٽان ٽنجه بهيل پنڪوونه
چي ميزان خلاصهه و رور ۵
دهر لغات جمع شو ڪوره
ما و پياڻي ڪران لغات شو
زده ڪول ٿي ضروريات شو
يوسف زي ڪنهي ڪلهان وو
مشهور چي ٽوڪ عيان وو
ماله هر يونه پيسان ڪيو
دوي به هر يودا بيان ڪيو
دا لغات شهور ڪران دي
عربي - فارسي - يونان دي
دا پرېن ده په وراڻدي ڇه ته
زياڻي رسي ٿي مه ڪوه ته
زبه زماشو دهر پرېشانه
گزرېدم به سوگوردانه
حڪيم نه وه په دانشانه
چي ڪامل وي طب ڪنهي جانانه

نيت ٿي اوڪرو دفتر
لازم شهرت سيراير

هر بازار کڻي صد هزار وو	حکيمان په کڻي بيار وو
ماهيت کڻي رسته وو	مگر کوم چي پوهند وو
مخلوقات ورته چندا وو	دهغو ملاقات کسان وو
پاک الله ته په اسره شوم	مگر زه ورته دپره شوم
ترې شروع ې طب اکبر کو	خدائے زمان صيب بهتر کو
هر مشکل راته سرگند شو	ورځ په ورځ ې بخت بلند شو
طبابت زما کامل شو	علم طب راته حاصل شو
زوک ې خور په هر تما شو	رامات ماته مخلوقات شو
تل کاوه په ده سوال	سائلا نو راته سوال
د هر چا به شي پکار	يو لغات که شي تيار
يو لغت تصنيف کوم ياره	نيت ې او کس و خدا ديار
چي هر شوک شي پرې پوهان	په پښتو ژبه اسان

چي هر شوک ترې بهر مند شي
په کامل مقصود نور سند شي
ما دې هم په دعا باندي
ياده وي که شوک بنه کاندي
بس کوه ميان جمل شاه ته
خپد مقصود کوه زرا نشاه ته
طالبان درته حيران دي
دې کتاب پسې گويان دي

حکیمان کٺٺ بيماران دي

دے تصنيف ته په ارمان دي

شپه او ورځ کوي دا کلام

افسوس زرشني لغات تام

دا و د لغت د لیکلو سبب چې میان تاجمل شاه فقير خېل ليکله او
هغه قول حال ټي پکښي ليکله دکوم په وجه چې دې طبي لغت ليکلو ته
تيار شو - دا طبي لغت ټول ٢٤٤ مخونه لري په خپل کاغذ په تور
سياهي ليک دے - هر صفحه ٢١ کرښي لري خط ټي او ضيقه نستعليق
دے تقطيع ټي ١٠.٥ سټي ميټر * ٤.٥ سټي ميټر د جرو بوتو
معدنياتو چواناتو او ماگانو نومونه په الفبايي طريقي
سره ليک دي هر نوم په تور سياهي سره په غټو ليکونکي ليک
دے او سره کرښه ټي ترې په چوکور شکل کښي تاو کوي دا کتاب په
اتويشت (٢٨) بابونو کښي تقسيم کړے شوه دے - د رومني باسپه
شروع داسي کوي -

باب اول در بيان ادويه که حرف اول آنها بالقباست

فصل الالف مع الایفا رو ميتے معنی اونخواص د آ بارزده دوم د آ

ابنوس - دريم د آ اميس شلورم د آ ايل په دې ترتيب سره يکي

دلته به ددې يودوه مثالونه او يکوپې ددې کتاب په صفحه ٩ باندې

ليک دي -

١ - آ بارزده !

آ بارزده کسره دلجه عربي ده لب شکره

يو نافر کڻي زما روره	امو ليقون بلي ته گوره
په روي کڻي هم دا نوم د	حکيمانو ته معلوم دے
په زبان د هندوستان	نوم ئي بنکادي بنه عيان
په پښتو کڻي پي مرقوم دي	سوي مس هم دد نوم دي
دا هم سترگوله پکار دي	بنه دارودهر بيمار دي
په دويمه درجه کڻي	سرد هم خشک دي امزج کڻي

۷- آ ابنوس !

آ ابنوس لغت اے که	دا شه زده کسره نېک لفسه
په روي کڻي امکينس دي	سيفا فيطوس يوناني ئي
په فارسي هندي کڻي ياره	پښتو هم ورسره شماره
دده نوم ابنوس شهو دے	ويه ونه ياري گوردے
حار يا بس دي زما روره	په دويم درجه گوره
شپڼ ماسي قدار لرينه	ياد کسره ته په نوي شيدينه

که په دي بره شعرونو نموس او کپه شي نو ددي نه د هيا تجمل شاه
 فقير نجل د علم اود حکمت اندازه په اسانه لگيدے شي چ ديو خيز معنی
 ئي په عربی، فارسی، يونانی، رومي، هندی او پښتو کڻي ليکلي.
 دغه شان په دي کتاب کڻي ئي ډېر ناياب او عجيبه خيزونه ياد
 کوي. د کتاب په آخر کڻي ليکلي.

تعمت المفردات افغاني

شکر شکر کتاب تام شو فکرمته زره ئي ارام شو

زہ د فکریہ دریاب	شپہ اوورٹھ وومہ عرقاب
فکر لٹے عظیم دریاب وو	زہ زما عرق نایاب وو
مر جو نیا غوندھی گنران	ما کو و تیارہ کنبی جان
جگنو ہون زمانوراک وو	دھی کتاب تہ ہی پختاک وو
ناگاہ لعل ڈر الماسے	ما بپون کسرل د پری تیا
پہ نامہ د خداوند	و پش کسرل ما پہ حاجت مند
حاجت مند ورتہ اکش	طابان دی د پرب ریب
دی د طب پہ نیت روان شی	شروع او کوی حکمت نواشی
چ لفت رشی ستوما شی	لہ استاذ نہ پہ خفگان شی
یو لفت ددہ چ پربن دی	شروع کوی کتاب کبب دی
بعضی لوی نہ پوہی پری	عبس قبول عمر کسر پری
در لغات دے ڈر گوہر	بلکہ د پرب دی تر پ بہتر
پہ نامہ د کسر د کار	وی قسمت پہ طلب کار
حاجت مند چ نفع مند شی	مطلب بیا موی خرمند شی
پاک مولاتہ دی فریاد کوی	ما دی د پربہ دعا یاد کوی
تل دعا دی راتہ کوی سنہ	شاید خدائے ما او بچینہ
رالہ کوی خیل دیدار	د جنت بوستان بہار
بس کسرہ میان تھیل شاہ تہ	فصل خوارہ دانشر تہ

کہ نازل فصل پہ ماشی

مس عمل بہ ہی کیمیا شی

د کتاب د خاتمي نېټه په دې شعر سره لیکي -

سن د هجرې چي یادېږي

د یارلس سوه چاپېږي (۱۳۰۲)

څلور نور د پاسه دینه

پس له دې دېس اوس دینه

د دې شعر نه معلومه شوه چې د کتاب میان تجمل شاه

فقیر خېل په ۱۳۰۲ کې لیکلی - دا وو په پښتو کې روښنه منظوم

طبي لغت او د دې د مصنف میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق څېړنه

هیله لرم چې د تحقیق تېري به پرې خپله تنده ماته کړي

کتابونه

۱- فقیر خېل تجمل شاه میان - مفردات افغاني - طبي لغت منظوم

پښتو قلمي نسخو د کتابخانه میان وکیل شاه فقیر خېل ساوند هېر ^{موهان}

۲- طب نامه د نوشحال خان خټک مرتبه محمد تقویم الحق کاکا خېل

نوشحال ديسرچم پېل پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي ۱۹۸۵

۳- افغاني اثر عبدالحمید - تېر هېر شاعران - پښتو اکېډمي پېښور

یونیورسټي ۱۹۶۳ -

۴- هیواد مل زلېسي - د پښتو نثر اته سوه کاله - ملت پرنټرېرس

لاهور ۱۹۹۶

۵- حمید الله صاحبزاده - د کړک کېښکي - پښتو ادبي بورډ کوټه ۱۹۹۶

- ۷- فقير خېل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خېل انجمن اتحاد
فقير خېل چشمه کوره ننگ ستمبر ۱۹۹۱ء
- ۸- د ميان خدا الله فقير خېل ديوان تدوين و مقدمه ميان وکیل شاه
فقير خېل اگست ۱۹۹۹ء
- ۹- مجله اباسين پښور، مياشتيزه اکتوبر ۱۹۹۰ء پرېس انفارميشن
د پياريتمنت پښور -
- ۱۰- مجله پښتو درې مياشتيزه اکتوبر نومبر دسمبر ۱۹۵۹ء پښتو
اکېمي پښور، يونيورسټي -

نوشحال خان خٽک او حکمت

که چرې مونږ په حکمت لفظ غوس او کړو نو دا د عربې
ژبې یو داسې لفظ دے چې د عقل پوهې - دانشمندی - چل
ترکیب د صرخیز د تحقیقت معلومولو علم و فلسفې او د طب د پاره
استعمالېږي او د معنی او توفیق چې په چاکېږي موجود وي صفه
په حکیم - دانشور - عالم - طبیب بیل شي - حالانکې په نن
زمانه کې مونږ اکثر طبیب ته حکیم وایو او د حکمت خاوند
چې گڼو چې داسې نه ده - حکمت یو داسې لفظ دے چې ددې
چولې ډېره اړتیه او پراخه ده لکه څنگه چې د معنونه ظاهره
ده د لفظ د ډېرو علمونو احاطه کوي - پونکه دلته دا
لفظ د موضوع په لحاظ د نوشحال بابا سره تړلے شو دے
او دا موضوع داسې موضوع ده چې په دې باندې په لږ وخت
کېښې مختصره مقاله لیکل او وپیل ددې موضوع د شان سره
سمون نه خوري - ولې چې نوشحال بابا یو داسې نابغه عصر
ستی وه چې د هغوي تبول ژوند د حکمت او دانائے نه ډک
وو - نوشحال بابا پخپله یو بشپړ انساني کلوپېډیا وه او ددوي

د ژوند هراړخ يو ژوره مطالعه غواړي او دغه مطالعه بيا د دې
موضوع حق ادا کوي که ښه وي وايي چې خوشحال بابا يو فنکار
دغه - يوشا عرذبه نو دا خبره نيمگړې او بې وزله ده که ژه
وايي چې خوشحال خان بابا مفکر دے مصلح دے - نو د شناس
مردم شناس دے - سياستدان دے - سردار دے د عمرانياتو
ماهر دے - پت پال دے ننگيال دے - جنگيال دے - سپه سالار
دے د طب پوهان دے - د نباتاتو ماهر دے د فطرت او قدرتي
اثارو شاهده کونکے دے - د نازکو احساساتو خاوند دے - شاعر
دے - عالم دے د بنکارياتو ماهر دے - د پښتون نېغ شناس
دے سماجي او اسلامي غبر دے - فلسفي دے صوفي دے
سياح دے - مورخ دے - محقيق دے - د هنرونو خاوند دے
او د ډېرو علومونو نه خبردار دے - او هر کله چې دا خوږه لري نو بيا
هغه حکيم دے - دانشور دے او د حکمتونو کان دے او دا وجه
ده چې شاعر مشرق حضرت علامه محمد اقبال د دغه نابغه
شخصيت نه ډېر متاثره ؤ او ځکه نو وايي -

ان حکيم ملت افغانيان

ان طبيب ملت افغانيان

خوشحال بابا يو داسې هستي وه چې د پښتون قام په خوبو او
علمونو باندې پوه ؤ د حکمت چې هر څومره معني دي دا ټولې
په خوشحال بابا کېني موجود وے - خوشحال بابا که دکاشان تو
مطالعه کوي او که د فطرت درنگينو نيکل او بناسټ مطالعه کوي

او هغه بيا د شعر په ژبه کينې پيداي نو هم ئې د عقل او پوهې په
 رڼا کينې په يو خاص ترکيب او طريقې سره پېش کوي - دغه حکمت
 د دے او کله چي انسان ته د انسانيت معراج ورښايي - نو هغه
 هم د پرېه حکمت سره د انسان د ذهن نازک تارونه په داسې
 انداز کينې او چي پي چي انسان دخپل حقيقت او د قدرت د
 اسرار و موزنه خبر د رکړي حکمته نو وايي -

د خوشحال و شپل معقول دي

پرې به پوه شي چي عاقل وي

د خوشحال بابا ذات د گڼو علمونو منبع وه او د اتول علمونه
 هغوي موزنه په خپلو تفنيقاتو کينې پرېښودے دي که کس
 د هغوي ديوان په ژور نظر وکتے شي نو هر شعر ئې د حکمت نه
 دک دے او حکمته نو وايي -

درست ديوان ئې لکه باغ د علم گنج دے

پکيني هر رنگه گلونه هر نهال

که د خوشحال بابا حکمت موزنه په معني د طب کينې اخلو نو دغه
 مهديان ئې هم کتلے او که په دغه رنج غور وشي نو خوشحال بابا
 يو ستر حکيم طبيب معالج هم ؤ هغوي نه صرف د انسانانو د علم
 طب نه واقف و و بلکي د مرغانو طب ئې هم زده ؤ او د بيمارو و دانو
 نه په ښه شان خبر وو او حکمته نو دخپل حکمت باره کينې و ئې
 د حکمت و شپل به و ا ئې مختصر
 په معني کينې قيمتي لکه گوهر

که مونږ دنو شحال بابا د شاعري جاج اخلو نو داسې موضوع
به نه وي چې هغه به د دوي په شاعري کني نه وي او که
نو پيدمجن کاکړ وايي -

که شوک بحر مواج وايي ورته بسايي
په ديوان کني ئي موند شي هر شاعر
اودغه شان يو پښتون شناس مستشرق مېچر لاسي هم

بيکي چي

د مغرب د شاعرانو په شان دنو شحال بابا د پاره
هيڅ يو مضمون هم غږ نه دے
د خان بابا شاعري ټوله د حکمت اودا نائے نه دکه ده او
حکه نو وايي -

قصيدې لرم غدا له هر بابيه
په حکمت په نصيحتا کني مالامال
او بل خائے وايي -

رباعي ده که قطعه که مثنوي ده
هکي واره گوهر دي دړو لال
او بيانو د چل شاعرانه حکمت په دکه (ظهار کوي) -
بند و بست د پښتو شعر ما پيدا کړو
کڼه شعر د پښتو وو غږېر سال
نه ئي وزن نه تقطيع نه ئي عروض وو
دوه مصراع ئي د خفيف بحر دوه طال

«دي نه معلومه شوه چي خان بابا د شاعري په هر يو
صنف باندې يوڅه پورې حکمت لولو او داد هغوي د علم و
حکمت کمال دے چي په شاعري کښي تجنيس من تعليل لباق
الاضداد ، ابهام - صنعت ترميع ، تنسيق الصفات - فطرت
شاعري - تاريخ گوئي موندے شي او هر کله چي د حکيم مونږ
ته د حکمت خزاني پراخي نومون ته د سياست چل بنايي - د
سرداري او حکومت کولو حکمت بنايي - د تودي درس را کوي - د
ژوند سپرولو حکمت را بنايي د ننگيالو او جنگيالو د غېرت او پت
د عظمت او عزيمت د حکمتونو پت رازونه را بنکاره کوي د خپد
بېگري د صلح او امن د صبر او شکر د گفتار او کردار درس را کوي
عرفان دا چي داسي هيتچ يو هنر نشه چي دے افاقي او
اجتماعي شخصيت د حکمت په کسرتي و هلي نه وي او مونږ
ته ئي په گوته کړي نه وي د حکيم مونږ ته د سياست او رموز
ملکت - سرداري او حکومت چلولو د پاره دکاميابي حکمت په دا
طريقه را بنايي -

۵ وړکول توري وهل دا دواړه بوميه

چي پرې کار د سرداري شي انصام
يا تکیه د يوه خداے ده يا د توري
په جرگو مرکو منه شي کار تمام
که سردار د خلقو زر لري هنر
بندوبست د عالم نه شي بي ضمما م

اودغه شان د سرداري د پاره دولت هم وسيله گڼي او وايي -

چې زر لري په کور گڼي

هاله شي نه سرداري

او بيا د کاميابي سرداري اصول هم را نښايي :-

يا سردار سره خپل عقل

يا وزير صاحب تدبير

که هر څو ټي عقل ډېر وي

بيا هم يو بيه نه وزير

که نه دا وي نه هغه وي

په ژوندون ټي بويه وړ

که هر څوک حکومت کول غواړي نو هغه خلقوته د کاميابي

د کاميابي داز وړتيايي او په دې حکمت ټي پوهه وي چې په

کوم بادشاه گڼي عدل و انصاف نه وي نو هغه به ناکامه وي -

لکه دايي -

ملوک چې عدل، عقل کرم لري

اندوه ټي کم وي له چاڅه غم لري

چې دا ټي نه وي د خان غليم دے

خان پخپله عالم ته کرم لري

دا څو ټي وه د سرداري د حکومت کولو د پاره د حکمت رازونه

دغه شان دا نبض شناس حکيم د هونښيار سري نښايي هم په

ډاگه کوي -

هونيار به هيچرې بي خايه كارنه كا
هم به بي وخته د خوږې كنفارتنه كا
په حوله په لاس به هيڅوك آزارنه كا
چې بديگره د دے هغه به يارنه كا
دغه شان د كم عقل او احمق سړي خو يوته په تفصيل سره په
ديوان كې د حكمت په تله تلي - او كه غواړې چې په بدو زرونو
دې حكومت او كرم او هغه دې خپل كرم نو د حكمت دا نسخه
بې دځان سره غوټه كړه -

د هرچا سره نرمي ملائمت كړې
كند وي چې په دا خپل كړي د چا زړه
حكيم الملت خان بابا خوشحال خان خټک يو داسې قيمتي گوهر
دا ښايي او وايي كه چېرې چاهم دا حكمت خپل كړو نو د كامياب
ژوند تېرولو ثبتمن به شي هغه دارنگه ده -

د هرچا سره د ښو سلوك با نداد
په بدې كې څه فائده كوم سوړونه
هغه كار چې په نرمي تر سره كېږي
څه حاجت چې رساوشي تر جگړونه
كه پخپله د خپل ځان په بدې نه شي
د مارونو په غارنه مندره لاسونه
په خپلوا نو باندې هومره خشم كړه
چې پردې درځني تېښتي په ملكونه

چي دي قول د چا اوکړو نورې مکړه
 تل په عهد قول ټنگاوي ښه ميرونه
 په رشتياکه په دروغ وي سوکند مه خوړه
 منافق دس چي ډېر ډېر خوري سوکندونه
 دحرص سترگي مړې په قناعت کړه
 چي په کورکني دي دبارشي نعمتونه
 هر چي شرع فرمايي په هغه کار کړه
 مه عمل کوه په رسم په دودونه
 درته وايي چي په کوم توکي به ښوونځي
 چي دهرچا سره نکرې خوا بونه
 هېښه اوسه خوله پته که ناوې
 چي ضرورت شي حاله اوکړه دوحرفونه
 دلته به دا اختصار په توکي د خان بابا رحمت د وپسا کانونه څه
 بڼه ډېر بيان کړو -

ژبه

په بده ژبه خان ځي جهان ځي
 ايمان هم ځي واوړه طالبه
 بل ځاي وايي -

ژبه په تن کبې څه عجائبه ده
 صحت هم ژبه ده ژبه هم تبه ده

پڄي ڀڻه ۾ ڄيڪر ڪو ڀڻه پري خبر ٿووم
جنت هم ڙبهه ده دوزخ هم ڙبهه ده

خير ڀڻگره

وڪري واره ڪارونه ڇيل ڪا
مردان هغه دي پڄي ڪار د بيل ڪا
ڻوڪ پڄي آرام ڪٿي دي ڪو نام ڪٿي
د ٿو ڀو ڌرو ٿو داروبه تل ڪا

سغاوت

ڪه ڪنجونه د قارون درته انبار ٿي
په هر لور ٿي غور زو په سخاوت

پت

سرد پي دروي مال دي دروي پت دي نه ٿي
د سري ڊچار ٿي ڪل نوجو په پت دي

قناعت

د جهان په خزانو به دي خندا ٿي
ڪه تو اسگو په خزانو د قناعت ٿي

رشتيا و ڀل

رشتيا ڪره ده پچانه مه و پر بن ڪه
رشتيا سر ڪه ره هره بلا خلامن ڪا

گفتار و کردار

سوکے کہ یتھ دے پہ یتھ گفتار یتھ دے
گفتار کہ یتھ دے پہ یتھ کردار یتھ دے

صبر و شکر

دانائے مہ کنہہ - چچی صبر نہ لری
چچی صبر نہ لری، حکمت بہ ثخہ لری

خودی

(۱) کہ تہ چچی پہ منت مویے وائے مہ خله

کہ دچاپہ باغ کنہی بوئے دکیمیا وی

(۲) پہ منت سرہ حلوه مہ خوره نحو شحالہ

تر حلوی نہ لابہتد دے وچ کنڈک

(۳) دمنت دارو کہ مریم پکارچی نہ دی

کہ علاج لره ہی راشی میسحاهم

ننگ و غبرت

پہ جہان د سنگیالودی دادوہ کارہ

یابہ اونخوری کسکری یابہ کامران شی

دغه شان کہ دپنتو لیک دووونو پہ منفرد (تدا زکبھی

چی د زنجیری پہ نوم ایجاد کھی کہ دفریق سندرچی ٹی ویلی

نو صغر ٹی ہم د حکمت او دانش پہ رہنا کنہی ویلی دفریق

نامه نه ٿي سرڪنده ده - ڪه ڊرين علم ٿي د مختلفو مسئلو په صورت
کڻي راڻوڊے نو فصل نامه ٿي د ڪتوده ڪه غواڙي ٿي د غبرت او
عزت پتڪي د ٻي په سرڪرم نو د مختلفو هنرون او ڀنو خصلتون
زده ڪري او ڪري نو بيا به هغه خلقو کڻي شمار ٿي -

۴ چي دستار تڙي هزار دي
د دستار سري په شمار دي

د ڊي زد ڪڙي د پاره دستار نامه د حڪمت او علم و دانش لوءِ
شاهڪار دے ڪه غواڙي ٿي د بازونو ڀسڪار - د بازونو ساتلو -
نورا کونو - بيمارو او علا ڇونو نه خبڻ شم (و نه يوا ٿي) د حڪمت
حاصل ڪرم بيڪي د باز غونڊ ٿي توڙيونه زده ڪرم او هان کڻي
پيدا ڪرم -

۵ چي وهل نورل - نورول کانور ٿه نه دے باز شاهين دے

چي ٿي سوري لره يوسي يا مڀن دے يا فاره

باز نامه ٿي د حڪمت د ڪه خزانه ده - د حڪمت نه د ڪتابونه
به ٿي ڪوم ڪوم يا دوم سوات نامه ٿي ياده ڪرم ڪه بياض ٿي
يا ڪرم - هدايه ٿي ياده ڪرم ڪه آئينه ٿي ياده ڪرم د اڪيم ڪه
يو طرف د انسان د سوکالي او نوشحالي ٿونڊن تپونو حڪمتونه په
کوته کوي نويل طرف ته د ڊي هر ٿه حاصلو د پاره انسان
په صحت رونع جوڙ - طاقتور او خوشحاله ليدل هم غواڙي نو
دغه غم ٿي په سر هم اڻهسته په هر بوتي کڻي ٿي صحت
گوري او حڪمت نه د ڪه طب نامه بيڪي په دغه طب نامه کڻي د

بنيادم د بيمارو علاج د چرو بوټو داروگان او د نورو ناروغتيا
نه د پچ کيدو طور طريقي بسايي او دلته خان هغه طبيب معالجه
ثابته وي کوم چي مونږ په موجهه طبعه کيښي حکيم بولو. او دا
حکيم د حکمت پتې رازونه د نظم په وړو کي بجر کيښي د طب نايي
زېب وزيږت جوړه وي او د هر شخه مخکيښي بنيادم ته د وجود
د صحت سره سره د عقل و صحت وده هم لازم گڼي بلکه خو وايي

يو صحت بل عقل غواړه

ته په دا کيښي خو بي غواړه

که دا دواړه توکونه وي

نور هغه خو بي لاره

دغه شان د معني نه پس بنيادم ته د ښه صحت راز بسايي.

پچي که چرې دا راز مونږ کسرو نو بيا به په اسانه د بيمارونه

پچ شي او وايي -

ابدال په دا مخلوق خو به ابدال وي

کم و ټول کا - کم د چا سره گمندي ونه

کم ملا سته کا - کم خوراک کا کمه مينه

په دا شان چي په عالم کيښي د ژوندو

د دي نه پس د خوراک ښځاک باره کيښي وايي -

~

که اوبه دي - د باران يا چيني دي

د کوهي اوبه ضرر دي د بشر

بني سري نخودي اوبه د سري خان دي
ولي تود طعام - سري اوبه ضرر
چي تودې اوبه ټوك ټخني عرمووهلي
پرې نقصان د اشتها شي رنگ اصغر
او بل ټلے کبې د حکمت خبره کوي او وايي که قوت او
طاقت زياتول غورې نو دا ټيدونه استعمال کړه -
که قوت زياتوي تل خوره شوه پي
چي تر داسه دارو نيشته معتبر
که ټي موچي اورے ژے کبینه خوږ
توپه سود ټي خبر مکره چل پور
او دغه شان دېرې د حکمت خبرې ټي په طب نامه کبې
د "صحت خبرې" په عنوان سره ليکلي چي که عمل پرې
روشي نو بنياد د دېرو بيمارونه په امان کېدے شي په
طب نامه کبې د سردرد بيماري - د نيم سردرد دسترگو بيماري
د فالج بيماري - د يرقان بيماري - د کېرې بيماري د غاښونو
بيماري - د نس نخودي بيماري - د بوا سړو بيماري - د
ناسور بيماري او د ټخو او د سرو نودې پټې او ټيکاره
بيماري ښود لے شوي او د هغې نېټاڼې په گوته شوي دي -
پس د هغې نه ټي د جړو بوټو داروگان چي په آسانه ملاويدے شي
نو شحال بابا موبزته ښود لي او ورسره ورسره ټي د اهم راڼودلي
چي د هغه طبيبانه علاج مکره چي د خوږ او خاصيتونه نه

لري لکه وايي -

(۱) د هغې طبيب طلب کوه نو شحال

چې د مخ په تجلې کښې ئې صفا وي

(۲) د هغې طبيب نوم شخه اخلي نو شحال

چې بمار ورسه راشي بيا بمار ئې

(۳) د طبيب داروهله خوره چې خازق وي

د ناقص طبيب دارو لري خطر

او چې درې خوبو مالک حکيم او طبيب نه وي نو هغه په

حکمت چرې هم نه پو هېزي او شوک چې بيا د دغه حکيم نه

علاج کوي نو نو شحال بابا د دغه سري باره کښې وايي -

بل صغه سرے احمق بلے بويه

چې په هر طبيب دارو کا درنخونو

هر شوکه موين او يکو او اووايو نو په نو شحال خان خټک

او حکمت ليکل او وپېل دېر مشکل کار دے بلکې دا د دېر و سيع

او ژور تحقيق موضوع ده هې هم د خان بابا غوندې حکيم الملت

او حکيم الحکماء باندي ليکل او نوستل د چا د وس خبره نه ده

ولې چې -

د نو شحال خبرې در دي

چې ئې کښلي په قرطاس

واقعې چې د نو شحال بابا هر خبره هر شعر د حکمت

ملفه ده او حکه نو نو شحال بابا وايي -

دانا به پرې پوهېږي د ناپو هوکار پرې نېشته
دا درې په بيان خو شمال ختک ويلي

کتابونه

- ۱- کليات خو شمال خان ختک سره د مقدمې درواښاد دوست محمد
کامل ۱۹۵۲ء ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۲- خو شمال خان ختک (اردو) مولف دوست محمد کامل ۱۹۵۱ء
ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۳- دستارنامه د خو شمال خان ختک ۱۹۹۱ء پښتو اکېډمي پښتو
يونيوستي -
- ۴- بازنامه خو شمال خان ختک مرتبه هېش خليل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور -
- ۵- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل
۱۹۶۶ء چاپ کول -
- ۶- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور
- ۷- خو شمال و اقبال (اردو) مؤلف مير عبد الصمد ۱۹۸۲ء عظيم
پبلشنگ هاؤس پشاور
- ۸- توريا لے پښتون ۱۹۷۱ء پښتو ټولنه کابل
- ۹- خو شمال تامه ۱۹۸۰ء آبا سين آرټس کونسل پشاور

۱۰- نوح شحال خان خټک اودده ادبي مکتب دکتور عازي عثمان

۱۹۸۲ کابل چاپ

۱۱- مجلته پښتو نوح شحال خان خټک نيم مارچ اپريل مه

۱۹۸۰ پښتو اکېډمي پېښور -

فقير جميل بيگ (جمال خان) د شاعر په حيث

د پښتو ادب که په دو اړخيزه کتنه او مطالعه او کړه شي نوکه نشر دے اوکه نظم ددې دواړو صنفونو او پرخو سرخښه کول پښتو ژبې ته خاص او لوړ مقام ورکول او دا په نورو ژبو کېني ممتاز کول تردې چې د پښتو ژبې ليک دود په نوي انداز کېني ليکل ددې هر څه نثر او وياړ يو داسې کورنۍ ته حاصل دے چې هغه کورنۍ تر ننه پورې پښتو کې اسرې نه کړه بلکه تر ننه ئې پښتوسره پښتو وکړه او کوي هغه کورنۍ د لويې خان بابا خوشحال خان کورنۍ ده لکه چې وايي -

ما خوشحال چې په پښتو شعر بيان کړو

د پښتو ژبه به اوس په آب و تاب شي

او دغه شان بل ځای کېني وايي -

هميشه به پرې نارې وي د بښلو

دا چې ساکره نن خوشحال په ويل باغ

او دغه وجه ده چې نن د پښتو نوم اخستوسره د لوستونکي او

يڪونڪي په ذهن کڻي هم دغه يو نوم د لوڻي خان بابا نوشحال خان
راڻي - هغه حڪه چي لوڻي بابا نوشحال دا ٿ به په اب و تاب کڻي
ده د نوشحال بابا کورفي کڻي ڊپر لوڻي لوڻي ستر عالمان - شاعرن
اديبان ٿڀر شوي دي او اوس هم شته د سروسره سره د ڊي
کورفي بنحو هم دغه ميدان کٽيلے دے لکه بي بي حليمه - تاجر بي بي
وغیره د نوشحال بابا او دهغه د زمانو کتا بونه دهر پڻتون په
کور او کتا بون کڻي پراسته دي حوزة ن نوشحال بابا د کورفي
ديودا سي فرد تعلق يک چي هغه هم عالم دے - هم اديب دے
هم شاعر دے او هم ولي الله دے خولا تراوسه په ادبي دنيا
کڻي گناهم دے او دچا ورته پام شونے نه دے البته په روحاني
دنيا کڻي لوڻي مقام لري او ڊپر وکسو يکوالوته ئي د ادب سره د
تعلق معلومات او خبر شته -

دغه لويه هستي د لوڻي خان بابا نوشحال خان نيکه رور جميل خان
دے چي په ادب کڻي جمال خان دے او په روحاني دنيا کڻي د
خواجہ جمال الدين او فقير بابا باندي ياد شوع او زيات شهدي
په فقير بابا لري او د تصوف دغه نوم ئي په ڊي ٿولو نومونو
غلبه موندلي ده هغه حڪه چي دوي دنيا وي جاہ وجلال بادشا
نوابر ته لته ورکڻه او د تصوف او سلوک منزلونه ئي
ڊپر و رياضتون او جذب و حال د کيفيتونو ٿڀر پدونه پس
موندلي وو او حڪه خود قطب الاقطاب او غوث الزمان په دريو
فائز شوع وو او د اتيک د حضرت جي بابا ر شيخ پيچي (موندلي

د لويې پاڻي مريدان ٿي په سلسله پڅټيه کښي پيدا کړي دي ځکه
لور مقام د ډي پڅي خپل سکه رور نحو شمال بابا ٿي د فراق او غم
په حالت کښي هم د فراقناهي په شعرونو کښي داسي ستاڼي -

پڅي ټي دور په کښي طاعت کا

هغه غم د خداي جنت کا

خداي د ډي غم ورځني يوسي

خوښ خورم د ډي په کښي اوسي

پڅي د دور ټي پرې مقام د ډي

په اغه غم د ما سلام د

دغه وجه ده پڅي دنو شمال بابا د اولاد سلسلي ته خان خپل
وښلې شي او د فقير بابا جمال خان سلسلي ته فقير خپل ميان کان وښلې
شي د اقم هم د دوي نمسه د ډي جميل ميان د علم ظاهري او د علم
خفي علمونه لول اوليکل - لوستل - وښل به ټي په ډي پر ښکلي انداز
کښي کول د ډي متعلق په مناقب فقير جميل بېگ د شمس الدين کاکاخېل
چاپ له اړخه انجمن اتحاد فقير خپل په سرينه د ميان فردوس شاه
فقير خپل د پڅي اکره خټک په صفحه ۲۹ داسي يکي

په مسجد کښي وو دښه

په شري ناست وو مينه

کتابونه ورته جمع

دو کتل په خاطر جمع

نه صرف صوفي عالم - ولي الله وو بلكه په ادبي مهديان كېنې ټي
 د خپلې كورنۍ بېرغ جگ ساتلې دے او د پرخه ټي په فارسي
 ژبه او پښتو ژبه كېنې ليكلي او وښيي دي په فارسي ژبه
 كېنې ټي د پر غټ غټ علمي كتابونه ليكلي دي چې په پښتو اكيډمي
 پېښور يونيورسټي كېنې د قلبي نسخو په شكل كېنې خوندي دي
 چې نومونه ټي په درنگ دي -

۱- دل تذكرة الاولياء و (۲) نور محمدية

دل تذكرة الاولياء تقريباً د پنځوسو صفحو دروند كتاب دے
 اوس اوس ټي پښتو اكيډمي پېښور يونيورسټي ترجمه چاپ
 كړې ده په دې كتاب كېنې د لويو لويو اولياء ذكر دے دغه شان
 ټي نور محمدية نومي كتاب چې تقريباً د څلور نيمو سوو صفحو غټ
 كتاب دے او په كېنې د پر عالمانه بحث په ۲۷ (شپږ ويشتو) بابونو
 كېنې شوع دے او ددې نه د هغوي د علم او پوهې اندازه لگېدے
 شي بل درېم كتاب ټي د افغانستان په كابل ارشيف ملي كتابتون
 كېنې د مناقب شيخ رحيمكار په نوم فارسي كېنې ليكلې چې اوس اوس ټي
 د اسدالله شعور په سرېزه سره د افغانستان د علومو اكيډمي په
 فارسي كېنې چاپ كړې په دې كتاب كېنې د خپل مرشد حالات ليكلي -
 د اهم يو غټ كتاب دے - ددې نه علاوه ټي نور د پر كتابونه په
 مجمع البركات نومي قلبي نسخه كېنې ياد شوي دي خو تر اوسه په
 لاس چاته نه دي راغلي كېدے شي چې چا سره وي يا ضائع شوي
 وي د مجمع البركات فارسي قلبي نسخه چې عكسي نقل ټي دراقم سره

د ۷ په صفحه ۳۰۱ باندې د دغه کتابونو نومونه دارنگه دي -
 ۱- شمس العارفين ۲- قدوة العارفين ۳- زبده السالكين ۴-
 ۵- اسراج العاشقين ۶- خلاصة الطالبين ۷- تحفته المقربين -
 کېدے شي چې دا کتابونه په دغه وخت کې د مجمع البركات
 ۱۲۸۵ هـ د مولف لخوا په دغه زمانه کې تېر شوي دي او هغوی
 ترې استفاده کړي وي د دغه شاعر د متعلق د وېسې څېړنه
 د افغانستان ستر محققينو - عالمانو اديبانو شاعرانو کړې ده چې
 په هغې کې ستر محقق ارواښاد عبدالعزیز جیبی - دکتور عارف
 عثمان - عبدالله بختانی خدمتگار زلمي هېواد مل غونډې ستر
 څېړندوال شامل دي نو اوس چې د هغوی د څېړنو نه پرده اوچته
 کړم او دلته یې اویکم وې چې بیا زما مقصد به واضح شي -
 په کتاب پښتانه شعراء* درېم ټوک د پښتو ټولني د
 تاریخ او اديبانو له څانگې کال ۱۳۴۲ هـ ش کې په صفحه ۹۰۳
 باندې یکی -

جمال خان د نوح خټک مشر دور وو او لوی وې او
 مو فی تېرشو د د پښتو شاعر هم وو دیوان لري -
 په کتاب "نوح خټک او دده ادبي مکتب" د افغانستان د علومو
 اکېمي چاپ د دکتور عارف عثمان په لیک سره کال ۱۳۶۱ هـ ش او
 ۱۹۸۲ صفحه ۱۸۲ باندې دکتور عارف عثمان د جمیل خان باره کې یکی -
 دغه شاعر د نوح خټک کشر دور د و په پښتو
 کلاسیکو اديبانو کې د ادیب - عالم او مکتوف په جېت

یادېږي او د علاقه لرونکو د ا حقا م ورگن خپد ل د د
دغه پوهه شاعر چې تراوسه پورې ئې دیوان نه
د د چاپ شوه د خواتی په وخت د جمیل بېگ په نامه
مشهور و و -

دغه شان ستر محقق عبدالله خد متکار بختانی په خپل تالیف پښتانه
شعراء پنجم ټوک له اړخه د علومو اکېډمی افغانستان کال ۱۳۰۷ ه
ش کبې په صفحه ۳ باندې یکی -

فقیر جمیل بېگ د مستی او جذبې په وخت کبې منظومې
توتې و سېلی دي -

د دې و پناه نه پس ئې د فقیر بابا رحمان خان / هغه منظومې تعوی
یکې دي چې هغه به د دې مقابله په آخریکم د هغې نه پس وایئ -
په دې ډول شېخ جمیل بېگ یا فقیر جمیل بېگ یو روحانی
شخصیت وو چې په نظم او نثر کبې ئې یکنې کوي دي -
د دې درې هسټر باره کبې گوان سر محقق زلمی هېوادمل په
خپل تالیف فرهنگ زبان و ادبیات پښتو فارسی د علومو
اکېډمی افغانستان له اړخه کبې په صفحه ۱۱ یکی -
جمیل بېگ فرزند دوم شهباز خان خلک به فقیر بابا شهرت داشت
جمیل بېگ مرد صوفی مشرب و فقیر قائم ایل و صائم النهار بود در
هلقه مریدان شیخ رحگار شمولیت داشت -
جمیل بېگ مناقب مرشدش را به زبان فارسی نوشت و به زبان
پشتو شعر مرود -

ددې وپښانه پس ئې د فقير بابا رحيم خان (دوه درې شعرونه
 ليکل چې د کلام په نمونه کېږي به راشي په پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
 کېږي د زرو شاعرانو د کلامونو يو قلمي نسخه پرته ده چې په
 هغې کېږي د دوي يو څو غزلې هم شته دغه غزلې زمونږ د
 سيمې د اکوړي گران محقيق پروفېسر محمد افضل رشا په خپل تاليف
 پټ ستوري چاپ له اړخه پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي کال
 ۱۹۸۴ په صفحه ۲۵-۲۶-۲۷ سره ددې الفاظو محفوظ کړي دي
 د جمال خان بابا په کلام کې د متقدمينو شاعرانو د
 کلام گڼې خوږه شته فکرې ژور او الفاظي ځوابه دي.

د کلام نمونه :-

ددوي که غزل دے او که ټوټې هر لفظ ئې دموقع مناسبت
 سره په ډېر ښکلي انداز کېږي په اسانه اوروانه پښتو کېږي ليکلي
 ټوټې ئې د بيبي بيبي واقعي سره وييلې دي که هغه واقعات
 په تفصيل سره ليکم نو بيا به دا ليکل ډېر طوالت اولري په دې وجه
 صرف لږ غوندي د واقعي تعارف به ليکم چې معلومه شي چې هغوي
 هم د شاعرۍ گلستان په ډېرو ښکلو ښکورنگارنگ گلونو سره تازه
 رو معطر ساتلې دے او د خپلې کورنۍ روايات ئې ژوندي ساتلي
 او دغه شان زامنو ئې هم سکه صديق بابا ظفر بابا محمد ابراهيم
 بابا وغېره په دغه ميدان کېږي د خپل تره زامنو اشرف خان،
 عبدالقادر خان، صدر خان سکندر خان سره ملگرتيا کړې ده.

اول به هغه غزلي چي په پټ ستوري تاليف پروفسر محمد افضل
رضاله اړخه د پښتو اکاډمي پېښور، يونيورسټي کښې داغلي دله
نقل کړم چي هغه د ارنگه دي -

غزل

نېل خانه به دې ترخه حده همراه وي
يو ورځ به دې سفر شي په ويجا پې
مورپلار زامن نمسي د کورې څه شو
خلقي کړې دا جل سورو ستارچې
بناسته بنه چوڼ زلمي شوتورې غاږې
پرې پرې دي دلحد خاورې تودارې
جماعت مخه تېرېږي مخ ترې پټ کړې
و هجرې و ته ته يون کړې د خرابچې
درسته ورځ لکه سېک ناستې په هجرې
بل خندا په قهقهه کړې لکه خرناږې
يو ذره دلاله ويره نه شي
نه پوهېږم چي راچپوتې که کمارې
چي نيکي درنځه نشته بدتمو مړ کړې
دا شه مړ توکه په خپله بيزه لارې

د سپر لي نو يونه يو درنځه نيسته
وچ لاسده سره سپن څي سپده اهاږي
سم له لاسه کارهر کور ډپر مشکل دے
جمال خانه وقت دې دادے که خان ټارې

دويم غزل

خواب زړه څي څي بيمار وو هغه نه دے
څي مدام په انتظار وو هغه نه دے
څي څي سترگي ديار لود وسته نيولې
تس ديدن ټي په بار بار وو هغه نه دے
څي به ستا په غم کښې شب وروزلېا وم
بل په زړه کښې څي انگار وو هغه نه دے
څي بندي دستا په زلفو په کمند ووم
پروت گودن ته څي زناار وو هغه نه دے
څي څي سرو مال تالاستا په وملت وو
څي په ما د فلک وار وو هغه نه دے
نام و شنگ څي ستا په تور ووله ماتې
چرې ماتته څي ازار وو هغه نه دے
ستاله غمه څي يو دم په قنډر نه ووم
څي په سترگو کښې څي خار وو هغه نه دے

پڄي مي ستادخن خيال چرڙي ليد ٿي
 تازو گل پڄي په شمار ووهه ٿي
 جمال ستاله مخه نوروته سلام ڪه
 پڄي غلام او خدمت ڪار ووهه ٿي دے

ديلم غزل

وڀنڻه سڀن سترگي تاريخي چينگي ڌار ڀري
 ته لاڳو ٿي خيل پردي په ختس نفا ڀري
 خدا ڪي طاعت ڊپاره ورڃ له تانسه غواڙي
 ته ڊڪالونخرشي نن له خدا يا غواڙي
 شوڀي په ڪوم عمل غره پڄي نوشمال ڪڙي
 سخي ٺوهم : د . موڙي په زور ڪسڙي
 ستا په سرباندي ڀي ترين جلات ولاڙي دے
 ڪوم زمان به ڊي سر پر ڪپه په ولاڙي

ددي غزلو باره ڪنڀي وڃنهي محترمو يڪولو د خيال دے پڄي د غزل ڀي
 د جميل بڀگ نه دي او هغه وڃي پڄي د جميل بڀگ نوم جمال خان نه . د
 د چرته د سيڪا نور وخت د شاعر ڪلام دے . د صهي ده پڄي د فقير بابا
 نوم جميل خان و وڃو هغه تر اوسه پوري په جميل خان ٿي ياد پوي

بيڪه په خپل خاندان کښې په جمال خان شهرت لري لکه څنگه چې ما
مخکښې ليکلي چې په ادبي دنيا کښې ې جمال يا جمال خان نوم يکلو
او يادېدلو او په روحاني دنيا کښې فقير بابا او نوحه جمال الدين په
نومونو ياد شوي دے او دغه شان ې په خپلو غزلو کښې جمال خان
د تخلمن په توگه استعمال کړے دے چومسکه ددوي ديوان لا
تراوسه په لاس نه دے راغلي نو ځکه دا خبره کېږي نو هر
کله چې دغه قلمي نسخه د زړو شاعرانو په اکهډمي کښې موجوده
او په هغې کښې د عبدالقادر خان خټک چې ددوي وراره کېږي د
غزلو سره پېوست دا غزلې ليکلي شوي دي نو ددې نه معلومېږي
چې دا هم ددغه زماني شاعر دے او تر اوسه په دې نوم بل
شاعر نه دے تعارف شوي ددې خبرې هم څه ثبوت او شهادت
نه دے پېدا شوي چې دا شاعر د سيکانو د دور شاعر دے دا
خبره هم په اټکل سره کېږي چې د سيکانو د دور شاعر دے
حالانکه د سيکانو دور خو وس وس تېر شوي او د جمال خان
بابا دور ې پر مخکښې دور دے بله خبره داده چې دا کلام صوفيانه
کلام دے او موذن دا په ۱۹۱۵ و پېل شو چې هغوي به خانغا
صوفيانه کلام ليکلي او وپېلے وي هر کله چې ددغه زردو شاعر
سر د نوم راغلي نو دا واضحه ده چې دا هم جمال خان دغو شاعران
بابا زور دے بل څوک نه شي کېدے -

وس را ځو هغه منظومو تو ټو طرف ته چې دوي په بيټو
بيټو موقعو ويلي هر کله چې د دوي مرشد حضرت شيخ رحيم کاراکامان

وفات شو نو فقير جميل بيگ (جمال خان) هغوي لحد ته کوز کول او
هغه وخت ئې د ډېره غمړه چغه کړه -

✓ په بوي دې ټول عالم خوشبوي شو

اميل چندنه په تاپر پوتل کړدونه

ددې شعر په باره کښې په تذکره شېخ رحکار د سيد
سباح الميرن کلاخېل اداره اشاعت العلوم جامع مسجد (لنډيو)
د فيصل آباد کښې هم دغه شان واقعه يک ده -

دغه شان چې هر کله بهاکو خان د يوسفز و سردار اولوې
ولي الله انون څالاک بابا د نيل بسکو تخمه د دو ما کافروسره
جنگ وو نوپه دغه وخت کښې انون څالاک بابا د دوي په خدمت
کښې د امداد او تعاون حاصلولو د پاره حاضر شول نو فقير بابا
د مستر او جذب په حالت کښې ورته په دې منظوم الفاظ کښې
اووټل -

✓ په دې خوړ کښې سره او سپين انبار انبار

فقير نه اخلې او نه ئې څه يکار دي

انون څالاک نومره چې اخلې وادې خلي

که خواري نه وي دې د نه وي

د مشهوره واقعه يا کرامت چې قاضي مير احمد شاه رضواني په
تحفة الاولياء او په مناقب فقير جميل بيگ کښې شمس الدين
کلاخېل راخستې ده وايي چې دغه وخت د خوړ کښې د فقير بابا

په کرامت سره سره او سپين شو د فقير بابا د عبارت ځانته دغه
وخت کېږي د تنگرو غرونه ووچي د هغې سره يوې خوږونه
دچم پراته وو.

يو ورځ فقير بابا خپلو زامنو د لنډې اخوند احمد مېب
پچې دېر لويې عالم فاضل او بزرگ وو ته د شريعت دپاره
بوتهلو پچې زمونږ پلار خان ملنگ او فقير کپه دے سماع ځي
شروع کړه هر وخت د جذب و مستي په حالت کېږي وي
د شريعت نه خلاف کارونه کوي اخوند مېب پچې د فقير بابا
جذب و مستي وليدله نو وي فرمايل پچې دوي فناي الله
دي د معرفت او سلوک د رازه خبردار دے دا د شريعت خلاف نه
دي فقير بابا هغه ځانته کېږي داسې وايي -

که قاضي مېب زما په شاکي مت شي
تورده زما به هله شريعت شي
خار کپور که نه وي نه وي
د فقير به ځان وي ځان وي

وايي پچې هر کله د فقير حميد بېگ د اشرف خان د زوي اود نوح خان
د نمسي محمد افضل خان خټک سره زبه بېد او دے راغلو نو هغه
وخت هغوي د افضل خان د مدافعت په غرض سوات ته لاړو
اود حمزه خان بايزي پچې دېر لوي سردار وو د تهاغه سوات

اوسهدونکے وو دنوشحال بابا اجنيسے وو زامنوتہ ٿي خپله
ميرانہ بڪاره کپه نوو ٿي ٻچي جلال خان او جمال خان ورته امداد
درکرو او ورته ٿي اووے ٻچي دڀي وخت کڻي مهران نه روکي
درکري به مووو قتلان خان ٻچي ددوي رود وو دهغوي د
امداد نه انڪار اوکرو په دغه وخت جمال خان بابا رسته او
جوش نه داسي اوو ٿيل -

✓ اس دڀي وي په لس دڀي وي
مهران کڻه نه وي نه دڀي وي
جلال دڀي وي جمال دڀي وي
قتلان کڻه نه وي نه دڀي وي

اودغه وجه ده ٻچي نڻ د تھانڀي سوات د خانانو کورني د
فقير بابا په دُعا رنگ ده اود جمال خان او جلال د اولاده نور
شوه ترقي ٿي اوکري

واڻي ٻچي يو ورڇ دهغو په وخت کڻي د اتيڪ صوبدار ڇپر
فلم کوي وو ٿوله علاقه ٿي لوتلي وه د هزار ٻي نه خلق د
تافلي په شڪل کڻي راستل ٻچي ده بنديوان کول او ٿول مال
ٿي تر ٻي واخستو - خلق فقير بابا ته په ٿرا انگولا را عمل
ٻچي د صوبدار نه زمونڻ مال حال او خلق را خلاص کوي هغه
وخت جمال خان بابا په بهري رکشي کڻي سورهد و نو دا
اشعار ٿي اوو ٿيل -

ح

شوک به دروئی خدائے دپاره ✓
 فقیر دروئی خدائے دپاسه
 پاک رسول ورسره مل دے
 بدرگه له چهار یاسره

اوهر کله چي بهیږی ته سور شو نو داسي وايي -

بهیږیه خه د خدائے په حکم ✓
 خه به ظالم خه به دده بندی کوونه
 فقیر شو مل د مظلومانس
 خدائے ئي وی مل چي بندیوا آزادو

او هغوي چي دغه ظالم صوبیدار ته مخامخ شول نو په صوبیدار
 رپیدل او بگیدل اوقی بوقی ئي شروع کړي ټول مال حال او خلق
 ئي ترې راخداي کول دده سره به اکثر په گني تعداد کښي مریدان
 گرځیدل دے به ترې مخکښي وو مریدان به ورپسي وواو دا
 اشعار به ئي وئیل -

دور دور د فقیر دے ✓
 د غافل په صورت ویر دے
 د غافل په صورت ویر دے
 دور دور د فقیر دے

وایي چي یو وخت داسي راغلو چي بارانونه بند شول فصلونه
 او چیدل تخط سالي شوه خلق تنگ شول او فقیر بابا ته په ژړا کوونکو
 راغلل چي خدائے پاک ته سوال اوکړه چي باران شي هغوي هغه

وخت د جلال په حالت کښې چغه کړه -

✓
 تحط سايي ډېره په زور ده
 پرېوتلې کور په کور ده
 باران دے ورو سينه
 شوکړه که نه وي نه وي
 تنگارو باندي باران دے
 فقير ن ورځ مهربان دے
 و ارمان بېلي ارمان دے
 ورېدلے ن باران دے

دا الله پاک کارونه گوره هغه خلق چې واپس شول نوپه
 دغه ورځ لويي الله باران اوکړو د فقير بابا سوال قبول شو
 او فصلونه بنېدله شول دا هم يو روايت دے چې هرکله فقير
 جيل بېگ نچلو زامنو اخون احمد صېب ته شريعت دپاره بوتلو
 نو هغه وخت کښې دا اشعار هم ويلي وو -

✓
 مويته چڼې دې راکړے شه
 چې درسته شپه يې چنگه وي لکه چرچڼې
 دنيمې شپې راتلک دې روک شه
 چې چرچڼې برچه دې خوبنه راکړينه

هرکله چې د لويي خداے پاک په عشق کښې به تر لړې لارو فنا
 في الله به شو د جذب او مستي حال به پرې راغلو نو چغه به

به ٻي ڪوھ دا شعر به ٿي وٺلو -

هغه موزيان به دنيا غواري ✓

دي عاشقانو ستايه لار کڻي او بازنه

سرو مال ٿول عاشقان دا وڪا

دا موزي تش لاني کوي ٻي مڻي

۱۰ ۵۵ ددغه لوي ولي الله - صوفي - عالم د شاعري متعلق ڇپڻه
 ٻي دلته وا منجه شوه ٻي دنو شحال بابا نه صرف رامن شاعران
 وو بسله د هغوي دور ٻي د معرفت لار ٿي خيله کوي او صروخت
 به په جذب و مستي کڻي وو خونچيل خاندا ٻي روايات ٿي ٻي ٻي
 هم مرگون ته نه دي ورکري او ٿوندي ٿي ساستلي او ٻي
 منظومو ٿو ٿيون نه دا هم معنومه شوه ٻي دوي د جمال تخلص سره
 د فقير تخلص ٿي هم ٺهيل ڪري دے او ٻي منظومو ٿو ٿو کڻي ٿي اشڪا
 ڪري دے لوي الله ٻي او کوي ٻي ددء د ٿوند ٿول حالات او ديوان
 او نور گابونه د تيارونه دنيا ته شي او نوء معلومات را بنڪاره شي
 د دوي د پيدا ٿيڻ کان نه دے معلوم البته د وفات کان ٿي معلوم دے
 دا بجد و په حساب ٿي دارنگه دے

پون رفت از جهان اين گوا مت خديو

په جُزق "موز عالم" "نمريو"

ددي نه ۱۱۱۴ هـ جو پڙي ڄڻي محققين ٿي به قياس ٺڃه ٺڙي پڏانه

۱۰۲۴ هـ بنا ٿي اولاد ٿي د پڻتو ٺڃوا په گوٽا گوٽا کڻي پروت دے په

تنگار و کني چي د جهانگيري او اکوړي نه سهيل په لور د غرونو په
منځ کني کلي د هله ټي مزار دے د پښتونخواه د لري لري نه ده
عقيد تمد راځي او فېن ترې اخلي د سفرې په مياشت کني پرې غرس
او مېله کېږي -

کتابونه

- ۱- پښتانه شعراء درېم ټوک د افغانستان د پښتو ټولني د ادبياتو
او تاريخ د ټاکنگي له اړخه ۱۳۴۲ ه ش -
- ۲- کلاخېل شمس الدين ميان مناقب فقير خېل بېگ د ميان فروروس شاه
فقير خېل په سرېزه د انجمن اتحاد فقير خېل جمال آباد اکوړه خټک
له اړخه ۱۹۰۹ء
- ۳- خد متگار بختاے عبد الله پښتانه شعراء پنجم ټوک د افغانستان د
علومو اکېډمي ۱۳۵۷ ه ش -
- ۴- رضا محمد افضل پرو فېس پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور
يونيو رسټي کال ۱۹۸۴ء
- ۵- خټک نوح شحال خان فرا قنامه د ژبو او ادبياتو پوهنځي کابل ۱۳۶۳ ه ش
- ۶- عارف عثمان دکتور نوح شحال خان خټک او دده ادبي مکتب د
افغانستان د علومو اکېډمي ۱۳۶۱ ه
- ۷- کلاخېل سياح الدين تذکره شېخ رحيمکار ادره اشاعت العلوم
جامع مسجد لاهور

- ۸- مجله پښتو پښتو اکېډمي پېښور پوښتورستي ستمبر ۱۹۷۱
- ۹- هېواد مل ز لښه فرهنگ زبان و ادبيات پښتو د افغانستان
د علومو اکېډمي ۱۹۷۷
- ۱۰- ماهنامه الحق دارالعلوم حقانيه کوره خټک اکتوبر
۱۹۸۰ و ۱ اکتوبر ۱۹۸۱

په تحقیق کښې د ماخذ اهمیت

تحقیق د عربي ژبې لفظ دے په پښتو ژبه کې د تحقیقې -
لټون - چاڼول د مخه څیړنې بنیادي حقیقت معلومول - دیو څیړن
پوره کره کتنه معنی لري په انگریزي ژبه کې ورته ریسرچ
(RESEARCH) وېلې شي چې معنی ترې پخپله ظاهرېږي - په
نورو معنو کې د تحقیق مقصد د دے چې په علم و ادب کې
سوچه جوته جدا کول د پوسټکي نه مغز راویستل - حق د باطل
نه جدا کول - تحقیق د مخصوص حالاتو او مخصوص شهادتونو او
روایاتو په رڼا کې د یو حقیقت تلاش دے - او په اصطلاحي
توگه د تحقیق مطلب دا شو چې یا نو دې نوي حقائق وړاندې
کړے شي او یادې د معلوم شوي حقائقو نور زیاتنه تشریح
او تفسیر او شي او وسعت دې په کې پیدا کړي شي چې په
علم او معلوماتو کې اضافه وکړي - تحقیق په هر مېدان کې
کېدے شي که هغه سائنسي څانگه وي او که ادبي که تاریخي
څانگه وي او که جغرافیایي څانگه تحقیق په هر څانگه هر
ارخ هر موضوع او که په هر مېدان کې وي دا د برکسران

او کي پڇڻ ڪارڊي د تحقيق ميدان ۾ ڀارت ميدان دے په ڊي
 ميدان کښي د تحقيق اسونه سترې شي تحقيق په کښي بي ساه
 شي وارخطا هم شي خو سره د ڊي به حوصله نه بائلي خپل
 مراد ته به ځان رسوي د ڊي شال د سمندر هم دے چي په سمندر
 کښي د ملغرو موندلو دپاره لامبو وهل وي او دغه لامبو
 دومره په مشڪله او گرانه وهله شي چي کله کله په کښي د
 ډوډو په هم وي خودغه ملغرو پسي به ځان د سمندر
 تل ته رسول وي او دغه ملغري به دغه تل نه راويستل وي نو هله به
 لامبورن خپل مقصد کښي لاميا بي موي د ريو ډرډونو ناک او د چسپ علم دے
 تر اوسه چي چاهم تحقيق کړے نو خپل تحقيق ته ځي ختمې نه دے وځي او نه تحقيق
 ختمې کېدے شي د تحقيق دپاسه تحقيق کښي بي - د تحقيق دپاره د خارجي او داخلي
 شهادتونه ضرورت وي که چري مونږ په يوشاعر تحقيق کوو نو دغه د زمانې تا کال
 دغه د ليک او دغه د شاعري په اند ازياندي ژور نظر اچول او بيا د تحقيق په
 قالب کښي اچول پکار دي دغه شان دغه شخصيت دغه وخت ډډونو حال - زېږېدنه -
 استوگنه و غېږ دغه د خپل کلام په رڼا کښي او دغه زمانې د نورو پوهانو د ليکونو
 او کلامونو په رڼا کښي به ځي رايې قائمول وي دغه نه پس چي هرکله دغه مواد
 پيدا نه شي نو بيا به د چاپېښ چل نه حالات معلومات حاصلول وي که په هغه
 نور چاپ په روستو زمانه کښي څه ليکل سري وي د هغې
 په رڼا کښي به رايې قائمول وي - په تحقيق ډېر لوست
 بحث کېدے شي او د دغه بحث په رڼا کښي پرې کتابونه ليکلي

هم شي نودلته چي کومه موضوع ده هغه د ماخذ اهميت د سے
 د تحقيق دپاره به د روميني هغه ماخذ ذرائع - مصادر تلاش کول
 يي او جمع کول يي چي دکوم په بنياد چي به تحقيق نږده
 راځي پېش کوي او ياد کوم په بنياد - به تحقيق د خپل تحقيق
 ابتدا کوي او خپل مرام ته به ځان رسوي د تحقيق دپاره چي کوم
 ذرائع - ماخذات او مصادر استعمالول دي د هغې د پوريات په
 دې مهديان کښي اهميت او ضرورت دے و لي چي بغير د دې نه
 تحقيق نه شي کېدے د دې مثال ديو عمارت بنياد وي ترڅو چي
 د عمارت بنياد دپاره کاڼے خټه - او نور لوازمات نه وي تيار
 نو عمارت نه شي جوړېدے دغه شان د تحقيق دپاره ماخذونه
 او ذرائع دکاڼي او خټې کار ورکوي -

دا ماخذونه ذرائع په دوه قسمه څخه دي چي يوتنه بنيادي
 يا ابتدايي ذرائع - ماخذات - مصادر وپېلے شي او دويمه ته
 ثانوي ماخذ يا ذرائع وپېلے شي - چي په انگريزي کښي ورته
 دارنگه ټکي استعمالېږي -

۱- بنيادي ماخذ (PRIMARY SOURCES)

۲- ثانوي ماخذ (SECONDARY SOURCES)

دلته به پر تشریح يا تفصيل بيانول پکار وي چي لوستونکي ته
 اسانه شي -

۱- بنيادي ماخذ يا ذرائع :- | تحقيق چي هرکله په يو
 موضوع تحقيق کوي

نود هئي موضوع سره تعلق لرونڪي ڀڃوٽ ماخذ وٺڻ بنياد ڏي
 ماخذ کڻڻ شي اوڀر ڏي ڪنڀي هفتہ دستاویزات شامل ڏي ڇي ڀه
 هئي ڪنڀي دهه واقعات ریکارڊ موجود وي ڇي تحقيق کونڪي
 يا نيڪونڪي ڀه ڇپڻه ڀيڊي اورڀڊي وي يعني ڀه بنيادي ذرائعو
 ڪنڀي د موقوع شهادت زيات اهميت لري ڇي ڀه هئي سره د
 تاريخ ڀه معقوليت ڪنڀي اضافہ او شي اور قلمر شڪ شبه ختمہ
 شي د ڇي - يونڊو ڀيٽس ڀه وڀا سره مؤرخينو بنيادي
 ماخذ يا مصادر ڀه دوو قسمون ڪنڀي تقسيم ڪري -

ڀه ڏي ڪنڀي ذاتي
۱- بنيادي مخطوطات: - لاغذ وٺڻ - دستاويزي

ريڪارڊ وٺڻ مرڪي او نور متفرقه ڇڏڻ وٺڻ شامل ڏي -

ڀه ڏي ڪنڀي
۲- د مرڪزي حڪومت مطبوعات: - د صوبائي

حڪومت مطبوعات خود نوشت سوانح عمري ياداشتونه تقريرونه
 د خطونو مجموعي اونور معاصر مضمونونه شامل ڏي -

د بنيادي ماخذ مثال گران او محترم تحقيق - نقاد - شاعر -
 د راسه سنگار پوهان همايون هاسٽ ڀه ڇپڻ تاليف د تحقيق فن
 ڪنڀي ڀه صفحہ ۵۶ ڏي رنگ ڪنڀي ورکوي -

ڊاڪٽر جميل جالب ڀي ڇپڻ تعريف تاريخ ادب اروچند
 اول ڪنڀي د قطب شاهي دور د شاعرانو د قلعي نسخو
 او مطبوعه تصانيفو ذڪر ڪري ڏي ڪنڀي ڇنڀي

تصانیف دهغه دنظره تهر شوي دي او د ځينو زکړي د قطب شاهي دور
 د نورو محققينو د تحقيقي مقالو په خواجه کریم دے - دي سلسله کښي د اکتبر
 جمیل جالبی د قطب شاهي دور د معراج نامو ، وفات نامو او هلند نامو
 هم ذکر کوي لکه دخپل کتاب تاریخ ادب اردو جلد اول په صفحه ۴۹۲ - ۴۹۳
 ښکي - د سيد بلاق په ۱۳۵۴/۱۷۴۷ کښي د معراج نامي په نامه
 کتاب وليکلو .

د دي معراج نامي نسخه د اکتوبر په خپلو سترگوليدلي ده چي حواله دري
 ورکوي -

معراج نامه (قلعي) د انجمن ترقی اردو پاکستان ننه
 علاوه ته نورې قلعي نسخې زما تر نظره تهرې شوې دي
 چي د تصنيف سن په کښي ۱۳۵۶ ورکړه شوه دے -

په دي عبارت کښي د سيد بلاق د معراج نامي ذکر د بنيادي ماخذ
 حيثيت لري دا خو د بنيادي ماخذ يو مثال چي دلته پيش کړه شو -
 ۲- ثانوي ماخذونه :-

که چرې يو يکونکي يا محقق په خپله مقاله کښي د خواږي په توگه
 د بل دويم يکونکي په حواله اقتباس درج کړي نو داسي حواله يا اقتباس
 ثانوي ماخذ په حيثيت کښل شي په دي کښي نصابي کتابونه
 چينتي ياتي قيصي سرکاري اطلاعات - ذاتي بيانونه - تصويري مجلې
 وغيره د ثانوي ماخذ حيثيت لري د دي ماخذ مثال به په دي ډول
 ورکړو د افغانستان سر محقق کران او محترم زلمی هيواد مل دخپل
 تالیف په هند کښي د پښتو ژبي او ادبياتو د ايجاد او ودې پړاو ننه

پښتونثري ادب

پښتو ژبه په ادبي لحاظ سره عالمان او پوهان په دو حصو
کښې تقسيموي چې يوه نظم ده او بله نثر پښتو ادب کښې نظم
ډېر لويه حصه لري او نثري ادب ته ډېره کمه توجه ورکړې
شوې ده داميرکوړ نظم د شيخ متي مناجات رښت نیکه دعا
او دغه شان نور ډېر اثار چې په نظم سره دي او ښکاره دي
دغه سلسله تر اوسه جاري ده چې نثر کم او نظم زيات ليکلې
شي ددې وجه دا هم کېدې شي چې په نظم کښې کوم خوب والې
او سرور دې هغه په نثر کښې نيشته د نظم په ذريعه شاعر
خپل خيالات نظريات د بل ذهن ته ډېر په اسانه رسولې شي
او تر ډېره وخته پورې په زړه کښې ساتلې شي نظم ډېر زړه
انسان جذبات او احساسات دا ولې لږ لږوي او د نظم ويونکي خيال
خپل کوي دا هر څه د نثر په ذريعه هم کېدې شي خو نثر داسا
ذهن ته ډېر په اسانه نه پرېوځي نو ادب چې خومره زياته
ترقي مومي نو هغه د نثر په ذريعه کېدې شي نثريو ډېر وسيع
او فراهه ميدان دې په دې کښې دا ادب هر يو صنف هائېدې

شي اوداد نثر کمال دے چي مونڊ د افسانې - ناول - ډرامې په ذريعه د معاشري اصلاح په ښه طريقه کولے شو او ددغه تخليقي اقداروپه وجه مونږ خپل ادب ژوندے او ښېدازه ساتلے شو په بل اړخ په تحقيقي او تاريخي مېدان کښي د نثر ډېر لږے مقام دے ددې په ذريعه مونږ د خپلو اصلاح کارناچي او خپل ديني اقدار هم بل ته په سرلوري سره وړاندې کولے شو نثريکل ډېر گوان اود سرخو بدي کار دے نثر څه ته وايي د نثر تعريف څه دے د نثر تعريف ستر محقق اروا ښاد عبدالعليم اثر افغاني په خپل کتاب پښتو ادب چاپ اداره اشاعت جلد پېښور، ۱۳۷۰ هـ په ص ۷۸ څه دا رنگه کوي -

نثر په لغت کښي ښندلو - پاشلو او خورولو ته وايي او په اصطلاح کښي هغه کلام دے چي د وزن د قېد نه خالي او آزاد وي -

ستر محقق اروا ښاد ډاکټر سيد انوار الحق په درې مياشتيني مجله پښتو جلد اول گڼه ۲ کال ۱۹۵۸ء ص ۱۹ باندې د نثر تعريف داسې کوي -

نثر په اصل کښي د عريف ښکلے دے او معناي نوستل خورول او ښندل ده اصطلاح معنای ده د نظم ضد نواديانو او عالمانو د نثر د پاره علمي تعريف دا مقرر کولے کلام چي په څه وزن يا بحر کښي تړلے نه وي نثر دې يا داسې ووايي چي دوښلو - ليکلو

او د لوستو عامه هیغه نیغه ساده او بې تکلفه ژبه چې
د وزن او قافیو د تړون نه آزاده وي اوسپه په
کښې د هر قسم مفهوم او مطلب په ډېر اسانه او
ازادې سره بیانول شي نثر دے

د انځو وو د پښتو ادب د محققینو او پوهانو د نثر باره کښې
تعریفونه اوس گورو چې د خارج پوهان رستشرقین د نثر
معلق څه وايي د پښتو نثر ته که کتنې نوې کتاب تالیف د ستر
محقق ارواښاد عبدالحمید جیبی د افغانستان د علومو اکېډمي
له خوا په ۱۳۶۰ ش کښې چاپ په صفحه ۳ باندې یېکې -
۱- ملتون وايي: پچ نثر هر څومره ساده رودکش
وي هغه مفید وي -

۲- کالوج یېکې: فصیح او مناسب الفاظ چې وزن نه
لري نثر دے -

۳- موسیو روزوان وايي: د انسان په ژبه یا قلم
که کوم خیالات بشکاره شي او بې وزنه وي هغه
نثر دے -

ددې تعریفونو نه معلومه شوه چې نثر هغه دے چې د قافیې
او د وزن یا بحر د قېد نه آزاد وي او نظم په وزن - قافیه
ردیف پوښ وي -

د نثر قسمونه :-

نثر په دوه قسمه دے (الف) د معنایه لحاظ (ب) د لفظ

په لحاظ - (الف) د معنایه لحاظ نثر درې قسمه دے چې هغه
په درنگه دے -

۱- موټرېچې دیوبل دیو هو لو دیاره کوې خبرې اترې کوؤ

یو قسم دا وي

۲- دوټم قسم ته خطابه یا وپنا وټلے شي په دې کني تقریر نه

بیانونه - وپنا کافي چچ عالمان او پوهان ې په جرگو - نوټو و

مخفونو او ټولنو کني کوي دا هم د نثر په قسمونو کني

شمارلے شي په یکلو کني کم او په وټلو کني زیات وي -

۳- تحریري نثر هم د نثر یو اهم قسم دے لکه چې دنوم منه

ظاهر ده چې دا نثر دیک لاندې راځي او په کتابونو رسالو -

اخبارونو د نورو علمونو د مطلبونو دیاره په تحریر یا لیکو

کني چې کومه وپنا راځي دا تحریري نثر دے دا نثر د مطلب

او مضمون په لحاظ سره مختلف قسمونو لري او د ژوند

د مختلفو اړخونو سره تعلق لري لکه تاریخي - مذهبي -

اخلاقي - سیاسي - تحقیقي - اجتماعي ادبي وغږده دا

نثر د معنایه لحاظ دوه قسمه لري -

یو ته ساده سلیس نثر وایي دوټم شاعرانه اودانشاء

پردازی نثر دے درټم قسم نثر ته ادب لطیف اومشور

ادب هم وټلے شي -

(ب) نثر د لفظ په لحاظ دوه قسمه دي چې هغه درنگه دي

۱- قافیہ دار او متبّع او مرصع نثر -

۲- ساده نثر چي قافيه نه لري په دې وخت چي كوم نثر پيه
اخبارونو - رسالو کتابونو کي چاپ کيږي د اړه دې نثر
کي يکله شي -

پښتو ژبه کي دنثر ابتدا :-

پښتو ادب کي په نظم کي د پر کتابونه يکلي شوي او
نظم دنثر نه مخکي وجود کي راغلي - په پښتو ژبه نظم د
اميرکور (۱۱۳۹) خوا و شا شروع کيږي او د پښتو نثر متعلق
معلومات په (مکاناتو او قياساتو مبني دي پورې معلومه
نه ده چي ابتدا کله او شوه عالمان او پوهان د افغانستان
د ستر محقق ارواښاد عبدالحي حبيبي موندل کتاب پته
خزانه چي د محمد هوتک تاليف دے او په ادبي حلقو کي
متنازعه حيثيت لري ده چي په وايي چي د پښتو نثر
ابتدا د ابو محمد هاشم سرواڼي (۲۲۳ - ۲۹۷) خوا و شا
نه شوې ده او د عربو د اشعارو قضا
او بلاغت په پښتو ژبه کي په نثري توگه يو کتاب د
"سالو و بزمه" په نوم او يکلو معنائې ده "رېگستاني نسيم" دا
کتاب ورک دے او محمد هوتک په پته خزانه کي د لرغوني
پښتانه چي د شيخ کته تاليف دے نه روايت راخستے دے
نودا مون په يقين سره نه شو و پلے چي دا به دنثر
رو مبني کتاب وي و پي چي چا يه له نه دے او وجود ي

نيشته به قياس او امکان دا خبره مبني ده - دغه شان د
 دې نه پس يو بل کتاب د تذکرة الاولياء د سلمان ماکو چي
 په ۶۱۲ هـ خوا و شا کني تېر شوه دے - د قندهار سره نږدې په
 ارغشا کني اوسېدوځني عالمان وايي چې دا کتاب د پښتو نثر يو مينه کار
 دے وايي چې څو پاڼې ې ارواښاد حبيبي موندلې دي او په دغه
 پاڼو کني د شيخ بستيني - شيخ ملکيار، شيخ اسماعيل، شيخ مختيار
 غوندي د لويو وليانو ذکر شوه دے دا کتاب د فريدالدين عطار د
 فارسي د تذکرة الاولياء غوندي يو تذکره ده چي په کني د صفه
 وخت د لويو لويو وليانو ذکر شوه نوځني عالمان او پوهان دا
 کتاب د پښتو نثر يو مينه کار نه مني صفه خلک چي دا مکمل کتاب نه
 دے موندلے شوه بلکه څو پاڼې موندلے شوې زما په خيال که
 دا څو پاڼې هم په پښتو نثر کني شته نو دا د نثر ابتدا وه په
 اکثريتي توگه چې عالمان او پوهان په کوم کتاب متفق دي چي
 دا د نثر او لنه کتاب دے هغه د ستر صوفي مبارز - توريال پير روښان
 عبدالله ارمېر باريدي کتاب "خير البيان" دے چي د موندلو
 اعزاز ې د پښتو اکېډمي په پېښور يونيورسټي د اټريپکټر ارواښاد
 مولانا عبدالقادر ته حاصل دے چي د جرمني د کتابتون نه ې ماڼکرو
 فلم په شکل راوړو او چاپ ې کړو ددې نه معلومه شوه چي د
 پښتو نثر ابتدا د سلمان ماکو د تذکرة الاولياء دغه موندلو شوو
 پاڼو نه شوه او د نثر يو مينه کار خير البيان دے ددې کتاب
 نه پس په پښتو نثر کني د باريدي روښان مخالف ستر عالم اخوند

دروېزه مخزن الاسلام وليکلو دکتابونه په مجمع او مرصع نثر کې
 ليکلي شوي داد نهمې صدي نه تر يولسمې صدي پورې دور دو
 ددې نه پس په دې دور کې نورو عالمانو هم لکه کريم داد د
 اخوند دروېزه زوے - بابو جان ، ملا مست زمند ، الله يار - اخوند
 قاسم هم په پښتو نثر کې کتابونه وليکل نه يواځې بايزيد روښان
 د پښتو نثر رو مښت کتاب او ليکلو بلکه د پښتو رسم الخط خاص الفاظ
 ې هم وضع کړل دغه دور کې ټول کتابونه په مجمع او مرصع نثر
 کې ليکلي شوي په دې دور کې د خوشحال بابا دور راځي چې په دغه
 دور کې نثر ساده سلیس او په خوب انداز کې شروع شو او د خوشحال
 بابا کورنۍ ددې نثر ابتداء او کړه د خوشحال بابا دستار نامه او د
 زامنو عبدالقادر خان خټک بکلمه سته - گوهر خان خټک قلب اسير د
 افضل خان خټک چې د خوشحال بابا نمسه وو تاريخ موصع - علم خانه دانش
 ساده نثر ابتداء ې اخوند ناکي نموني دي او تر اوسه د خان بابا خاندان
 د پښتو ژبې خدمت ته ملاتړې ده او پښتو ژبه ې په هر مهال کې
 هلته او ښکاره کړي او ژوندۍ ساتلې ده ددې دور نه پس چې کوم
 دور راځي په دغه دور کې نثر هم مخ په وړاندې ځي او ترقي کوي
 په کې محاورې - متلونه پياوړه او اخوند ناکي لندې جملې استعمال
 شوي دغه او سته دور د په افغانستان کې ددې دور د نثر د
 مهال نوموړي مولوي صالح محمد غلام محي الدين افغان ، مولوي
 عبدالووف قانع - زمر يالې - خادم دے او په شمالي پښتونخوا کې
 مولوي سيد احمد شاه رضواني ، منشي احمد جان ، سيد راحت زرخيلي

مولوي احمد دتنگي اودا سې نور پياوړي پوهان عالمان تر اوسه
 پورې د پښتو نثر ته ښکلا او خلا وړکوي خو بيا هم په روايتي توگه
 نظم د نثر نه په پښتو ادب کې مخکې او زيات دس او نثر کم پوهانو
 ته پکاږي چې نثر ته زياته توجه او پام را وگرځوي که هغه افسانه
 وي که ډرامه - که ناول وي او که کل تحقيق وي او که تاريخ په هر
 صنف او اړخ کې په نثر کې زيات ښکلا او کړه شي

کتابونه:

- ۱- اثر عبدالمجيد پښتو ادب اداره اشاعت سرحد پېښور ۱۳۴۰ هـ
- ۲- رېښتین صدیق الله د پښتو نثر هنداره یونیورسټي بکاږنسي
 پېښور -
- ۳- د افغان یا د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ۱۳۶۰ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو نثر تاریخ عظیم پېښنگ هاؤس پېښور
 ۱۹۶۸ هـ
- ۵- رفیع حبیب الله د پښتو نثر وفاق وړاندکوي د افغانستان اکاډمي د
 تاریخ او ادب ټولنه ۱۳۵۰ هـ ش -
- ۶- مریم یاقی د پښتو نثر تاریخي او تنقیدي جائیزه - تاج
 کتب خانه پېښور ۱۹۸۶ هـ
- ۷- جیبی عبدالحی پښتو نثر ته کړه کتنې پښتو ټولنه افغانستان
 علومو اکېډمي ۱۳۶۰ هـ ش -

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**